

РІДНА ШКОЛА

Щомісячний науково-педагогічний журнал
ISSN 0131-6788. Рідна школа, №8, 1-80. Індекс 74422

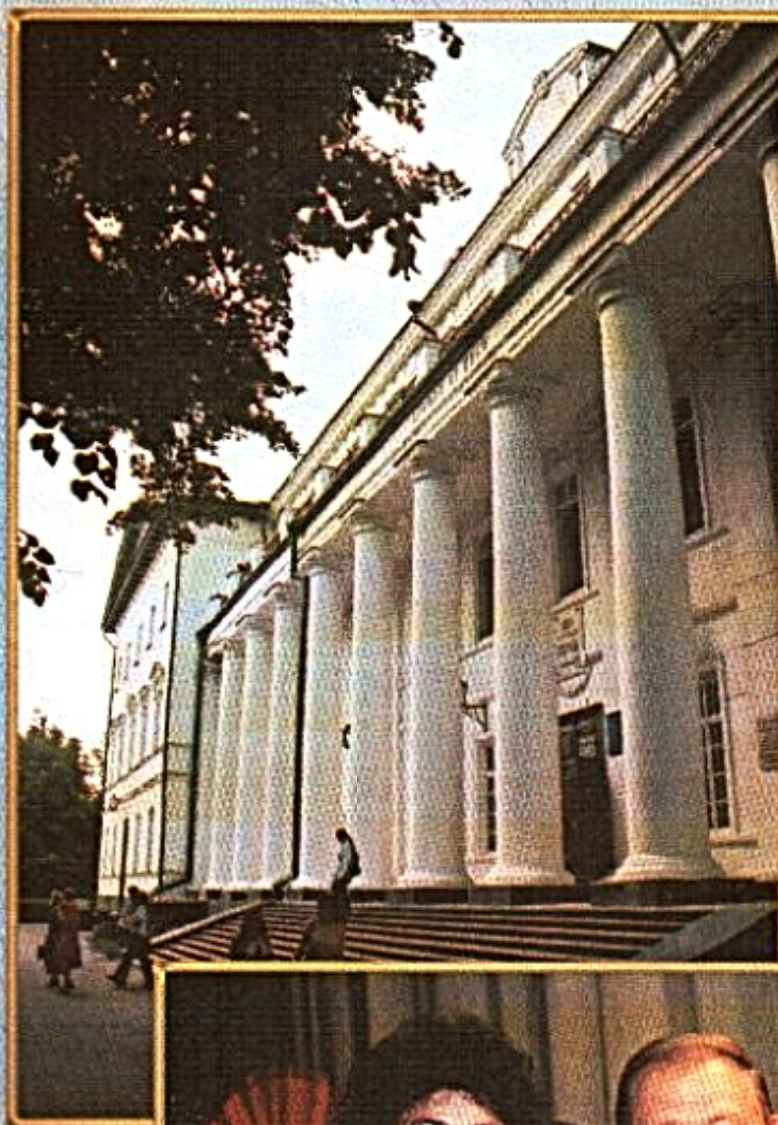
Миколаївський собор у Ніжині.

РІДНА

Щомісячний науково-педагогічний журнал
ISSN 0131-6788.

СЕРПЕНЬ
2000

ШКОЛА

**СПЕЦІАЛЬНИЙ
ВИПУСК**

**Ніжинському
державному
педагогічному
університетові
імені
Миколи
Гоголя —
195 років**

На фото: 1. Пам'ятник Миколі Гоголю на території педуніверситету. 2. Аудиторія Миколи Гоголя. 3. Під час зустрічі викладачів педуніверситету з Паріархом Київським і всієї Руси-України Філаретом.

Видається з травня 1922 року

№ 8 (848) • серпень • 2000

Головний редактор
Іван ЩЕРБАТЕНКО

Редакційна рада:

Борис ХОЛОД, Арсен ЗІНЧЕНКО,
Галік АРТЕМЧУК, Іван ЗЯЗЮН,
Микола ЄВТУХ, Дмитро ДЕЙКУН,
Олександр КИРИЧУК,
Василь КРЕМЕНЬ, Неля НИЧКАЛО,
Володимир ПУГАЧ
(заст. гол. редактора — відп. секретар),
Володимир ОДНОЛЬКО, Микола СЮРАВЧИК,
Анатолій ФУРМАН, Анатолій ШАПІРО,
Микола ШКІЛЬ

Редактори відділів:

Файна ПОЛЯЧЕНКО, Тетяна ФЕДЯЙ
Технічний редактор Ніна ТЕКУЧЕВА
Фотокореспондент Костянтин ГОЛУБЕВ

Редакція приймає замовлення на випуск тематичного номера або окремого розділу за кошти замовника.

Редакція приймає замовлення на вміщення реклами.

Думка редакції не завжди збігається з думкою авторів журналу.

Просимо тих, хто хоче допомогти виданню, переказувати кошти на розрахунковий рахунок №2600000125001 у Першу Київську філію АБ «Укргазбанку», МФО 300294. Інд. код. 23513009.

Просимо авторів статей надсилати до редакції також свої короткі автобіографічні відомості, фото розміром 6 см х 9 см, власний ідентифікаційний код.

Редакція рукописів не рецензує і не повертає авторам.

За достовірність фактів, цитат, власних імен, географічних назв та інших відомостей відповідають автори публікацій.

Адреса редакції: 01103, Київ-103,
провул. Академіка Філатова, 3/1
(п'ятий під'їзд, перший поверх),
телефон-факс: (044) 268-32-52

Телефони:
Головний редактор
268-32-52
Заступник гол. редактора,
відп. секретар,
Технічний редактор
268-32-41,
Редактори відділів
268-32-41.

ДО УВАГИ АВТОРІВ!

Без ідентифікаційного коду статті до друку не приймаються! Це не примха редакції, а вимога податкової служби України.

Редакція

Видруковано на журнальному комплексі видавництва «Преса України», 252146, Київ-146, вул. Героїв Космосу, 6.

Набір — Віра Дубініна

© «Рідна школа», 2000

Підписано до друку 31.07.2000. Формат 60x84 1/8.
Папір газетний. Друк офсетний. Умовн. друк. арк. 12,0. Умовн. фарбо-відб. 16,8. Обл.-вид. арк. 16,0. Зам. 0139009. Тираж 6.265.

ЗМІСТ

КУЧМА Леонід — Колективу Ніжинського державного педагогічного університету імені Миколи Гоголя	3
КРЕМЕНЬ Василь — Колективу Ніжинського державного педагогічного університету імені Миколи Гоголя	4
НАШІ ІНТЕРВ'Ю	
Педагогічний університет як модель вищого навчального закладу нового типу. <i>Інтерв'ю з ректором Ніжинського державного педагогічного університету імені Миколи Гоголя, доктором фізико-математичних наук, професором Василем Яковцем. Інтерв'ю взяв Олександр Сушко</i>	3
СТУДІЇ: ПЕДАГОГІКА І ПСИХОЛОГІЯ	
ЗЯЗЮН Іван — Гуманістична стратегія теорії і практики навчального процесу	8
ПАПУЧА Микола — Психологічна складова педагогічної освіти	13
ОСВІТА — ХХІ СТОЛІТТЯ	
КОНОНЧУК Антоніна — Перші кроки на шляху становлення нової спеціальності	15
РОСТОВСЬКИЙ Олександр — Українська музична педагогіка: стан і перспективи	17
МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО	
САМОЙЛЕНКО Григорій — Ніжинська вища школа у зв'язках із зарубіжжям	19
ТОЧКА ЗОРУ	
АСТАФ'ЄВА Марія — Українська людина: дорога до себе	23
ОБГОВОРЮЄМО ПРОБЛЕМУ	
Сільська школа: проблеми, пошук, досвід	26
КОРІНЬ Ніна — Тут витає дух Гоголя	31
<i>Думка студента</i>	
БЛАНУЦА Андрій — Чому я обрав цей вуз?	32
НАЦІОНАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ	
Протоієрей МОРОЗОВ Олександр — Духовні традиції Ніжинської вищої школи	33
КОВАЛЕНКО Євгенія — Софія Русова: педагог-просвітитель, державний діяч, вчений	35
ЧЕКАН Олена — Дует: діалог чи змагання?	38
УКРАЇНОЗНАВСТВО	
МИХЕД Павло — З історії ніжинського гоголезнавства	40
АСТАФ'ЄВ Олександр — Українського цвіту по всьому світу	41
БОЙКО Надія — Експресивна лексика в поезії Василя Стуса	44
САМОЙЛЕНКО Олександр — Михайло Грушевський і Ніжинська вища школа	46
КОВАЛЬЧУК Олександр — Михайло Коцюбинський та Едвард Мунк (Феномен крику в європейській культурі початку ХХ ст.)	49
ЛИТВИНЕНКО Людмила — Наша бібліотека	50
<i>Естетичне виховання</i>	
ОНИЩЕНКО Надія — Напитись голосу твого	53
ЛЕНЧЕНКО Наталія — Музей рідкісної книги	54
МЕТОДИКА. ПРАКТИКА. ДОСВІД	
ЗАБАРНИЙ Олександр — Від абітурієнта до вчителя	57
ЯКОВЕЦЬ Наталія — Неперервність — провідний принцип педагогічної практики студентів	60
ПІНЧУК Тамара — Династія Соломах	61
АНИЩЕНКО Валерій — Навчальний процес і комп'ютер	62
БОЙКО Микола — Лицей — школа інтелекту і творчості	64
ПОТАПЕНКО Сергій, ТЕЗІКОВА Світлана — Пошук нових лінгво-педагогічних технологій навчання англійської мови	65
КОЧЕРГА Іван — Місце польових практик у фаховій підготовці вчителів біології та географії	67
КОВАЛЕНКО Володимир — Допрофесійна підготовка в педуніверситеті	69
СУХОВЄЄВ Володимир — Організація навчальної роботи студентів у навчально-методичному центрі	70
<i>Естетичне виховання</i>	
ДИЧКО Леся — Високе мистецтво «Світича»	71
<i>Погляд в історію</i>	
Хроніка подій із життя Ніжинської вищої школи	72
КОВАЛЬЧУК Ольга — М.О. Лавровський — вчений-педагог, реформатор вищої школи в Ніжині	74
Викладачі та випускники ніжинської вищої школи	76

На першій сторінці обкладинки: Гоголівський корпус. Керівники університетського хору «Світлич» Людмила Шумська і Людмила Костенко з Президентом України Леонідом Кучмою під час концерту в палаці «Україна» (1999 р.).

Колективу Ніжинського державного педагогічного університету імені Миколи Гоголя

Сердечно вітаю професорів, викладачів, студентів і співробітників з 195-річчям від дня заснування знаного осередку освіти, провідника прогресивних ідей.

Упродовж років у Гоголівському університеті запроваджуються і плідно розвиваються кращі національно-історичні та педагогічні традиції українського народу.

Упевнений: високий професіоналізм, просвітницька і громадська діяльність вашого колективу сприятимуть піднесенню престижу вітчизняної освіти і в новому тисячолітті.

Бажаю всім здоров'я і щастя, наснаги у добрих справах на благо нашої держави.

Президент України

Леонід КУЧМА

Наші інтерв'ю

РІДНА ШКОЛА

Педагогічний університет як модель вищого навчального закладу нового типу

Інтерв'ю з ректором Ніжинського державного педагогічного університету імені Миколи Гоголя, доктором фізико-математичних наук, професором Василем Яковцем

Кореспондент. Разучі зміни в суспільному житті країни у 90-х роках, нова геополітична реальність — виникнення на карті світу Української незалежної держави — спонукали до трансформацій в усіх сферах духовного життя, зокрема й у діяльності навчально-освітніх закладів. Перехід від колоніальної до постколоніальної дійсності у 60-х роках ХХ ст. у Західній Європі, США дуже болісно відбився на житті університетів: згадаймо масові студентські страйки в ряді країн, наприклад, у тій же Франції у 1968-му році, бунт молоді проти насадженої у суспільстві «одномірної свідомості» (Г.Маркузе) і вимоги демократичних прав і свобод. Як цей процес переходу від однієї історичної дійсності до іншої відбився на житті Вашого навчального закладу і як Ви як ректор (тепер уже з п'ятирічним стажем) переборюєте історично зумовлену «неповноту» вузу як виразника української духовності?

Ректор. Зміни в суспільному житті, що сталися на початку 90-х років, коли було проголошено незалежність України, безперечно, позначилися і на житті Ніжинського педагогічного університету. Перші роки утвердження незалежності України можна назвати

процесом ейфорії. Декларацію про незалежність ніжинські студенти і викладачі сприйняли з великим піднесенням, з оптимізмом і надією на майбутнє, усвідомлюючи, що всі вони — активні учасники державотворення.

На жаль, після проголошення державної незалежності з року в рік матеріальне становище в країні почало гіршати. Інфляція, дефіцити, затримка зарплат, стипендій, зниження добробуту — все це породжує апатію і зневіру.

Як ми переборюємо історично зумовлену «неповноту» нашого навчального закладу?

Можу заперечити щодо «неповноти». Хоча заклад засновано ще за часів царської Росії, навіть підпорядкований царському режимові, він завжди був осередком інтелігентності, центром, де формувалися такі якості, як історична свідомість, національна тотожність, свобода мислення. Він дав світові багатьох видатних учених, письменників, діячів культури, людей, які випереджали ідеї свого часу і зробили великий внесок у розвиток і національної, і загальнолюдської культури, які пропагували українську ідею, несли в народ зерна освіти і просвітництва: Микола Гоголь, Леонід Глібов, Євген Гребінка, Олександр Афанасьєв-Чужбинський, Ми-

кола Лазаревський, Віктор Забіла, Аполлон Мокрицький, Володимир Резанов, Микола Петровський, Петро Волинський, а пізніше — Петро Одарченко, Леонід Полтава, Анатолій Калиновський, Ольга Мак, Євген Ненадкевич, Юрій Збанацький, Євген Гуцало та ін. Навіть у царські часи тут формувалася українська інтелігенція, і цього забувати не можна.

Що стосується радянських часів, то теж, незважаючи на сувору ідеологічну «регламентацію», інститут був осередком національного життя: більшість дисциплін читалися українською мовою, були сильними філологічні кафедри, на яких працювали

Колективу Ніжинського державного педагогічного університету імені Миколи Гоголя

Шановні колеги!

Виповнюється 195 років з часу заснування і 180 років з дня відкриття в Ніжині Гімназії вищих наук князя Безбородька, яка започаткувала історію відомої в Україні та за її межами Ніжинської вищої школи. Їй судилося стати «альма-матір'ю» для багатьох видатних людей, які уславили свою батьківщину, — вчених, письменників, громадсько-культурних діячів, серед яких Микола Гоголь, Євген Гребінка, Леонід Глібов, Олександр Афанасьєв-Чужбинський та інші.

Але найбільше досягнення Ніжинської вищої школи в тому, що вона завжди була справжнім вогнищем передової педагогічної думки, подвижництва на освітній ниві. Понад 50 тисяч кваліфікованих учителів, які здобули вищу освіту в Ніжинському історико-філологічному, а потім педагогічному інститутах, зробили неоціненний внесок у справу становлення й розвитку національної освіти і педагогічної науки, були й залишаються взірцем відданості професійному обов'язку. Своєю творчою самовідданою працею вони наближали час нинішньої державності та національного відродження.

Гідно продовжують і збагачують традиції своїх попередників викладачі, студенти і співробітники Ніжинського державного педагогічного університету імені Миколи Го-

голя. Тут, як і раніше, невід'ємними складовими навчання й виховання нових поколінь педагогів-новаторів є високий професіоналізм, атмосфера творчості, гуманістичний пафос і патріотизм. Багаті духовні традиції навчального закладу спонукають Вас глибше відчувати нерозривний зв'язок з нашою історією і сьогодні ще шляхетніше, ще самовідданіше працювати заради добра і процвітання України.

Щиро вітаю ректорат, професорсько-викладацький колектив, студентів і співробітників університету із знаменним етапом на історичному шляху. Бажаю всім міцного здоров'я, щастя, добра і злагоди, нових вагомих звершень у справі підготовки високоосвічених фахівців для народної освіти України.

З повагою

Міністр освіти і науки України

Василь КРЕМЕНЬ

талановиті науковці і справжні патріоти Дмитро Наливайко, Григорій Аврахов, Іван Чапля, Леся Коцюба, Володимир Литвинов, Георгій Неділько, Павло Сердюк, Володимир Крутиус; згадаймо хоча б «адміністративні заходи» щодо кафедри української літератури у зв'язку з приїздом до Ніжина групи письменників — Івана Драча, Григора Тютюнника, Бориса Олійника, Євгена Гуцала, Анатолія Шевченка та ін., у результаті чого поза педінститутом опинилися Дмитро Наливайко, Григорій Аврахов, Леся Коцюба, постраждав Володимир Крутиус. А хіба не свідченням високої духовності і виклику системі була драматична життєва і творча доля Павла Сердюка?..

Кореспондент. Очевидно, сюди ж можна віднести й офіційну підтримку телеграмою з Ніжинського педінституту роману Олеса Гончара «Собор» саме в пору найбільших гонінь письменника (ця телеграма надрукована в книзі Віталія Коваля «Собор» і навколо нього). Під нею стоять, крім деяких названих Вами імен, ще й підписи Олександр Коцюби, Івана Шпаківського, Володимира Литвинова, Петра Самородницького, Дмитра Наливайка, Олександра Жомніра, Івана Костенка. І інший, широко обнародований у пресі факт — про передачу із Ніжинського педінституту на Захід трактату Івана Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація». На переконання автора статті «Мандри трактату» С.Квіта, «Ніжинський педінститут на той

час був осередком вільнодумства і патріотизму» («Шлях перемоги», 1996, 21 листопада).

Ректор. Ось бачите, Ви й самі розвиваєте мою думку і ще раз підтверджуєте, що до поняття «неповнота вузу» треба ставитися дуже обережно. Так, у нас тоді системно не вивчалася, скажімо, за Михайлом Грушевським, історія України, ніхто не закликав до боротьби за незалежну соборну Україну, але тут панував дух історичної свідомості, культ української культури і мови, а хіба це не складові національної ідеї? Тому порівняйте з іншими вищими навчальними закладами нам було легше долати згадану Вами «неповноту», через те, що в нас ця духовність глибоко осіла в крові, опиралася на багаті історичні традиції. Перехід до нової дійсності у нас відбувся еволюційним шляхом, безболісно. Хоча це не означає, що наші студенти були байдужими до суспільних подій. Так, у 1990 р. вони організували мітинг на підтримку голодуючих у Києві студентів.

Сам перехід до нової державної системи здійснювався через легалізацію «Просвіти», демократизацію вузівського життя. Ряд питань ми взяли під суворий контроль. Скажімо, виконання Закону про мови неодноразово заслуховувалося на вченій раді. Проведене анкетування засвідчило, що понад 80 відсотків викладачів і студентів вважають, що всі навчальні дисципліни треба викладати українською мовою. Організували курси української мови, запровадили україномовний режим у всіх сферах діяль-

ності університету, активізували національно-патріотичне виховання і т.д. Проблему невідповідності між декларуванням державності мови і реалізацією такого її статусу ми майже вирішили. Кажу майже, бо тут ще є багато питань, розв'язання яких залежить не лише від нас самих: забезпеченість україномовними підручниками з філософії, біології, хімії, фізики і т.д., словниками, енциклопедіями, комп'ютерними програмами тощо, усе це — складові державної освітньо-національної політики.

Хоча й у цьому напрямку намагаємося багато чого робити: розробляємо навчальні програми, видаємо монографії, посібники, курси лекцій тощо. Але для того, щоб заповнити інтелектуальний вакуум, який склав-

ся в нинішньому культурно-освітньому просторі, потрібні зусилля багатьох колективів, інститутів, наукових центрів.

Зрештою, явище рідної мови, у нашому розумінні, є характерною рисою загальнішої категорії — духовності людини, тому й усі зусилля наші скеровані на те, щоб таку духовно повноцінну людину виховати, прищепити їй любов до рідної землі, батьків, природи, обраної професії. Саме на це націлений увесь навчально-виховний процес в університеті. Крім того, наш навчальний заклад є не тільки науково-освітнім, а й духовно-просвітницьким центром, що має такі «виховні» підрозділи, як наукова бібліотека, музей Миколи Гоголя, музей історії університету, музей рідкісної книги, картинна галерея та ін. Їм також значною мірою належить роль кореляції людської душі.

Кореспондент. За Вашої ректорської діяльності ми стали свідками епохальної події — перетворення педінституту в педагогічний університет. Можна сказати, що історична справедливість узляла верх над зневірою та апатією деяких сучасників, адже бажання мати університет ніжинська професура виявила ще в 1918 р. і тоді Всеукраїнська Академія Наук його підтримала, щоправда через політичні обставини воно тоді реалізоване не було. Напевне, досягти зміни статусу навчального закладу Вам було нелегко, адже Ви стали ректором п'ять років тому, а до того часу в Україні уже пішла «мода» на педуніверситети. Які аргументи допомогли Вам переконати працівників відповідних міністерств і відомств, що в Ніжині також має бути педуніверситет?

Ректор. Трансформація педінституту в університет — справді справа нелегка, оскільки у декого склався певний стереотип: та що там якесь маленьке містечко, периферія, про який університет може йти мова? На щастя, керівники Міністерства освіти, відповідальні урядовці, державні представники і в Києві, і в Чернігові знали про унікальність нашого навчального закладу, його багату біографію, а головне — величезну культурно-просвітницьку роль вузу на теренах Лівобережної України, внесок його викладачів і випускників у загальну скарбницю культури. Звісно, ми самі багато зробили для того, щоб сформувати об'єктивний і повноцінний образ нашого вузу, адекватний до того, чим він є насправді. Тут допомогло нам виїзне засідання Київського вузівського центру (ректорів київських і чернігівських вузів), що відбулося 1997 року на базі нашого навчального закладу. У засіданні взяли участь такі відомі ректори, як Віктор

Васильович Скопенко, Анатолій Михайлович Тугай, Микола Іванович Шкіль та інші. Те, що вони побачили в Ніжині, їх здивувало. Чудове приміщення на березі Остра в прекрасному зеленому місці, багата матеріально-технічна база, належним чином організована навчально-освітня робота, переповнені студентами читальні зали, вражаюча духовна біографія, галерея знаменитостей, котрі працювали, навчалися і виховувалися тут, музеї, картинна галерея, Всіхсвятська церква, яка дійсно з нами співпрацює, словом, благоговійне, трепетне ставлення до своїх історичних і духовних традицій. Звісно, я вже не пам'ятаю, чи згадував тоді хтось відомі слова Івана Огієнка про те, що «саме розташування цього навчального закладу сприяє засвоєнню знань», але всі тоді заговорили про особливу ніжинську «інтелектуальну ауру», про нинішнє і майбутнє цього навчального закладу. А хіба може бути теперішнє і майбутнє без надзавдань, без належної мети? Цією метою для нас була дорога до IV рівня акредитації вузу. Кажу саме дорога — чесна, трудова дорога, а не механізм спрощеного досягнення цілі. Ми поклалися на свою самовіддану працю, розум, дисципліну, і спершу пройшли атестацію і акредитацію на III рівень, а через рік — на IV. І нічого нам не треба було вигадувати, усі показники для цього були: 60 відсотків професорсько-викладацького складу становили доктори і кандидати наук, заміри знань показали, що наші студенти добре підготовлені, випускників залюбки беруть на роботу. Державна Атестаційна Комісія поклопотала про створення на базі педінституту Ніжинського педуніверситету імені Миколи Гоголя. Кабінет Міністрів прийняв відповідну ухвалу. І знаєте коли? Якраз у день відкриття у Ніжині Гімназії вищих наук — 4 вересня, щоправда 1998 р. Причому, це була чиста випадковість, бо в цей день було підписано кілька постанов про створення університетів. Мабуть, на це була ще й Божя воля. Напевне, фундатори і покровителі нашого навчального закладу справді мали, як казав поет, «добром нагрите серце», яке й досі випромінює благодатну енергію над нашими головами.

Кореспондент. Ви вірите в трансцендентні сили?

Ректор. Знаєте, інколи були такі складні проблеми, що розв'язати їх вдалося, мабуть, лише з допомогою волі Божої. Я кажу не про те, що вирішальні події відбуваються незалежно від людських вчинків і бажань. Але я знаю, що доля постає неминучою тоді, коли правильний вибір уже зроблено, коли нагромаджена «критична маса» добрих помислів і справ,

зокрема й нашими знаменитими попередниками, які залишили нам у спадок приклад великої моральної відповідальності за свої вчинки.

Вибір наших попередників став наріжним каменем у побудові вищого навчального закладу в Ніжині, саме на їхньому духовному фундаменті у нас постав університет.

Кореспондент. На відміну від класичного університету, педагогічний — абсолютно новий тип навчального закладу. Розкажіть, будь ласка, про структуру педуніверситету.

Ректор. Звісно, педагогічний університет — це зовсім інший тип навчального закладу, порівняно і з педінститутом, і з класичним університетом. Від педінституту він відрізняється своєю універсальністю, всеосяжністю і різнобічністю, що певною мірою наближає його до класичного, та він не ідентичний з ним у тому розумінні, що має педагогічний ухил; серед його найрізноманітніших дисциплін на першому місці — психолого-педагогічні.

Ми готуємо педагогічні кадри, кінцевим продуктом навчально-виховного процесу постає фахівець-педагог, відповідно до цього й почали реформувати структуру навчального закладу.

Насамперед, збільшили кількість факультетів. Якщо раніше у нас було їх п'ять (фізико-математичний, природничо-географічний, музично-педагогічний, іноземних мов та історико-філологічний), то нині шість: з історико-філологічного утворилися два факультети — історико-правознавчий і філологічний. Відкрили чотири нові кафедри: педагогічної майстерності, всесвітньої історії, прикладної математики, анатомії та валеології. Особливі надії покладаємо на кафедру педагогічної майстерності. За радянських часів такі кафедри були в деяких педагогічних інститутах, у Полтаві, наприклад. Проте згодом їх стали необдуманно, на мою думку, ліквідувати. Ми вирішили створити таку кафедру. Оскільки пріоритетною для нашого навчального закладу є педагогіка, то постала потреба не лише поглиблено вивчати теоретичні принципи педагогічної науки, чим до цього часу у нас займалася кафедра педагогіки, а й запроваджувати їх на практиці, розвивати прикладну галузь — педагогічну майстерність. На наш погляд, ця кафедра обіцяє бути дуже ефективною ланкою навчання і виховання майбутнього вчителя, оскільки розроблені нею програми передбачають тісний зв'язок між засвоєнням педагогічних знань і практичними вміннями, а останні вимагають пошуку нового, видозмінення звичних дій, ініціативи, наполегливості студентів

тощо. Одне з головних завдань, що стоять перед цією кафедрою, — організація педагогічної практики майбутніх учителів, а щоб вона не розпалася на окремі ізольовані етапи, а була єдиним на всіх щаблях процесом, педагогічна практика має бути безперервною — від першого до останнього курсу.

Наступним пунктом нашої навчальної стратегії стане відкриття ще одного факультету — соціально-педагогічного, спеціалісти якого забезпечуватимуть інтеграцію педагога в соціальну систему.

Спільним рішенням Чернігівської обласної державної адміністрації та вченої ради університету створено також обласний педагогічний лицей для обдарованої сільської молоді, діють денне та заочне підготовчі відділення, факультет післядипломної освіти. Маємо й аспірантуру, де готуємо науково-педагогічні кадри із семи спеціальностей. Значно розширено заочне відділення, відкрито магістратуру, екстернатуру. З метою надання дієвої практичної допомоги студентам-заочникам з віддалених сільських районів області відкрито навчально-методичний центр у м. Новгороді-Сіверську.

Загалом кожен наш випускник проходить комплексну науково-педагогічну підготовку, важливим критерієм якої є універсальність, що збільшує можливості його соціальної і професійної адаптації в майбутньому, навіть перекаліфікації, якщо виникне в цьому потреба.

Кореспондент. Як Вам як ректору вдається забезпечувати цілісність і повнокровну життєдіяльність такого складного механізму?

Ректор. Керувати університетом у нинішніх економічних умовах непросто. Усе залежить від того, як склалася система управління, наскільки вона є ефективною, як працює інститут проректорів, деканів, завідувачів кафедр і керівників лабораторій. На перших порах, звісно, було важко, оскільки в наших умовах професії «керівника» ніхто не навчав, а менеджмент у нашій країні лише запроваджується. Щоправда, я двічі відвідував курси державного управління персоналом, освоїв «ази» нової професії допомагали працівники Міністерства освіти. Зрештою, за п'ять років ректорства набув певного досвіду. Можливо, дещо допомагає мені мій максималізм, вироблений ще із студентських років: поставив собі за мету закінчити інститут з відзнакою — її досяг, вступив до аспірантури — захистив кандидатську достроково, далі докторантура, і знову ж — за кілька місяців до її закінчення подав дисертацію. Так само було із бажанням досягти IV рівня акредитації вузу.

Але зовсім не абсолютизуючи своїх можливостей, я хотів би звернути увагу на місце і функції керівника навчального закладу в сучасному суспільстві. Україна, як відомо, вступила у дуже важкий період свого існування: одна суспільна система розвалилася, інша ж ще не твердо стоїть на ногах. Тобто, можемо сказати, що це період переходу безформного, аморфного, неструктурованого соціуму до організованого і чітко структурованого. У такій ситуації доводиться дбати про виживання навчального закладу. Тому левина частка енергії йде на вирішення фінансових і адміністративно-господарських проблем, які без ректора сьогодні ніхто не розв'яже. Цей перехід від моделі навчального закладу, у якому особистість цілком підпорядкована системі, до моделі, в якій система служить особистості, дається нам дуже болісно, хоча і тут ми вже маємо певні досягнення. В особі проректорів, деканів, завідувачів кафедр я маю надійних, відповідальних помічників, творчих працівників, моїх однодумців, тому, які б не були складні проблеми, ми їх спільно розв'язуємо.

Кореспондент. Напевне, структура Вашого й інших нинішніх педагогічних університетів дуже схожі між собою, чи є якісь відмінності?

Ректор. Приблизно так, як церковні храми у Києві, Чернігові, Ніжині теж дуже схожі між собою. І все ж, ми милуємося кожним із них як неповторним мистецьким шедевром. Усе залежить від того, як ми організуємо свій «внутрішній простір» і свою «архітектуру», наскільки зв'язуємо їх з історичним «ландшафтом». У цьому відношенні наш університет належить до особливих явищ культури. Свою історичну самобутність ми намагаємося зберегти, не перетворюючи навчального процесу в різного роду шоу, що демонструють цілий карнавал нових престижних професій із, на жаль, їх сумнівною підготовкою. Зрозуміти керівників таких вузів можна: вони намагаються якось вижити в умовах ринку. Але в такій «театралізації» криється велика небезпека: можна легко втратити власне обличчя і стати жертвою спотвореної комерції. Хоча усі спеціальності у нас педагогічні, кожному випускникові ми даємо широку освітню базу, щоб він, при нагоді, якщо з якихось причин педагогом не стане, міг легко переорієнтуватися, отримати іншу освіту, піти в інші галузі. Цьому сприяє факультет суміжних професій, наші студенти у вечірній час можуть здобути ще й додаткову професію: вчителя іноземної мови, практичного психолога, оператора комп'ютерної техніки, журналіста тощо.

Одна з головних проблем підготовки сучасних педагогів — їх інтеграція у ринок праці, фахова зайнятість на виробництві. На жаль, чітких даних про рівень «застосованості» знань наших випускників, участі у ринковій праці ми поки що не маємо. Така інформаційна система в нашій країні ще не склалася. Проте маємо чітку систему розподілу спеціалістів. Сьогодні на селі дефіцит на учителів, зокрема з іноземних мов, математики та інших предметів, дуже відчутний. Проблем із працевлаштуванням немає. Якщо молода людина бажає працювати в сільській школі — ми її направляємо в село. За даними розподілу 85 відсотків наших випускників щороку їдуть працювати в сільські школи. Інша річ, що важкі економічні умови (у сільській місцевості немає належних умов для життя і праці молодих спеціалістів: у них відсутнє житло, вони місяцями не одержують заробітної плати) змушують невдовзі брати «відкріплення» і полишати сільські школи. Це дуже гостра соціальна проблема, сподіваюся, що поява Указу Президента про підтримку педагогічних кадрів допоможе її розв'язати.

Кореспондент. Завдяки своєму багатому історичному минулому Ніжинська вища школа свого часу органічно вписувалася в європейський і світовий навчально-педагогічний процес. Що робиться для того, щоб відновити перервані у радянські часи науково-творчі контакти із навчальними закладами США, Західної і Східної Європи?

Ректор. Справді, до 30-х років ХХ ст. Ніжинська вища філологічна школа підтримувала тісні зв'язки з Варшавським і Краківськими університетами в Польщі, Українським Вільним Університетом у Празі, Берлінським університетом у Німеччині та ін. Вона одержувала книги, підруч-

ники, періоду з різних країн Європи і Америки. Відомі вчені, котрі працювали в Ніжині (Микола Лавровський, Григорій Ільїнський, Володимир Резанов, Євген Рихлик та інші), листувалися зі своїми колегами з-за кордону. У радянські часи ці зв'язки були перервані. Нині все робимо, аби науково-творчі контакти налагодити. Тісно співпрацюємо з Британською Радою, корпусом миру у США, за їх допомогою запроваджуємо нові технології навчання на факультеті іноземних мов. Налагодили добрі творчі стосунки із Професійною академією м. Гайденайм (Німеччина), сподіваємося, що наш спільний проект у галузі соціальної педагогіки підтримає Європейська комісія. Разом із викладачами Люблінського університету Польщі провели наукову конференцію: «Освіта у Польщі та в Україні в ХІХ—ХХ ст.», видали її матеріали.

Наші викладачі дедалі частіше бувають за кордоном. Наприклад, доцент кафедри всесвітньої історії Лариса Мицька три місяці стажувалася в Альбертському університеті в Канаді, професор кафедри української літератури Олександр Астаф'єв був на стажуванні у Варшавському університеті, нині у США перебуває завідувача кафедрою англійської філології Валентина Коломієць. Тісно співпрацюємо з Росією, іншими країнами СНД, їх представники щороку беруть активну участь у наших Гоголівських конференціях.

Сподіваємося, що наша міжнародна діяльність активізується у зв'язку з відкриттям в університеті відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 22 червня 1999 р. Центру гуманітарної співпраці з українською діаспорою. За останні роки багато зроблено в плані науково-освітнього і духовно-культурного взаємобміну з вченими, діячами культури, освітніми і науковими установами, товариствами українського зарубіжжя: захищено докторську і кандидатську дисертації, кілька магістерських

робіт з історії української еміграційної літератури, налагоджено наукові контакти з Альбертським університетом, Українським Вільним Університетом (м. Мюнхен), організовано збір емігрантських видань для наукової бібліотеки педуніверситету, проводяться зустрічі з науковцями і письменниками українського зарубіжжя.

Кореспондент. Чого сподіватися майбутнім абітурієнтам: вони вступатимуть до класичного університету, вивчатимуть давньо-і новогрецьку мови, латину, медицину і т.д.? Які перспективи університету?

Ректор. На Чернігівщині, а це великий регіон, всього чотири вищі навчальні заклади, серед них немає класичного університету. Як на таку територію, це дуже мало. На малі містечка припадає лише один вищий навчальний заклад — наш університет. Хоча в Америці та Англії, скажімо, дуже відомі університети розташовані саме в містечках, на природі, наприклад Гарвардський, Оксфордський. І це дуже добре, оскільки на природі витворюється особлива духовна аура. Якщо доля повернеться так, що з часом класичний університет постане в Ніжині, то це добре. Це сприятиме подоланню відчуження між селом і наукою, людиною і природою, відродженню духовних традицій, розширенню матеріально-технічної бази університету, зростанню професіоналізму професорсько-викладацького складу, відкриттю нових спеціальностей. Може, тоді й справді вивчатимуть давньо-і новогрецьку мови, латину, медицину тощо. Та наше найближче завдання — розбудова педагогічного університету, масо довести його до етапу сучасного навчального закладу.

Кореспондент. Чи задоволені Ви як людина, як талановитий науковець поворотом Вашої життєвої долі? Промисел Божий у дуже складний час поставив Вас на місце ректора авторитетного навчального закладу. Діапазон математич-

ної задачі з багатьма невідомими значно розширився: пошук джерел фінансування, оперативне управління персоналом, створення сприятливих умов для продуктивної праці науковців, господарські турботи та багато інших аспектів. Чи не страждає від такого роздвоєння Яковець-математик?

Ректор. Я вже говорив про об'єктивні труднощі перехідного періоду в роботі ректора. Коли ж ідеться про «поділ» мого «я» на ректора і математика, то ні суперечності, ні роздвоєння особистості в цьому не бачу. Мені здається, що роздвоєність — це дещо інше, це насамперед нівелювання особистості, її поділ на таку, що хоче жити і працювати відповідно до свого покликання, але не може, бо на заваді стають якісь перешкоди. Тоді вона й починає, як Ви кажете, роздвоюватися. У мене великої суперечності немає, обидві ділянки роботи я виконую з відповідальністю, за покликом душі. Так, довелось трохи відсунути вбік свої математичні дослідження, хоч душа за ними болить. Було багато задуманого, окремі результати треба було розвивати. Але у відчай не впадаю, у мене є аспіранти, учні. Незважаючи на брак часу, все-таки з'являються мої публікації. Ось нещодавно у видавництві «Вища школа» побачила світ монографія «Лінійні системи диференціальних рівнянь з виродженнями» у співавторстві з А.М. Самойленком та М.І. Шкілем. Сподіваюсь, що вже незабаром часу стане більше. Маю намір написати для педагогічних університетів підручник з геометрії, яку я викладаю майже 15 років, є вигідні пропозиції щодо цього видання. Тобто у своїй і науковій, і ректорській роботі я черпаю натхнення. Особливо тішить мене, що за п'ять років мого керівництва вузом все-таки багато зроблено — відчуваєш вдячність людей. Особливо відчув я це на останній конференції трудового колективу, де виступав зі звітом про свою діяльність. Люди вміють оцінювати зроблене, виявляють кредит довіри.

Кореспондент. Якими думками і бажаннями відкриваєс Ви другий термін своєї ректорської діяльності?

Ректор. Хочеться зробити ще більше, скерувати зусилля колективу на розвиток і розбудову університету, відкрити ряд підрозділів і лабораторій, підняти рівень навчання, запровадити нові технології, повністю комп'ютеризувати навчальний заклад, зробити все для того, щоб викладачам і співробітникам було комфортно працювати, а студентам — цікаво навчатися, аби вони завжди згадували свою альма-матер з любов'ю.

**Інтерв'ю взяв
Олександр СУШКО**

ГУМАНІСТИЧНА СТРАТЕГІЯ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Присвячую моїм землякам — професорам і студентам Ніжинського державного педагогічного університету імені Миколи Гоголя

Іван ЗЯЗІОН

(Інститут педагогіки і психології професійної освіти
АПН України, м. Київ)

Демократизація суспільних процесів в Україні докорінно змінила ціннісні критерії до системи освіти, визначаючи її як сферу духовного обслуговування людини, як найбільш оптимальний засіб її інтелектуального, естетичного і практичного розвитку. Основна вимога сьогодення до школи — це створення і включення до практичної дії механізмів розвитку гуманізації освіти. Гуманізація освіти — багатогранний соціальний процес, в основі якого — переорієнтація свідомості вчителів і всього суспільства, зміни відношень до Людини в цілому. Динаміка ж процесу гуманізації освіти головним чином зумовлюється динамікою демократичних перетворень у державі.

Соціальні перетворення вимагають перегляду педагогічних концепцій, активного розвитку педагогічної науки в руслі сучасних вимог до особистості, а, отже, методологічного підходу. Враховуючи об'єктивну інерцію і крихкість соціальних процесів, спробуємо окреслити цілі гуманістичної педагогічної системи, визначити принципи організації навчального процесу у визначеному нами цілеспрямованні і розглянути їх практичну реалізацію на матеріалі навчальної дидактики.

1. Мета гуманістичної освіти

Гуманістична освіта відмінна від тієї, до якої ми звикли, призвичаїлись і яка була зорієнтована на всебічний розвиток особи. Було і є зрозумілим: всебічний розвиток особи неможли-

вий, бо людина в своєму розвитку характеризується відмінністю індивідуальних особливостей, неповторністю індивідуальних спроможностей і внутрішніх устремлень. Кожна людина має право на розвиток саме тієї сфери своєї індивідуальності, до розвитку якої вона виявляє схильності, до чого у неї «лежить душа».

Мета навчально-виховного процесу: *повна і закінчена підготовка учня до повноцінного життя в суспільстві через розвиток його індивідуальності та становлення і розвиток його особистості.*

Мета, вочевидь, ставить перед школою чіткі завдання, зокрема:

соціально-психологічне — психологічна і соціальна підготовка до життя в суспільстві, розвиток особистісних якостей, допомога в засвоєнні і нагромадженні різних видів досвіду;

професійне — підготовка учнів до праці в суспільстві, оволодіння професією, обраною самою дитиною (чи з допомогою батьків);

дидактичне — процес освіти учнів.

Дидактичне і професійне завдання — традиційні. Новим у процесі освіти може бути лише характерологічна її спрямованість і частково — її зміст, а в професійній підготовці — орієнтація на потреби і схильності самих учнів, що зумовить створення диференційованої мережі шкіл і класів з різною професійною цілеспрямованістю. Початок процесу професійної диференціації ми можемо сьогодні спостерігати на прикладі шкіл і класів, що орієнтуються на найбільш престижні професії: економістів, менеджерів, секретарів-референтів, банківських працівників тощо. Є також фізико-математичні класи, класи з хімічних і інших природничих наук, педагогічні, філологічні класи і т.д.

Соціально-психологічне завдання, у прихованій чи відкритій формі, зав-

жди виконувалося школою. Воно є найважчим у виконавстві, бо продовжуване (продлонговане) в часі і неоднозначне з врахуванням формування і розвитку індивідуальних особистісних якостей. Орієнтація на гуманізацію системи освіти висуває соціальне завдання, однозначне з дидактичним і професійним. Вирішення ж соціально-психологічного завдання повною мірою, щодо розвитку особистісних якостей учнів, уможливується лише зі зміною характеру освіти і відмови від попередньої моделі учіння*.

Учіння не повинне бути трансляційним, тобто ґрунтуватися лише на передачі знань, виробленні умінь і навичок (ЗУН-ів). Це так, і до цієї дефініції ми звикли. Але справа в тому, що учіння і не повинне бути просто розвивальним, уможливаючи удосконалення індивідуальних рис і здібностей. *Розвиток індивідуальних якостей дитини без формування у неї здатностей до реалізації своїх особливостей в умовах реального ринкового, жорсткого і жорстокого світу, і здібностей до подальшого саморозвитку себе як особистості, може стати для окремих учнів глухим кутом, шляхом у нікуди. Прагнення просто розвивати індивідуальність дитини є для неї справжньою «ведмежою послугою».*

Для виконання соціально-психологічного завдання школа повинна не тільки всебічно сприяти розвитку індивідуальності учнів, а й цілеспрямовано формувати у них здібності до самореалізації і саморозвитку. А це означає, що перед школою стоїть не лише завдання вільного розвитку особистості (це само по собі досить складно), а й цілеспрямованого формування і розвитку окремих її якостей, які допоможуть «знайти себе» і реалізувати нагромаджений потенціал. *Найважливішою проблемою становлення сучасної педагогіки*

* Категорія «учіння», на наше переконання, найбільш повно відбиває змістовну сутність навчальної діяльності з присутністю двох суб'єктів — учителя і учня. У новітніх україномовних словниках вона пропонується для вжитку.

на нових принципах, яка складає основу професіоналізму учителя, — учіння розуміється як знання, сприймається як переконання, втілюється як дія.

2. Структура і динаміка навчального процесу

Будь-яка організаційна форма навчального процесу лише тоді називається педагогічним процесом, коли володіє структурою, яка відтворює етапність і діяльнісний підхід, коли відповідає критеріям: природності в поєднанні з оформленістю; цілісності з дискретністю; технологічності з творчістю.

Природність і оформленість. Діалектична єдність природності і формальності педагогічного процесу виявлялася в останні роки з явною перевагою формального; заформалізованість навчального процесу унеможливила його природність. Зміни у відношеннях «суспільство — особистість» актуалізували спрямованість педагогічного процесу на особистість, її інтереси, подолання заформалізованості, забезпечення природності.

Звертання до психологічної науки засвідчує, що людина має три складові свідомості: *потяги, обмеження і здатності їх регулювання*; постійно змінюючись, вони виявляються в *потребах, нормах, здібностях*, і в навчальному процесі формуються як *цілі, зміст, методи*. З народженням людини потреби, здібності, норми змінюються, розвиваються, постійно природжуються. Невідповідність між ними переходить у суперечності і вимагає вирішення, що і є механізмом розвитку. Якщо цей механізм (саморегуляція — основний з принципів філософії освіти) з такою функцією не справляється — суперечність переходить в конфлікт. Подібні процеси відбуваються і в інших системах із саморозвитком, у таких суб'єктах, як група, спільнота, суспільство, де функції саморегуляції співвідношення потреб, здібностей і норм у внутрішності системи покладаються на керівника, керівництво, уряд тощо. Вхідження суб'єкта у систему більш високого порядку передбачає його вплив на параметри системи в цілому і параметри інших суб'єктів у результаті їх взаємодії. Природним станом є їх невідповідність, суперечність забезпечує перехід у нову якість; неувага до суперечності неминує призводить до конфлікту (внутрішньо особистісного, між особистістю і групою, особистістю і суспільством, між спільнотами — етнічними, передусім, а також між групами, групою і спільнотою, групою і суспільством, між суспільствами, між суспільством і світовим співтовариством).

риством), якщо його не усунути — до зіткнення, до катастрофи.

Процес існування особистості і інших суб'єктів, якщо він не протиприродний, передбачає постійне існування мети (для чого?), виходячи з потреб; затребуваного змісту (що?) для збільшення норм; обраного методу (як?), згідно зі здібностями, і оформляється як діяльність в її різновидах, зокрема й такому, як освіта (освітньо розвивати самого себе).

Цілісність і дискретність. Ці принципи виявляються в триєдності учіння, виховання, розвитку, які складають сутність освіти. Традиційна педагогіка ідентифікувала освіту з учінням, розглядаючи виховання і розвиток самостійними процесами, які в освіті можуть бути і можуть не бути. Це й спонукало інновації — розвивальне учіння (начебто воно може бути не розвивальним?), активне учіння (може бути не активним?), проблемне учіння (може бути не проблемним?). Кожна педагогічна новація — це усвідомлення і реакція на ту чи іншу неузгодженість у педагогічній практиці. Так:

активне учіння — це усвідомлення того, що несформовані потреби — процес учіння має холостий хід, він не розпочатий, він не розвиває здібностей, не природжує норм. Актуалізація, мотивація, проблематизація в учінні забезпечує активність;

розвивальне учіння — це усвідомлення того, що обраний вчителем метод є способом діяльності суб'єктів навчання і практикує їх в активності чи пасивності, в ініціативності чи джеремності, заповзятливості чи байдужості. Іншими словами — в процесі учіння можливий практичний розвиток певних якостей особистості. Вибір методу забезпечує цей розвиток;

проблемне учіння — це усвідомлення того, що зміст навколишнього світу переходить у внутрішній зміст людини в процесі їхньої взаємодії, тобто вирішуються проблемні ситуації. Учіння ж — це організована, найбільш інтенсивна форма цього процесу, отже, є ланцюгом вирішення проблемних ситуацій.

Можна зробити висновок, що будь-яка форма педагогічного процесу буде цілісною, якщо здійснюватимуться і учіння, і виховання, і розвиток одночасно.

Гармонійний розвиток людини передбачає її гармонійне співіснування з природою, суспільством і з самою собою. Її розміщення в центрі ноосфери дозволяє розглядати її орієнтацію за такими умовними координатами, як індивід — «біо», особистість — «соціо», «гомо-сапієнс» — людина розумна; діяльність, спрямована на забезпечення гармонії з навколишнім світом, описується науками психологічними, соціальними, мето-

дологічними, філософськими і координується людиною згідно з вимогами гармонії:

зобов'язаний бути здоровим (безру від природи стільки, скільки їй повертаю, кожне моє право супроводжується обов'язком);

зобов'язаний бути розумним (усвідомлюю свої дії: для чого? що? як?, тоді буду зрозумілим і зрозумію інших).

У сучасному вихованні (теорії і практиці) панує мозаїчність вербальних методів, які практично не розвивають, не забезпечують цілісності становлення і розвитку особистості, мають променеву спрямованість, що народила трудове, екологічне, моральне, естетичне, громадянське, атеїстичне і т.п. виховання. Усі вони спрямовані на людину ззовні, і тому мало результативні. Якщо від заформалізованості перейти до природності, то першоосновою виховання має стати створення умов, які дозволяють зрозуміти, що потреби народжують споживання (маю право!), здібності забезпечують виробництво (зобов'язаний!), що кожне право народжує відповідний обов'язок. Якісний бік співвідношення цих двох процесів у єдності, кількісний — у збалансованості. На цьому і має базуватися вся система виховання, спрямована на забезпечення гармонії існування людини з природою, суспільством, із самою собою (джерело конфлікту — у порушенні цього балансу).

У педагогічному середовищі стосовно учіння ствердилась хибна думка, що критерієм результативності педагогічної діяльності є рівень знань. А чи можна передбачити рівень наловнення суб'єктів учіння знаннями? А чи можуть сприйматися знання без запиту на них? А чи довго вони зберігатимуться, чи не зітнуться, чи не загубляться? А чи можуть бути використані? А щось залишається при трансформованні їх конкретною людиною? І якщо бодай трохи «так!», то чому повсякчасне розходження між «знаю» і «роблю», між словом і ділом?

Зміст учіння структурується не лише програмою, а й учителем у такий спосіб, щоб кожна доза досвіду учня актуалізувалась (з потреб вирощувалась мета), забезпечувала природжування до індивідуальних норм (на основі опорних знань і нової інформації самостійно робився основний висновок — маленьке відкриття), активізувалась (метод задає спосіб діяльності, розвиваючи здібності кожного учня). У такий спосіб створюється позитивне природжування до потреб, норм, здібностей, забезпечується цілісний педагогічний процес, здійснюється «вирощування» особистості.

Постійна єдність виховання, учіння, розвитку така ж природна, як

природна єдність потреб, норм і здібностей, і забезпечує перетворення суб'єктів учіння в суб'єкти педагогічного процесу: виховання — у самовиховання, розвиток — у саморозвиток, учіння — у самоучіння, що й має відбуватися у практичній освітній діяльності.

Технологічність і творчість. У педагогічній діяльності ці два принципи завжди мають бути у розумному поєднанні. Оволодіння певними прийомами, процедурами, операціями дає змогу реалізувати етапність, діяльнісний підхід; наявність і відповідність цілей, змісту, методів — єдність учіння, виховання, розвитку; результативність — вирощування потреб, здібностей, норм. З іншого боку, педагогічний досвід — це досвід творчий, переломлений через індивідуальність особистості вчителя, через яку трансформується будь-яка педагогічна технологія. Педагогічний досвід виключає копіювання чужого досвіду, лише та його частина, яка піддається відтворенню, може стати надбанням учителя. Ця частина повинна чітко окреслитись, технологічно виокремитись у вигляді прийомів, операцій, процедур, які піддаються численному повторенню. Педагогічна технологія відтворюється в режимі взаємодії конкретного вчителя і конкретного учня, а отже, неповторна, і, отже, творчо переосмислена. Одна й та сама технологія може бути захоплююче ефективною, чарівною, і може бути реалізована убого, потворно. Разом з тим, педагогічні технології мають право на існування. Як приклад наведемо прийом, що використовується для самоаналізу: якщо ви хочете визначити — чи був педагогічний процес педагогічною дією, перевірте наявність критеріїв — природність, цілісність, технологічність і творчий підхід. І чи була педагогічна дія розвивальною, проблемною, активною?

Якщо серед усіх чинників, які впливають на результативність педагогічного процесу, розглядати лише ті, що пов'язані з особистістю вчителя, його професіоналізмом, його педагогічною майстерністю, то, як основоположні, слід відзначити: психолого-педагогічну підготовку і ставлення до справи. Психолого-педагогічна підготовка вчителя складається з таких основоположних компонентів:

функціональне самовизначення вчителя в навчальному процесі (хто я? для кого я?), його позиція;

знання про критерії педагогічної дії, взаємодії, процесу;

педагогічні здібності як основний показник педагогічної майстерності (Як я реалізую критерії педагогічного процесу? Чи ті методи використовую? Якою мірою впливаю на учнів, чи є для них авторитетом, зразком

для наслідування? Наскільки продуктивно вирощую мисленнєво-технічні, комунікативні, рефлексивні, естетичні здібності?);

рефлексія педагогічних дій на кожному інтервалі навчального процесу (для чого? що? як? чи досягнув мети?);

Відповідальне ставлення до учительської професії передбачає методологічну підготовку (знання філософії і логіки, психології і соціології), використання педагогічних знань (основних дидактичних понять і категорій, положень і принципів педагогіки як науки), оволодіння педагогічними технологіями засвоєння змісту, уособлення через обраний метод (формулювання тези, постановка проблеми, введення теми, організація комунікації і т.п.), розвиток власних рефлексивних здатностей (постійний аналіз власного досвіду, зіставлення з науковими нормами, оцінка). Ставлення до справи формується у педагога і зовнішніми чинниками (цінностями суспільства, атмосферою в колективі), які визначають рівень реалізації професійного потенціалу в даній ситуації.

Педагогічний аналіз має особливу значущість в діяльності вчителя. У ньому сходяться воєдино чинники внутрішнього (самоаналіз, самооцінка) і зовнішнього сприймання педагогічної діяльності, виявляється рівень розуміння, відбувається оцінювання, формується авторитет у колективі, моральний клімат для всіх і кожного. Невміння його відбутися — досить розповсюджена причина для конфліктів у педагогічних колективах. Педагогічна дія, як відомо, не лише наука, а й мистецтво. Того, хто береться аналізувати, а, отже, й оцінювати педагогічну дію іншого, зокрема йдеться про керівника навчального закладу, часто-густо абсолютизує перший складник («науку»), недооцінюючи другий складник, творчий — («мистецтво»). Учитель, як правило, реагуючи на недостатню грамотний аналіз, захищає своє право на творчість тим емоційніше і наполегливіше, чим жорсткіше звужуються рамки його творчості. У такий спосіб зникає взаєморозуміння — основа спілкування, обговорення стає марним і навіть шкідливим, бо на довгий час виключається можливість видачі і прийому оцінок діяльності як об'єктивних норм, а саме їх і генерує керівник при аналізі. Оцінюючи технологію конкретного навчального предмета, керівник має враховувати її трансформацію, творчий компонент діяльності, внесений учителем, ним створений, народжений, і, отже, найбільш для нього цінний і ранимий. Вимогливий, переконливий тон, допустимий в оцінці педагогічної грамотності (формування цілей, реаліза-

ція змісту, вибору і поєднання методів, їх зіставлення) абсолютно недопустимий в оцінці іншого складника — педагогічної дії як мистецтва, що вимагає максимальної делікатності. Саме тут приховується загроза конфлікту, вона буквально на поверхні оцінки будь-якої педагогічної дії збагненої керівником не так, як вчителем. При обговоренні відбувається одночасно процес аналізу — з одного боку, самоаналізу — з іншого, рефлексії — з обох. Вони й складають процес комунікації, в якому кожен має дотримуватися позиції розуміння іншого.

Педагогічно підготовлений керівник (той, хто аналізує) і педагогічно підготовлений учитель (той, чия діяльність аналізується) з самого початку мають визначитися щодо цілі аналізу:

«керівник з досвідом, більш підготовлений за мене, він допоможе мені зробити мою роботу ще більш цікавою і результативною» — позиція вчителя;

«учителю важко самому оцінити процес своєї праці, мой знання, досвід, об'єктивність і доброзичливість при аналізі допоможуть йому в подальшій роботі» — позиція керівника; «підвищити якість навчального процесу, впливовість педагогічної дії вчителя» — позиція обох.

Самовизначення за змістом аналізу навчального процесу включає його відповідність критеріям педагогічного процесу, співвіднесення емпіричного матеріалу з теоретичним, трактування фактів як аргументів педагогічності, сходження від часткового до загального, від абстрактного до конкретного і сприймається вчителем як переконання, установка для послідовної діяльності.

Метод аналізу педагогічної діяльності включає загальновідомі способи дослідження: спостереження, вивчення навчальної документації, тестування, анкетування тощо і завершується на кожному етапі бесідою, обговоренням, оцінкою.

Отже, спрощений варіант діяльності (і для вчителя, і для учня), такий традиційний, і такий нерезультативний, що ґрунтується на прагненні до абсолютної, всеосяжної зрозумілості, заміщується цілісною, педагогічно вмотивованою дією вчителя, що забезпечує для кожної дози змісту (і дуже великої, і дуже малої) триадну єдність:

вирощування з потреб цілей (актуалізація, проблемність дози змісту);

змісту освіти (і разом з тим виховання, розвитку);

особистісного учіння згідно з обраним методом (вправи, розвиток природних обдарувань з врахуванням типу людини — мисленнєвого, художнього, спортивного, лінгвістичного).

здібностей з вирішення проблемних ситуацій тощо).

Педагогічна кваліфікація вчителя передбачає врахування критеріїв його педагогічних дій: від вибору позиції (розуміння власних функцій) до вибору методів і засобів. Умови для вибору і є механізмом творчої свободи (мислення, мовлення, руху тощо). Мислення, орієнтоване на вибір, стає діалектичним мисленням, а організація належних умов забезпечує нормальну комунікацію як розуміння багатоваріантності ситуації, рефлексію як усвідомлення відповідальності за правильний вибір.

3. Принципи побудови навчального процесу

Навчальний процес, що відповідає стратегії гуманізації, ґрунтується на таких принципах:

формування особистісного стилю взаємин учня з однолітками по навчанню і вчителем. Спілкування і взаємодія є основним механізмом передачі соціального досвіду, а особистісний характер взаємин найбільше відповідає завданням гуманізації учіння і виховання;

активна взаємодія з однолітками і взаємне збагачення. Для розвитку особистості найбільш прийнятною є ситуація відносно рівноваги (автаркії за Г.С.Сковородою) у сфері обміну духовними цінностями, коли в мікрогрупі і в класному колективі в цілому кожен учень отримує можливість рівнозначно відбудувати роль віддаючого знання і сприймаючого*;

включення учнів у творчу діяльність і розвиток творчих здібностей. Творча діяльність є засобом інтенсивного розвитку інтелектуальних здібностей і особистісних якостей учня. Розвиток творчих здібностей є свосвідною гарантією того, що учень може орієнтуватися і знаходити рішення в нестандартних життєвих ситуаціях і професійних проблемах.

Ці три принципи визначають гуманістичний характер навчального процесу і тому їх можна назвати стратегічними.

Послідуючі, тобто тактичні принципи, як невід'ємна складова гуманізації, спрямовані на створення оптимальних умов для розвитку і учіння учнів. Такі умови виникають, коли навчальний процес відповідає природним механізмам розвитку інтелекту учнів і нагромадження ними соціального досвіду. Наступні три тактичні принципи такі:

створення позитивного естетичного фону учіння і атмосфери емоційно-почуттєвого піднесення і успіху (естетика — наука про почуття, Г.Гегель). У школі дитина повинна відчувати себе затишно і захищеною від негативних почуттів (потворного і низького). У її свідомості слід створити образ класу і школи як чогось світлого, завжди цікавого, веселого і доброго (почуття прекрасного і піднесеного). Це уможливується за єдиної умови — формування в учнів постійного відчуття успіху. Успіх завжди підсилює властиве дитині прагнення до діяльності, підвищує її активність в навчальному процесі і настійливість при виконанні пропонуєваних учителем завдань, забезпечує підвищення працездатності і більш високу успішність, підвищує готовність до сприймання нового;

опора на гру, як засіб позитивних почуттів. Гра не є провідним видом діяльності учнів, але стоїть на другому місці після навчальної діяльності (учіння). Вона є для дитини найбільш природною формою життєдіяльності, тому використання форм гри під час організації уроку підвищує зацікавленість, а, отже, ефективність засвоєння матеріалу. Крім того, гра — ідеальний місток переходу до творчої діяльності;

врахування вікових особливостей. Виховання в школяра власне творчих здібностей лише до закінчення початкової школи має свій відбиток на організації навчального процесу в початковій школі. Тому, звичайно, під час роботи з молодшими школярами переважатиме гра із засвоєнням учнями ситуацій вибору. Повноцінне ж включення учнів у справжній творчий процес відбуватиметься лише з переходом до середньої школи.

Спираючись на ці принципи, учитель може розробити і реалізувати практично методичку організації уроку у формі творчої пізнавальної діяльності.** Як методика, творча пізнавальна діяльність включає в себе три самостійні напрямки (подачі вище); які зумовлюють педагогічну дію і, об'єднуючись, збагачують один одного та постають цілісним утворенням, якісно змінюючи урок.

4. Інноваційні дидактичні пошуки в сучасній педагогіці

Система освіти в Україні переживає докорінні перетворення. У школі з'явилася примара **свободи** — практично зняті будь-які обмеження на

творчий пошук учителя, на введення в навчальний процес авторських концепцій ефективної педагогічної діяльності, нарешті ми відмовились від гніту одноманітності типології шкіл та інших навчальних закладів і інтенсивно рухаємось по шляху диференціації і варіативності навчальних закладів. А примара тому, що свобода є, а авторських шкіл майже немає. Подібне і в інших вимірах: гімназій багато, а змістовна і дидактична наповненість залишається на рівні минулих десятиліть. Університетів — хоч став гати, а методика і дидактика професійної підготовки не витримує ніякої критики.

Це правда. І все-таки ейфорія глобальних перебудовних процесів у сфері освіти поступово змінюється більш адулливими і аналітично зорієнтованими роздумами — чи так просто дасться нашій школі такий рішучий і безоглядний стрибок в царину невідомого, чи так легко може скористатися «довгоочікуваною» свободою учитель, директор школи, керівник освітнього відомства будь-якого рівня?

У цих немінучих за своєю суттю роздумах про шляхи розвитку української школи чи не центральне місце посідає проблема педагогічних інновацій — тієї новизни, яка приковує увагу педагогів-практиків, і, що гріха таїти, часто-густо стає об'єктом адміністративного «впровадження» і набуває характеру моди, органічно протипоказаної сфері освіти ...

Усі ми пам'ятаємо, з яким захопленням мільйони вчителів колись єдиної і, здавалось, непорушної радянської держави вплинали в екрани телевізорів на ті часи популярних передач про досвід педагогів-новаторів зі сподіваннями найшвидше зрозуміти і перейняти ефективні прийоми і засоби організації роботи з учнями, які блискуче й артистично демонстрували щедро обласкані пресою гранди практичної педагогіки. На пам'яті справжнє паломництво в «казкову педагогічну Мекку» до Шаталова, Щетиніна, Караковського, Захаренка, Палтишева, Ільїна, Лисенкової... Хто можз висловити бо-дай якийсь сумнів у істинній майстерності і блискучому професіоналізмі великих педагогів-новаторів вісімдесятих років, які, безсумнівно, сприяли прогресу вітчизняної школи і педагогіки?

І все-таки, все-таки... Не забуваймо класику: передається не сам по собі досвід, а думка, ідея, виведена з

* До цього часу в Японії клас поділяється на мікрогрупи «хан», які очолюють «ханте», ланкові. Щомісяця класний керівник механічно змінює мікрогрупи, у яких навіть навчальна робота будується за принципом «один за всіх». На переконання японських учителів це сприяє працелюбству учнів, старанності, умінню подолати себе, підпорядкувати свої почуття інтересам колективу. Див.: *Бойчук Ю.В.* Виховна робота в японській школі // Педагогіка. — 1999. — №8. — С.85—90.

** Див.: *Смирнов С.А.* Методика організації творчеської пізнавальної діяльності і її составные части // *Этика в школе.* — 1994. — №3. — С.24—32.

досвіду, — це слова К.Д. Ушинського, тому й належать до класичних висловлювань, що не гублять своєї актуальності та істинності ні в просторі, ні в часі. Проблема педагогічних інновацій не така проста, як видається з першого погляду, а намагання прямого запозичення і механічного перенесення набутого (навіть бездоганно ефективного) досвіду в нові умови, до нових «виконавців» і «носіїв» цього досвіду закінчуються, як правило, плачевно, особливо, коли йдеться про примусове і обов'язкове масове відтворення тих чи інших інноваційних замислів і методик.

Інновації взагалі і інновації педагогічні, особливо, — невід'ємний атрибут свободи, творчості пошуку. Проте свободою слід уміти користуватися. Необхідно розпізнавати у тонах інноваційних методик грами посправжньому новаторських ідей, необхідно їх оцінити ще до того, як запропонувати масовій школі, треба знайти їх теоретичні основи — єдино надійний гарант успішності їхнього відтворення, творчого використання і можливого збагачення.

Дидактичні пошуки у сфері побудови навчального процесу в сучасній педагогіці (вітчизинській і зарубіжній) відтворюють і водночас слугують простором розгортання двох типів науково-педагогічної свідомості. Перший, сцієнтистсько-технократичний, що проектує соціально-інженерну ідеологію у сферу дидактики, розглядає учіння як тотально конструю-

ваними, фіксованими результатами, орієнтує учнів на еталонні знання, засвоєння заданих зразків.

Другий, гуманістичний, реалізує у сфері учіння самостійне засвоєння нового досвіду з неочевидними результатами, орієнтує учнів на саморозвиток своїх пізнавальних і особистісних можливостей.

Інноваційні дидактичні пошуки побудови навчального процесу в сучасній педагогіці ґрунтуються на такій пошуково навчальній діяльності, яку можна назвати непредметною. Вона є особливим типом навчальної діяльності, який спрямовується на організацію навчального пізнання в контексті вироблення самим учнем нового власного досвіду. Серед різновидів непредметної навчальної діяльності, які включають у навчальний процес інноваційні дидактичні пошуки, можна виокремити:

дослідницьку теоретико-пізнавальну (постановка проблеми, висунення і перевірка гіпотез, генерація ідей, проведення чи моделювання експерименту і т.п.);

дискусійну (виявлення і зіставлення точок зору, позицій, підбір і пред'явлення аргументації і т.п.);

моделюючу — у предметно-змістовному (імітаційна гра) і соціально-психологічному (рольова гра) плані;

— рефлексивну — у гносеологічному і почуттєво особистісному плані (інтелектуальна і естетична рефлексія).

Взаємодія пошукових моделей навчального процесу зі змістом освіти пов'язана з установкою на дослідницьку позицію особистості, активний, ініціативний характер її взаємодії з пізнавальною реальністю, природою і суспільством. Ця установка, з одного боку, визначає характер змістової орієнтації учіння, а з іншого — підвищену увагу до процедур, що забезпечують пошукову діяльність учнів. У свою чергу, увага до творчого включення особистості в навчальне пізнання виявляється в тому, що спеціальною дидактичною метою стає формування способів і процедур творчого пізнавального пошуку.

Тенденція інноваційних дидактичних пошуків є поєднанням використання різних видів пошукової надпредметної діяльності не лише як процесуальної, — як способу побудови учіння, — а й у змістовному плані, тобто як об'єкт засвоєння (від дослідницького учіння — до учіння дослідженню, від учіння через дискусію — до учіння дискусії і т.п.).

В інноваційних моделях навчального процесу досвід учня слугує джерелом пізнання. Учитель (рівнозначно як і весь комплекс використовуваних ним дидактичних засобів) виконує не роль «фільтра» пропускання через себе навчальної інформації, а є помічником (консультантом) у роботі учня, одним із джерел інформації. **В ідеалі учитель стає організатором самостійного навчального пізнання учнів, не головною дійо-**

Чи «захворіє» суспільство на освіту?..

Враховуючи суттєві зміни в освітянській галузі за останній період, зрозумілий неабиякий інтерес журналістів до прес-конференції, що відбулася в Міністерстві освіти і науки України. Прес-конференція за участю міністра освіти і науки В.Г. Кременя, начальника департаменту вищої освіти М.Ф. Дмитриченка присвячена вступній кампанії цього року. Журналістів в основному цікавили зміни у правилах прийому до вищих навчальних закладів, нововведення щодо термінів та вступних іспитів, подальша доля індивідуального кредитування. І не тільки...

Підводячи підсумки за перше півріччя діяльності міністерства, В.Г. Кремень зазначив ряд позитивних моментів: відсутність заборгованості заробітної плати працівникам галузі та стипендій тим, хто навчається; виготовлення більш дешевих, незважаючи на інфляцію, підручників; своєчасне отримання випускниками документів про освіту; відміна перевірних екзаменів, що пов'язано із новою методологією, утвердженням педагогіки толерантності, співробітництва. У доповіді міністр ще раз нагадав про нові умови прийому до вищих навчальних закладів. Те, що вступна кампанія передбачає поєднання іспитів до навчальних закладів різних рівнів акредитації та можливість скласти іспити до кількох ВНЗ одночасно (у прийнятній комісії дозволяється подавати копії атестата про середню освіту), безумовно збільшуватиме шанси нинішніх абітурієнтів.

Наступне нововведення передбачає експеримент — навчальний заклад за конкурсом атестатів прийматиме таку кількість студентів, для якої зможе організувати повноцінний навчальний процес. Ним цього року скористався Київський міжнародний університет цивільної авіації, де буде прийнято вдвічі більше студентів, і тільки успішність у навчанні протягом першого се-

местру визначить, хто залишиться. Інші зможуть продовжити навчання за оплату або перейти до інших навчальних закладів. Василь Григорович наголосив, що платне навчання — це одна із можливостей молодій людині реалізувати право на освіту.

Журналісти піднімали актуальні питання про порушення правил прийому до ВНЗ, якість навчання в освітніх установах недержавної форми власності.

На які ж спеціальності в цьому році найвищий попит? — цікавилась преса. Це міжнародна економіка і правознавство; філологія англійська, німецька, французька; соціальна педагогіка і практична психологія, економіка підприємництва, журналістика. Найменш престижними виявилися технологічні спеціальності, фізика, російська мова у західних регіонах.

Актуальною є нині і проблема «медальстів» — такою нагородою в цьому році в Україні відзначено аж 34400 випускників, а при складанні першого ж іспиту 11% із них отримали «2». Міністр вважає, що пора припинити цю гонитву батьків і дітей за медалями, абітурієнтам надати рівні можливості, і лише при однакових вступних оцінках — перевагу. Але це нововведення планується вже на наступний рік.

Залишається в центрі уваги і питання комп'ютеризації шкіл. Василь Григорович інформував журналістів про домовленість з прем'єр-міністром України В.Ющенком на отримання від уряду 46 млн. гривень для цих цілей. Адрже інтеграція України у світовий культурно-освітній простір не можлива без оволодіння комп'ютерною грамотністю, застосування комп'ютерної техніки у навчальному процесі. На думку В.Г. Кременя, суспільство повинно «захворіти» на освіту, а квінтесенцією освіти є комп'ютеризація.

Анжеліна ПОДСТАВКІНА.

їх взаємодії з навчальним матеріалом, один з одним і з учителем.

Включення в навчальний процес не лише пізнавальної, а й естетичної сфери людини є тенденцією побудови освіти на основі цілісного особистісного досвіду.

Важливою соціально значущою рисою інноваційних моделей навчального процесу є їх співвіднесеність з сучасною культурою, життям суспільства. Навчальний процес, з одного боку, є сферою, в яку проєктуються важливі для суспільства механізми відтворення соціального досвіду (наприклад, стандартизоване відтворення заданих зразків, дослідницька діяльність, демократичне обговорення проблем, імітаційне моделювання, пізнавальна і естетична рефлексія). З іншого — навчальний процес є не лише засобом їх простої трансляції, а й як поживне середовище для їх цілеспрямованого, розширеного і навіть рафінованого відтворення.

рямована на передачу майбутньому громадянину і спеціалісту необхідних знань, умінь і навичок, втрачає свою перспективність. Виникає необхідність зміни стратегічних, глобальних цілей освіти, перестановки акценту зі знань спеціаліста на його людські, особистісні якості, які одночасно є і ціллю, і засобом його підготовки до майбутньої професійної діяльності.

Література

1. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание. — М., 1986.
2. Боришевський М.Я. Духовні цінності як детермінанти громадянського виховання особистості // Цінності освіти і виховання. — К., 1997.
3. Бирюков Б.В., Воробьев Г.Г. Тезаурусный подход к коммуникативным процессам и документальная информация // Информация и управление. Философско-методологические аспекты. — М., 1985.
4. Давыдов В.В. (ред.). Философско-

образования. — М., 1981.

5. Долженко О.В. Альтернатива стереотипам (к вопросу о создании концепции образования) // Вестник высшей школы. — 1988. — №6. — С.19—26.
6. Зеленова М.Е. Особенности самовосприятия и восприятия своих учеников учителями начальных классов с разным типом педагогического взаимодействия // Психологическая наука и образование. — 1999. — №1.
7. Новиков А.М. Принципы демократизации профессионального образования // Педагогика. — 2000. — №1. — С.20—26.
8. Полович М.В. Рациональность і виміри людського буття. — К., 1997.
9. Тхоржевський Д.О., Сидоренко В.К. та ін. Прилучення учнів до національної культури в процесі трудового навчання. — К., 1998.
10. Чоноушек В. Психология жизненной среды. — М., 1989.

ПСИХОЛОГІЧНА СКЛАДОВА ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Значення психологічної підготовки майбутніх учителів важко переоцінити, і воно є загальновизнаним. У той же час, місце і роль психологічної науки в системі педагогічної освіти залишаються доволі проблематичними. Традиційно вони пов'язуються лише з викладанням психологічних дисциплін як головним засобом формування в студентів науково-обґрунтованої позиції щодо сутності людини та її розвитку. Це дійсно дуже важливе і ... важке завдання, адже наукові знання з психології

Микола ПАПУЧА,

кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри психології

засвоюються як альтернативні життєвому досвідові суб'єкта. Щоб вони стали дійовими одиницями його свідомості, а не лише абстрактним набором незрозумілих і непотрібних визначень, потрібна дуже велика і копітка навчальна робота, в якій найголовнішою ланкою має бути формування самостійної навчально-дослідницької діяльності студента. Багаторічний досвід роботи нашого колективу засвідчує, що на цьому шляху можуть бути отримані солідні позитивні результати. Однак ця робота дуже обмежена тими реаліями, про які знають всі: попри високі цілі і дійсно важливі очікування, справжнє місце психологічних дисциплін визначається тим навчальним часом, що відводиться на їхнє вивчення. А час цей — дуже короткий. Взагалі, якщо думати про це по-справжньому, слід відзначити, що в Україні на державному рівні відсутня не тільки програма, а й концепції психологічної освіти взагалі, і майбутніх вчителів, зокрема. Згодьтесь, що коли єдиним офіційним документом, що визначає організацію даної освіти, є програми 80-х років ще «Министерства просвещения СССР», то це є ненормальним явищем.

Але психологічна складова педа-

гогічної освіти не обмежується лише викладанням психології. Концепція психологічного забезпечення освітнього процесу, яка створена і реалізується нашою кафедрою, ґрунтується на тому погляді, що роки професійного становлення студента не обмежуються тільки навчанням. Вони є частиною життєвого шляху молоді людини з специфічної ситуації освітнього простору. Ситуація ця складна, а іноді і драматична, оскільки в цей час відбуваються дуже важливі події в житті молоді людини, які вимагають від неї серйозного напруження: визначення майбутнього життя, планування або й створення сім'ї тощо. Ми бачимо свою роль у тому, щоб сприяти становленню неповторної індивідуальності в усіх її вимірах і особливостях. Не система як така, а людина (студент, викладач) є для нас центром і точкою відліку в професійно-психологічній діяльності. Для практичної реалізації цього погляду при кафедрі створені як окремі підрозділи університету: центр соціально-психологічних досліджень та лабораторія прикладної психології. Мета їхньої діяльності полягає в проведенні ґрунтовної професійно-визначеної роботи, спрямованої на оптимізацію соціаль-

позитивного психологічного клімату як основних умов особистісного і професійного розвитку студентів, професійного становлення викладачів та соціальної структури університету в цілому. Ця мета досягається через вирішення таких основних завдань:

1) діагностика, моніторинг і прогнозування головних соціально-психологічних параметрів діяльності університету (суспільна думка відносно важливих подій університетського життя, заходів та дій адміністрації; ставлення студентів та викладачів до окремих факторів організації діяльності; психологічний клімат у колективі; рівень розвитку студентів та абітурієнта; особливості стосунків між основними суб'єктами виробничого та навчально-виховного процесів; результативність управлінських рішень адміністрації та професійної діяльності викладачів тощо);

2) здійснення професійних науково обґрунтованих впливів на соціальну ситуацію та її суб'єктів такими основними шляхами:

а) відкритим обговоренням і аналізом результатів діагностичних процедур;

б) проведенням соціально-психологічного консультування студентів та працівників університету;

в) організацією соціально-психологічного навчання викладачів, кураторів, студентського активу.

В аспекті виконання цих завдань ми досліджуємо і коректуємо, перш за все, навчальний процес як центральний в освітньому просторі. Підґрунтям тут є теоретична концепція особистісного опосередковування навчальної діяльності академіка С.Д. Максименка, згідно з якою центральною ланкою навчання є його суб'єкт (у нашому випадку — це студент). Результати наших досліджень цієї галузі вже дають змогу говорити про певні закономірності. Так, було встановлено, що головною (а часто і єдиною) причиною таких відомих негативних явищ, як важка адаптація студентів до вузівського навчання, слабка успішність, нервові стреси, екзаменаційна тривожність, є несформованість у них адекватних, гнучких та індивідуально-специфічних навчальних дій. Більш глибокі дослідження дали змогу встановити, що в основі цього — нерозвиненість опосередкованості пізнавальних процесів і довільності поведінки. Особистісної і досить гострої форми це набуває тому, що низький рівень означених показників був достатнім у шкільному навчанні і, так би мовити, «ввійшов» до індивідуальності

вузівському навчанні виявляється його недостатність, студент переживає це як кризу ідентичності. Виникає своєрідне негативне явище, якому ми поки що дали робочу назву «афект неідентичності» (за аналогією зі схожим, але не тотожним афектом неадекватності, відкритим Л.І. Божович). Звідси й проблеми самооцінки, емоційних негараздів і такє інше. Коли ми отримали достатню кількість наукових фактів (досліджувались особливості планування і рефлексії самостійної роботи — М.Д. Бойправ, індивідуальні особливості мислення — С.С. Король, динаміка самооцінки в навчанні студентів — Н.С. Ярослав, розвиток операцій аналізу і узагальнення — О.П. Никоненко), яка б дозволила надійно говорити про причини вказаних негативних явищ, було розроблено програму коригувального навчання, зокрема зі студентами-першокурсниками. Сутність цього заходу полягає в тому, що в умовах групової терапевтичної роботи (використовується модель групової поведінкової терапії) відбувається корекція сформованих уже способів управління власними процесами і формування нових, адекватних, які забезпечують успішність у навчанні. Переживання успішності виступило окремим предметом дослідження, і нам вдалося встановити, що воно має ключовий, системоутворюючий характер, поширюється не лише на суто навчання, а й на інші аспекти життя студента (такі, як вибір кар'єри). Нам вдалося встановити також специфіку очікувань студентів педвузу щодо індивідуальної роботи. Згідно з ними вона повинна будуватися не за моделлю пасивного врахування безлічі індивідуальних відмінностей, а за іншою, активною моделлю: це має бути розвитком індивідуальності. Саме так студенти розуміють професійне і особистісне становлення. Найбільш адекватною формою такої роботи є наукова студентська творчість (до речі, студенти нашого університету в останні роки регулярно займають високі місця, є й перші, і призові, на Всеукраїнських олімпіадах з психології, хоча спеціальне відділення відкрито лише цього року).

Вирішення численних проблем навчання вимагає здійснювати психологічний моніторинг, що має розпочинатися з допрофесійної підготовки і діагностики. Кафедра має певний досвід вирішення цього завдання, який поступово впроваджується в професійну практику. Крім суто навчальних проблем, психоло-

важливі аспекти вузівського життя. Нашими співробітниками проводиться професійна консультативна робота. Вона вимагає серйозної фахової підготовки і великих зусиль. Проте, є дуже необхідною для студентів. Хоча здійснюється ця діяльність на абсолютну громадських засадах, спостереження свідчать, що студенти все більше звертаються до психологів з найрізноманітнішими проблемами: колізії особистісного життя, тривожні стани, невизначеність власного статусу в групі, самотність, страх перед майбутнім — це далеко неповний перелік психологічних проблем, які в консультативній роботі вирішують викладачі кафедри. У останні роки цей напрям діяльності значно розширився. Це, з одного боку, позитивно, оскільки означає, що дійсна і суттєва роль кафедри, а отже, й психології, в нашому вузі визначилась і визначалась (принаймні, студентами). Але водночас, такий стан речей породжує нові проблеми: ми тепер вже не можемо відмовити в консультації, але треба професійно зростати і потрібні час і сили, щоб цю роботу виконувати.

Хотілося б зупинитися ще на одній формі діяльності, яка є для нас новою, але дуже важливою. Це психологічна експертиза в освітніх системах. У сучасних умовах виникнення цього напрямку (С.Д. Максименко, Ю.М. Швалб) є абсолютно природним через нескінченну кількість педагогічних інновацій і новітніх технологій, що з'являються кожної години. Сутність підходу коротко можна визначити так: будь-яка педагогічна технологія лише тоді може вважатися ефективною і прогресивною, якщо доведено, що вона не містить у собі складових частин, які сприяють перевантаженню, перенапруженню, іншим психологічним дискомфортним станам. Крім того, вона мусить бути розвивальною. З цієї точки зору ми досить обережно і уважно ставимось до ультрасучасних технологічних процедур у навчанні, виходячи з тієї простої істини, що жоден прилад, хай найсучасніший і найдовершеніший, сам по собі ніколи не виховає дитину і не навчить її. Проте, психологічна експертиза стосується не лише суто технічних сторін навчання. Вона охоплює весь освітній простір, досліджуючи емоційний клімат, умови роботи, рівень взаємовідносин, бачення перспективи і багато іншого. Взагалі, цей напрям є тим, що в розвинених країнах давно сформувався в окремий напрям психологічних досліджень — екологію особистості.

Перші кроки на шляху становлення нової спеціальності

Антоніна КОНОНЧУК,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогічної майстерності, заступник декана історико-правознавчого факультету

Дев'яності роки ХХ століття стали для України нелегким періодом державного становлення, економічних реформ і значних соціальних зрушень. На цьому шляху українське суспільство зіткнулось із новими, складними і болючими соціальними проблемами, серед яких слід особливо виділити бідність, порушення прав людини, жорстокість, безробіття, зниження народжуваності, посилення старіння нації і т.д. Відповідно до цього у суспільстві з'явилася значна кількість соціально незахищених верств населення.

Зарубіжні фахівці з проблем соціального розвитку суспільства стверджують, що їх виникнення пов'язане із закономірностями розвитку посттоталітарного суспільства, яким донедавна була Україна. Крім того, всі ці проблеми поглиблюються неблагополучними параметрами навколишнього середовища.

Усвідомлення (на найвищому рівні) того, що тільки заходами економічної політики неможливо виправити розвиток суспільства, обумовило появу в Україні ряду нових професій, серед яких, на нашу думку, однією з найважливіших є професія соціального педагога. Поява спеціальності «соціальна педагогіка», яка офіційно зафіксована в державному реєстрі в 1991 році, є реальною спробою, з одного боку, відреагувати на масові прояви соціальної незахищеності та зубожіння (в тому числі духовного), що притаманні нинішньому стану країни, а з другого — прилучитись до соціально-педагогічних надбань цивілізованого світу.

Соціально-педагогічні служби високорозвинених країн мають тривалу історію та глибоке коріння. Без них немислиме нормальне функціонування громад, трудових колективів, реалізація сутнісних сил кожної людини, а також підтримка і допомога незахищених або соціально дезадаптованих верств населення. Різновидів цих служб так багато, скільки може бути в людей усіляких проблем, пов'язаних з їхнім особистим статусом, взаємовідносинами, з оточенням, працею,

здоров'ям, конфліктами в сім'ї, економічними труднощами, віковими змінами, фізичними особливостями, катастрофами тощо. Мережа цих служб в Україні тільки починає розгортатись і, відповідно, потреба в професійних спеціалістах, які розв'язуватимуть соціальні проблеми, буде зростати.

Соціальний педагог-спеціаліст нової генерації педагогічних працівників покликаний надати компетентну соціальну, психологічну, інформаційно-консультативну чи іншу допомогу дітям, підліткам, молоді, іншим групам населення, забезпечити гуманізацію соціокультурного середовища, підвищити ефективність процесу соціалізації, духовного розвитку підростаючого покоління.

Соціальний педагог у своїй професійній діяльності виконує роль посередника між особистістю й сім'єю, служить ланкою зв'язку між тими, хто потребує допомоги, і тими, хто її реально (матеріально-юридично, психологічно і таке інше) може надати (державна, благодійні і комерційні організації, конкретні люди).

Державне визнання інституту соціальних педагогів, перші кроки на шляху його професійного становлення дають підстави сподіватись, що підготовка соціально-педагогічних кадрів стане одним із перспективних напрямів професійної освіти в Україні. Поки що освітня система підготовки соціальних педагогів перебуває в стадії становлення. Освітніх закладів, які готують таких фахівців, дуже мало, щоб задовольнити потреби України. Явно не вистачає їх у північному регіоні України. Тому саме й почала вивчатися в 1999 році в нашому університеті нова спеціальність «соціальна педагогіка і практична психологія».

Визнання Чернігівщини особливим регіоном України, де економічне і соціальне неблагополуччя, характерне для всієї держави, підсилюється наслідками екологічної (Чорнобильської ядерної) катастрофи, підтверджує правильність зробленого вибору. На тлі загальноосвітньої тенденції підвищення уваги до людини, до

соціальної сфери, до осмислення і розв'язання глобальних проблем сучасності з урахуванням при цьому регіональних умов, можливостей та специфіки, він окреслюється все рельєфніше і очевидніше.

Аналіз соціальних проблем північного регіону України, мережі кадрового забезпечення, тенденцій розвитку соціальних служб Чернігівщини дав змогу з'ясувати найближчі і перспективні потреби у спеціалістах нового профілю. Так, у Чернігівській області з населенням 1 млн. 367 тис. чоловік на сьогодні діє лише 13 центрів соціальних служб для молоді, з них — 1 міський (у місті Ніжині), 11 — районних, один — обласний. У них штатом передбачено 106 працівників, але працюють лише 81 (25 посад вакантні), з них 73 працівники мають статус державних службовців (інші 8 — допоміжний персонал). У Ніжині діє територіальний центр обслуговування пенсіонерів та одиноких непрацездатних громадян (60 соціальних працівників). Жоден соціальний працівник області не має вищої фахової освіти. Як правило, вони мають вищу педагогічну освіту, яка не враховує особливостей соціально-педагогічної роботи з різними категоріями людей.

Жодного соціального педагога немає в загальноосвітніх школах, школах-інтернатах для дітей сиріт та для дітей з вадами розвитку, дитячих будинках, спеціальних дитячих садках, центрах для людей похилого віку, лікарнях, реабілітаційних центрах, виправних закладах, закладах культу-

коло (як за кількістю, так і за змістом роботи) названих соціальних закладів свідчить про те, що діяльність соціального педагога в Україні ще не стала суспільною, а отже, ще не відповідає своїй істинній сутності.

Зaproвадження нової спеціальності «соціальна педагогіка, практична психологія» є одним із напрямів концепції розвитку Ніжинського державного педагогічного університету, затвердженої в 1999 році. Міністерство освіти України підтримало нашу ініціативу розпочати підготовку соціальних педагогів і в цьому ж році видало ліцензію на підготовку відповідних фахівців. Це сталося не тільки тому, що такі спеціалісти вкрай необхідні сьогодні Україні, яка стає на шлях демократичного розвитку. Важливу роль відіграє й те, яке місце займає Ніжинський педагогічний університет у системі освіти України. Як один із найстаріших вищих навчальних закладів України (у 2000 році відзначається 180 років з дня його заснування), наш університет має визнані і міцні традиції підготовки спеціалістів для педагогічної діяльності, своєрідну духовно-культурну ауру, створювану багатьма видатними особистостями, які в різний час навчалися і працювали тут, високоінтелектуальний професорсько-викладацький колектив (52 відсотки викладачів мають учений ступінь кандидата і доктора наук). Крім того, університет розташований у старовинному (часів Київської Русі) місті з великими історичними і культурно-освітніми традиціями. Тому вважаємо, що саме педагогічний вищий навчальний заклад, яким і є наш університет, об'єктивно має найбільше можливостей для підготовки фахівців з соціального виховання і соціальної роботи.

У вересні 1999 року в університеті на історико-правознавчому факультеті відкрито відділення «соціальна

педагогіка» (як за кількістю, так і за змістом роботи) названих соціальних закладів свідчить про те, що діяльність соціального педагога в Україні ще не стала суспільною, а отже, ще не відповідає своїй істинній сутності.

52 відсотки студентів-першокурсників денної форми навчання до вступу в університет пройшли різні форми допрофесійної підготовки, які діють при нашому вузі (факультет майбутнього педагога, підготовче відділення, педагогічний ліцей). Грунтовна довузівська підготовка значної частини першокурсників є, очевидно, однією з причин високої пізнавальної активності студентів, яку відзначають викладачі. З власної ініціативи студенти відділення брали участь у II турі Всеукраїнської олімпіади з соціальної педагогіки у місті Запоріжжі (Д.Гутник та І.Носач) та II етапі Всеукраїнської олімпіади з психології для студентів спеціальних відділень у місті Києві (Я.Гавриленко та М.Наконечна), де були відзначені як одні з кращих. Ведучу роль у професійній підготовці соціальних педагогів відіграють кафедри педагогіки, педагогічної майстерності та психології.

Найближчою перспективою є виділення соціально-педагогічного факультету в окремий структурний підрозділ та створення фахових кафедр (соціальної педагогіки та практичної психології), соціально-психологічного і комп'ютерного центрів, сучасної матеріально-технічної та навчально-методичної бази для підготовки спеціалістів, розробка нових напрямів і системи підготовки соціальних педагогів на базі педагогічного університету в умовах взаємодії з соціальними службами міста Ніжина, Ніжинського та

гвіської області, вивчення і впровадження досвіду підготовки соціальних педагогів у Професійній академії міста Гайденайм (Німеччина).

Головним було і залишається питання: чому і як навчати? Для того щоб вести кваліфіковану професійну діяльність, соціальним педагогам не обійшлося оволодіти багатьма галузями знань, мати високий рівень професійної, переважно гуманітарної, підготовки. Тому ми розробили п'ятирічний робочий навчальний план (відповідно до концепції педагогічної освіти, схваленої колегією Міністерства освіти України в 1998 році). Особливий план складено для заочної форми навчання.

У навчальному плані виділяємо два блоки: соціально-гуманітарний (23 відсотка навчальних годин) та фундаментальний (77).

Вивчення дисциплін першого блоку (історія України, теорія та історія культури, філософія, економіка, соціологія, політологія, валеологія, рідна та іноземна мови тощо) формує інтелектуальну і світоглядну основу майбутнього соціального педагога.

Професійно орієнтовані дисципліни, які входять до другого блоку (вступ до спеціальності; педагогіка загальна, соціальна, порівняльна; історія педагогіки; соціально-педагогічні технології; методологія і методи соціально-педагогічних досліджень; психологія (загальна, вікова, педагогічна, експериментальна, соціальна); профілактика та соціально-педагогічна робота з дітьми девіантної поведінки та інше) безпосередньо пов'язані з майбутньою професійною діяльністю наших студентів. Вони поліклінічно забезпечують формування конкретних фахових знань, умінь і навичок на основі сучасних технологій, сприяють засвоєнню творчого підходу в пошуках оптимальних шляхів розв'язання соціальних проблем.

Невід'ємною частиною навчального процесу і засобом формування в студентів професійних навичок і вмій є система наскрізної практики протягом усього періоду навчання в університеті. Вона об'єднує такі її види, як ознайомча, благодійна, діагностична, практика в літніх оздоровчих таборах, соціально-педагогічна та переддипломна (психолого-педагогічна).

Конкретні види практики йдуть у руслі тих знань, які студенти отримують під час аудиторних занять. Зокрема, ознайомча практика на першому курсі проходить після курсу «Вступ до спеціальності» і є його логічним продовженням. Вона проводиться в різних закладах виховання, соціальних службах й установах і сприяє ранній професійній орієнтації майбутніх спеціалістів.

яльності соціального педагога та практичного психолога, заклади, де вони працюють, та користувачів соціальних послуг. Дуже важливо викликати у студентів бажання спробувати власні сили в практичній роботі вже на I курсі. Доцільним в ознайомчій практиці вважаємо створення ситуації, яка вимагає прояву професійної активності в студентів (перша проба сил і можливостей) та забезпечення їм успіху в ній.

Для студентів нашого відділення — це добровільна участь у благодійній акції «Допоможи ближньому» по збиранню речей і взуття для малозабезпечених громадян, до якої вони залучають викладачів та студентів інших факультетів.

До Дня працівника соціальної сфери, який цього року вперше відзначався в нашій країні, студенти організували і провели святкову благодійну імпрезу «Хай наші серця плетуть спільного щастя вінок» (разом з міським і районним центрами соціальних служб для молоді). Зібрані кошти були вручені на святі дітям-сиротам міста Ніжина та Ніжинського району, малозабезпеченим студентам історико-правознавчого факультету.

Ефективність практичної підготовки студентів залежить від успішної співпраці трьох сторін, які є учасниками цього процесу: викладачів університету, спеціалістів соціальних закладів і студентів. Очевидно, що успіх по-

го учасників. Точнісно вбачається обізнаність з проблемами один одного. Це служить передумовою як для активізації внутрішнього потенціалу кожної з сторін, так і загальної регуляції практичної підготовки. Одним із перших кроків на шляху до цього стало проведення конференції «Соціальна робота в Ніжині та Ніжинському районі: проблеми і перспективи на майбутнє». Учасниками конференції були викладачі, студенти, психологи шкіл і дитячих садків, працівники районного та міського центрів соціальних служб для молоді. З метою ранньої професійної орієнтації студенти відвідали обласний центр соціальних служб для молоді у Чернігові та Український державний центр соціальних служб для молоді у Києві.

Дуже корисним у підвищенні якості підготовки соціальних педагогів вважаємо вивчення досвіду вітчизняних вузів, які готують спеціалістів цього профілю вже декілька років і мають у цьому певні здобутки. Це Запорізький, Волинський, Ужгородський, Тернопільський університети, Київський національний педагогічний університет і ряд інших. Тому маємо на меті налагодити співпрацю з ними у цьому напрямі. Так, договір про співпрацю в підготовці соціальних педагогів уже укладено з Херсонським педагогічним університетом.

Цінним для нас є також вивчення досвіду підготовки соціальних педа-

гогів і свого часу, як і Україна сьогодні, долала наслідки тоталітарного режиму.

Дружні зв'язки і співробітництво, які склалися між нашим університетом і Професійною академією міста Гайденгайм, спрямовані на вирішення саме цього завдання. Певними здобутками були: обмін науковими делегаціями, спільна робота над проектом з підготовки соціальних педагогів, зустріч німецьких фахівців — соціальних педагогів із співробітниками соціальних служб Ніжина та району, студентами відділення «соціальна педагогіка, практична психологія» та викладачами психолого-педагогічних кафедр.

Робота з підготовки соціальних педагогів у нашому вузі тільки розпочалась. Труднощі, які є (недостатнє програмно-методичне забезпечення, відсутність власного досвіду, організація і керівництво практичною підготовкою студентів та інші), ми послідовно долаємо. Багато проблем за межами нашої компетенції і можливостей. Але ця порівняно молода для нашої держави і нашого вузу професія зміцнює свої позиції, здобуває визнання, розвивається, по-новому вивчає вітчизняні надбання, творчо засвоює зарубіжний досвід і веде пошук сучасних підходів до всіх, хто не може сам впоратися зі своїми проблемами і потребує сторонньої допомоги.

УКРАЇНСЬКА МУЗИЧНА ПЕДАГОГІКА: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ

Олександр РОСТОВСЬКИЙ,

*доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри
музичної педагогіки, декан музичного факультету*

У ХХ столітті українська музична педагогіка пройшла непростий і суперечливий шлях розвитку, позначений злетами і спадами педагогічної думки, багатий на ентузіастів музичної культури й освіти, які своєю плідною працею

заклали основи сучасної теорії і практики музичного навчання і виховання.

Подальший розвиток музичної педагогіки має ґрунтуватися на глибокому розумінні й правильній оцінці сучасного стану музичної освіти в Україні. Таке розуміння можливе за умови передбачення перспектив музичної освіти в майбутньому, а оцінка — лише на основі знання здобутків музичної педагогіки в минулому. Тому питання щодо традицій (зв'язку з минулим) і новаторства (спрямованості в майбутнє) для музичної педагогіки дуже важливі. Забуття історичного досвіду музичної освіти таке ж згубне для сучасної практики музичного навчання і виховання, як і відсутність бачення перспектив її розвитку.

Історія музичної педагогіки свідчить, що універсальної формули досягнення музичного мистецтва не існує. Більшість

музично-педагогічних систем відійшла в минуле на стадії практичного втілення саме через намагання зробити універсальним те, що за природою своєю одиничне, індивідуальне. Тому важливим здобутком сучасної музичної педагогіки є висновок про відсутність єдиної універсальної методики, прийнятної для всіх учителів. Будь-яка методика має бути особистісною. І це зрозуміло, адже ставлення вчителя до музичного мистецтва суттєво впливає на вибір методів і прийомів. Кожен учитель може обрати свій шлях і підхід, що мають носити яскраво виражений особистісний характер. Тільки так можна досягнути успіху в педагогічній діяльності. Типова для вчителя система дій стосовно учнів є показником не тільки його методичної озброєності, а й оцінки актуальних і потенційних можливостей дітей.

альніші? На мій погляд, найскладнішою проблемою сучасної загальноосвітньої школи є забезпечення художньо-творчого розвитку учнів. Вирішується вона поки що частково, оскільки далеко не завжди усвідомлюється вчителями музики. Їхні зусилля нерідко спрямовуються на вирішення окремих завдань: навчити дітей співати і читати ноти, розвивати музичні здібності, озброювати музично-теоретичними знаннями тощо. Замість того, щоб сприяти музичному розвитку, засвоєнню знань і оволодінню навичками музичної діяльності, по суті, перетворюються на самоціль. Звичайно, талановитий учитель, працюючи з дітьми ініціативно і творчо, навіть на основі таких підходів може досягти помітних результатів. Але чи стануть при цьому уроки музики уроками формування духовності учня, чи залишаться лише уроками засвоєння знань і певних видів діяльності? Переконали відповідь на це запитання дала практика: якщо зміст і методи музично-виховної роботи не визначаються передбаченням наступного розвитку дітей, яким розумінням того, яких якостей вони мають набувати у процесі музичного навчання, то така педагогічна діяльність виявляється неефективною. Не можна навчати музиці «взагалі», не замислюючись над кінцевою метою.

Проблема ускладнюється також нехтуванням специфіки навчання певній музичній діяльності, яка не може бути наслідком засвоєння лише певної суми знань. Не можна нав'язати учневі конкретний образ, не порушивши природи музичного сприймання. Неможливо «вкласти» в учня особисте ставлення до музики, як неможливо відчувати «за нього», адже формування музичного сприймання — це процес становлення його унікальності й особистісної неповторності. Нав'язування школярам певної інтерпретації виконання твору, нерідко чужої, приводить до зниження активності уяви, музичного слуху. Відтак основним завданням учителя є створення умов для вияву учнем своїх творчих можливостей і здібностей. У зв'язку з цим виникає проблема встановлення міжособистісних контактів учителя й учнів, що повинні ґрунтуватися на рівноправності учасників навчального процесу. Поза особистісним спілкуванням творча атмосфера на уроці виникнути не може. Тому принципово важливим є процес професійного становлення студентів, який би моделював поточну педагогічну діяльність учителя, озброював первинним досвідом практичних відносин у царині обраної професії.

Причиною багатьох шкільних проблем є ігнорування деякими вчителями важливих положень сучасної педагогіки. Зокрема висновку про те, що в основі музичного виховання, усіх його ланок лежить активне сприймання музики. Це найприродніший шлях залучення дитини до художнього світу твору, не-

безпечується глибиною спільності усіх видів музичної діяльності. Методика музичного навчання з перших кроків має орієнтувати дітей на осмислення інтонаційно-пластичних витоків музики, самостійну інтерпретацію художнього світу твору. Вчитель може допомагати їм у цьому, але не повинен підмінювати роботу їх власної думки.

Слід відзначити нерівномірний розвиток музичної педагогіки в царині шкільної музичної освіти і професійної підготовки майбутніх учителів. Якщо шкільна музична педагогіка динамічно розвивалася у гострих дискусіях навколо нових ідей і світових тенденцій, то подібного реформування музичної освіти у педагогічних вузах не спостерігалося. Музична педагогіка вищої школи прямувала здебільшого традиційними шляхами. Відтак стає дедалі помітнішим розрив між потребами шкільної практики та усталеною системою підготовки майбутніх учителів музики. Якщо метою музичного виховання школярів є формування їх музичної культури, то якою має бути мета професійної підготовки вчителів музики? Якою мірою формується музична культура студентів педагогічного вузу, чи є вона органічною складовою їх духовності? Очевидно, що метою професійної підготовки майбутнього вчителя музики повинно стати формування його музично-педагогічної культури. Це завдання має важливе методологічне значення, оскільки вимагає забезпечення цілісності і навчального процесу у вузі, і духовного розвитку особистості майбутнього вчителя.

Означені проблеми музичної освіти виникли не сьогодні. Їх вирішення вимагає і вимагатиме у майбутньому значних зусиль учителів і науковців. Нині ці проблеми перебувають не стільки у площині шкільної чи вузівської практики, скільки в площині теоретичного осмислення процесу музичного навчання і виховання учнів, підготовки і перепідготовки вчителів музики на рівні сучасних досягнень музично-педагогічної освіти. Практичний підхід до цих проблем наблизить їх реальне вирішення. Це завдання, на наш погляд, стане одним із пріоритетних для музичної педагогіки XXI століття.

Якою бачиться перспектива шкільної музичної освіти? Вважаю, що роль музичного виховання у духовному розвитку особистості в найближчі десятиріччя зросте. При цьому найважливіша тенденція передової музичної педагогіки XX століття, що характеризується прагненням сприяти гармонійному розвитку особистості, у наступному столітті не лише збережеться, а й стане провідною.

Нове осмислення соціальної мети шкільної музичної освіти в Україні вимагатиме розробки нових педагогічних концепцій на основі творчого використання здобутків національної і світової педагогіки. Водночас буде продовжуватися робота по удосконаленню нині ді-

вості ще далеко не вичерпані.

Активізації української педагогічно думки сприятиме створення альтернативних програм, з яких учитель матиме змогу обрати ту, що найбільше відповідає його уявленню про мету і завдання музичної освіти і виховання, професійним можливостям і умовам праці. Безперечно, майбутні музично-освітні програми будуть спрямовані на розв'язання найважливішого завдання — передачу учням художньо-творчого досвіду й досвіду емоційно-ціннісного ставлення до світу. Однак це стане можливим тільки тоді, коли суспільство зрозуміє, що це завдання таке ж важливе, як і завдання передачі знань, що культурі почуттів дітей слід учити так само наполегливо, як і навчати основам наук.

У перспективі уроки музики стануть центром цілісної педагогічної системи, в якій залучення школярів до музичного мистецтва здійснюватиметься на тлі їх широкого художньо-естетичного розвитку. Організаційно-методичною основою такої системи стане координація класних (обов'язкових для всіх) і позакласних або позашкільних (що вільно обираються) форм занять музикою. А одним із головних критеріїв ефективності — повноцінний розвиток музичного сприймання і активної музично-творчої діяльності учнів.

Нові завдання музичної освіти школярів вимагатимуть нової методики музичного навчання і виховання. Вважаю, що вона буде ґрунтуватися на визнанні унікальності, неповторності й самоцінності результатів дитячої музичної творчості. Рівність між учнями на уроках музики досягатиметься не внаслідок однаковості знань і умінь, а завдяки виявленню унікальності кожної дитини. Відтак уміння вислухати учня, стати на його позицію, вважати її такою ж цінною, як і свою власну, буде неодмінною умовою музичних занять. Найважливішим для вчителя стане наповнення музичного навчання дітей радістю відкриттів і здобутків.

Суттєвих змін має зазнати зміст музичної освіти — це не тільки найоптимальніший обсяг знань і умінь музичної діяльності, якими оволодіватимуть школярі, а насамперед ті особливі думки, почуття і переживання, які вони мають відкрити в собі й музичних творах. Відтак найсуттєвішим компонентом змісту музичного навчання виступатимуть не знання, а досвід емоційно-морального ставлення учня до дійсності.

Переконаний, що над українською концепцією музичної освіти слід продовжувати наполегливо працювати, не відходяючи, а творчо використовуючи здобутки як національної, так і світової педагогіки. У цьому вбачається основний шлях розвитку системи музичної освіти як у загальноосвітніх школах, так і в педагогічних вузах України у наступному столітті.

Ніжинська вища школа у зв'язках із зарубіжжям

Григорій САМОЙЛЕНКО,

доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри історії культури, декан філологічного факультету

Ніжинська вища школа — це унікальне, виняткове, неповторне і досі недостатньо вивчене явище культури в Україні. Дослідникам багато ще треба зробити, аби повною мірою розкрити визначені нами характеристики, вписати навчальний заклад з його відомими викладачами та науковими школами в світову культуру. Для цього є всі підстави.

Починаючи з далеких 20-х років XIX ст., ніжинську вищу школу, у своїй переважній більшості, очолювали визначні вчені, добре знані в Росії і в Європі. Першими серед них були директори Гімназії вищих наук Василь Григорович Кукольник та Іван Семенович Орлай.

І.С. Орлай, як і його попередник, — українець із Закарпаття. Він одержав ґрунтовну освіту в кількох західних університетах. За фахом — медик, але добре знав історію, культуру. Його перу належать праці «Коротка історія про Карпато-Русів» (1804), «Про південно-західну Русію» (1826) та ін.

Перші директори Ніжинської гімназії вищих наук подбали про кадри для навчального закладу. Серед тих, хто прийшов, були і викладачі-іноземці. Це професори французької словесності І.Я. Ландражин, німецької словесності Ф.Й. Зінгер, грецької мови Христофор Ієропес.

Професор Фрідріх Зінгер одержав добру освіту, багато подорожував по Італії, Німеччині, Данії. Він ознайомлював гімназистів із кращими творами німецької літератури в

оригіналі. Як згадував Н.Кукольник, не пройшло й року, як у Ф.Й. Зінгера з'явилися прихильні учні, які перекладали «Дон Карлоса» та інші поеми Шіллера, а потім Гете, Коцебу, Ліхтенберга, Кернера, Віланда, Клопштока та ін. Протягом чотирьох років твори цих авторів були улюбленими для багатьох учнів Ф.Й. Зінгера. Деякі гімназисти так захопилися перекладами, що вони стали їх професійною справою.

Іван Якович Ландражин також умів захопити своїм предметом. Він давав гімназистам читати книги Вольтера, Гельвеція, Монтеск'є, Руссо, які були в той час заборонені.

Вплив Ф.Й. Зінгера та І.Я. Ландражина на студентів був значним. Саме завдяки їхній праці у гімназистів формувалися прогресивні погляди. Тож не випадково, що в 1830 р., коли розглядалася «справа про вільнодумство» в Ніжинській гімназії вищих наук, цих професорів звільнили з роботи і вислали з країни.

Інтерес до Греції, яка в той час вела боротьбу проти турецьких загарбників, розвивав не тільки викладач грецької мови Христофор Ієропес, а й К.Базилі, який вчився разом з М.Гоголем та іншими відомими випускниками перших років існування навчального закладу.

Це були лише перші кроки зв'язків з іншими державами та навчальними закладами. Зазначимо, що в другій половині XIX ст. — на початку XX ст. у Ніжинському історико-філологічному інституті працювала група вчених, які були родом із Словаччини. Це професори Йосип В'ячеславович Добіаш і його брат Антон В'ячеславович, Франц В'ячеславович Режабек, В'ячеслав Іванович Петр, які внесли чимало нового у зв'язки Ніжинської вищої школи зі своєю країною, а також з іншими державами.

Міжнародні зв'язки Ніжинської вищої школи були більш сталими і різнобічними у другій половині XIX ст. Вони здійснювалися трьома основними каналами: 1) через викладачів, які вели наукову роботу і працювали в бібліотеках, архівосховищах,

або ж проходили стажування в країнах Західної Європи; 2) через особисті зв'язки з окремими вченими, діячами культури; 3) офіційні зв'язки між навчальними закладами.

Уже згадувалось, що в Ніжинському історико-філологічному інституті були сформовані філологічна та історична школи, біля початків якої стояли академіки М.О. Лавровський, П.В. Нікітін, М.Н. Сперанський, члени кореспонденти, професори А.С. Будилович, Р.Ф. Брандт, Г.Е. Зенгер, Г.А. Ільїнський, В.В. Качановський, І.І. Іванов, К.Ф. Радченко, П.О. Заболотський та ін.

Майже всі ці вчені пройшли стажування в багатьох країнах Західної Європи, що сприяло налагодженню наукових і особистих зв'язків із вченими та навчальними закладами, установами Німеччини, Австрії, Франції, Іспанії, Югославії, Чехії, Болгарії.

Так, під час праці в Ніжині з 1877р. Р.Ф. Брандт неодноразово виїздив за кордон, працював у Загребі, Белграді, в Хорватському примор'ї, зібрав великий матеріал, і це дало йому змогу написати свої перші дослідження з слов'янської акцентології, які засвідчили велику ерудицію і талант ученого. У лінгвістиці був закладений новий напрям. Його праця «Начертание словянской акцентологии», що була надрукована в «Известиях Историко-филологического института кн. Безбородко» в 1880 р., а потім видана окремою книжкою, принесла не тільки славу вченому, а й підняла науковий престиж Ніжинського інституту. До того ж в «Известиях» була надрукована книга Франца Миклошича «Сравнительная морфология славянских языков», яку переклав студент інституту М.В. Шляков, а відредагував Р.Ф. Брандт.

Антон Семенович Будилович також декілька разів бував за кордоном, написав магістерську дисертацію «Исследование языка древнеславянского перевода XIII слов Григория Богослова по рукописи императорской публичной библиотеки XI века». Вчений багато зробив для вивчення і пропаганди слов'янських літератур, опуб-

літератури. У 1872 р. А.С. Будилевич перебував два роки в науковому відрядженні, відвідав слов'янські області Німеччини, Австро-Угорщини, Румунії, Сербії, Чорногорії, Європейської Турції. «Здесь, — згадував академік Є.Ф. Карський, — он связал себя узми родства с известным деятелем зарубежной Руси А.И. Добрянским, что еще больше сблизило его с славянским миром. Почти каждое лето после этого он проводил в имени Добрянского в Угорской Руси и оттуда предпринимал поездки в разные славянские области. Связь Антона Семеновича со славянским миром была таким образом не только отвлеченная, но и кровная» (1, с.149).

У 1875 р. А.С. Будилевич виголосив у Слов'янському товаристві промову «О литературном единстве народов славянского племени», а також видав брошуру «Статистические таблицы распределения славянского племени». У 1878 р. в «Известиях Историко-филологического института кн. Безбородко» була опублікована найвизначніша робота А.С. Будилевича «Первобытные славяне в их языке, быте и понятиях по данным лексикальным. Исследование в области лингвистической палеонтологии славян». Це було оригінальне, глибоке і важливе дослідження слов'янських мов. За багатством фактичного матеріалу ця праця донині не втратила свого значення. Проф. І.А. Бодуен де Куртене писав про неї: «Несмотря на все свои недостатки, сочинение Будилевича представляет большой, замечательный труд. Оно является одним из главных этапов по пути к решению вопроса, которым оно посвящено. Мало того, ни в одной славянской литературе не было до сих пор подобного сочинения, и даже во всей всемирной ученой литературе, кроме известной книги Пиктэ, вряд ли найдется что-нибудь, задуманное и исполненное в столь широких размерах. Кто желает с новейшей точки зрения ознакомиться с первобытной культурой славян, не может никак обойтись без сочинений Будилевича (2, с.165).

Якщо Р.Ф. Брандт, А.С. Будилевич, М.І. Соколов, В.В. Качановський, Г.А. Ільїнський та інші вчені вивчали історію слов'ян, їхню мову, літературу, культуру (3), то академік Михайло Нестерович Сперанський розкрив вплив російської на слов'янські літератури. «Не можна бути істориком російської літератури, не будучи славістом», — постійно повторював вчений, а тому ознайомлював своїх студентів з окремими явищами історії слов'янської літератури (4, с.282). З

цією метою він прочитав спецкурс «Славянские отношения в русской литературе». М.Н.Сперанський в ці роки відстоював ідею безперервності розвитку, як характерної риси історико-літературного процесу.

Ніжинський період був найплодотивішим у науковому відношенні для професора М.Н. Сперанського. Він опублікував більше 60-ти праць з давньоросійської і слов'янської літератур, їх зв'язків. Праця «Деление истории русской литературы на периоды и влияние русской литературы на югославскую» дала змогу побачити літературний процес у його взаємозв'язках, виявити джерела цих взаємодій. Порівняльно-історичний принцип, яким керувався в своїх дослідженнях вчений, сприяв тому, що було помічено багато спільного, характерного для слов'янських літератур.

У Ніжині М.Н. Сперанський проявляв інтерес і до візантійської літератури, вивчав зв'язки середньовічної південно-слов'янської і російської літератур з Візантією.

Особливе місце в наукових зв'язках Ніжина зі слов'янськими країнами займає діяльність професора Г.А. Ільїнського, який видав книгу «Праславянская грамматика». Це було найвизначніше досягнення не тільки в слав'янознавстві, а й у порівняльно-історичному мовознавстві в цілому.

Не менш міцними були подібні зв'язки і в істориків, а також учених класичних мов. Наведемо лише один приклад. Історик Володимир Костянтинович Піскорський цікавився історією Іспанії. У 1895 р. учений був відраджений на два роки за кордон. У Парижі та Страсбурзі він слухав лекції професорів університетів, а в 1896 р. Володимир Костянтинович працював в архівах Мадрида, Саламанки, Ескуріала, Вальядоліда, Мурсії та інших міст. За цей час учений

зібрав цікавий матеріал з історії середньовічної Іспанії і написав роботи «Іспанські університети», «Дон Антонио Кановас дель Кастильо», «Кастильські кортеси», завершив дисертацію «Кастильські кортеси в перехідну епоху від середніх віків до нового часу (1188—1520 pp.)». У 1901 р. В.К. Піскорський захистив докторську дисертацію «Кріпосне право в Каталонії в середні віки», а через рік опублікував монографію «Історія Іспанії та Португалії». Це одна із фундаментальних праць з історії цих країн, написаних у нас, яка не втратила свого значення і нині. У 1901 р. вченого обрали членом-кореспондентом Барселонської Королівської академії наук та мистецтв (5, с.103—104).

До речі, членами зарубіжних академії і товариств були Г.А. Ільїнський (Болгарської і Польської), А.Л. Андрійовський (член Французького зоологічного товариства), І.П. Козловський (член Варшавського товариства історії, філософії і права), В.Г. Ляскоронський (член Ісландського історичного товариства).

Вчені Ніжинської вищої школи ознайомлювали зарубіжних вчених, наукові центри зі своїми працями, науковими теоріями та новими течіями в науці. З 1877 р., коли почали виходити «Известия Историко-филологического института кн. Безбородко в Нежине», вони пересилалися в бібліотеки багатьох країн світу. В архіві збереглися документи, які підтверджують це.

Поїздки вчених Ніжина за кордон сприяли розширенню індивідуальних знайомств. Ці відносини носили різнобічний характер: діловий, науковий, особистий. Так, І.С. Орлай підтримував тісні зв'язки з німецьким письменником і мислителем І.В. Гете, визначним швейцарським педагогом-демократом І.Г. Песталоцці. У ніжин-

гічного інституту, зокрема, з В.І. Різановим про організацію допомоги населенню Болгарії, яке постраждало в роки Першої світової війни.

На жаль, особисті архіви багатьох вчених майже не збереглися, тому цей напрям у міжнародних зв'язках ще недостатньо вивчений і потребує додаткового зібрання матеріалів.

Ширшими були офіційні зв'язки Ніжинської вищої школи з зарубіжними науковими та громадськими центрами.

Особливе місце займає Польща. Коли відкривали Історико-філологічний інститут у Ніжині, на прохання проф. О.М. Лавровського Варшавський університет направив велику кількість примірників з «Полоністики».

Після Ніжина в 1883 р. академік М.О. Лавровський був призначений ректором Варшавського університету, а професор А.С. Будилович у 1887 р. — деканом історико-філологічного факультету цього ж університету. У 1892 р. А.С. Будилович був призначений ректором Дерптського (Тартуського) університету. І О.М. Лавровський, і А.С. Будилович після від'їзду з Ніжина сприяли зміцненню наукових зв'язків між інститутом і університетами, які вони очолювали.

Ніжинський історико-філологічний інститут направляв своїх випускників за кордон для підготовки професорського звання з класичних мов. Так, в архіві збереглася справа про направлення випускника інституту 1902 р. Леоніда Сервиорога «для підготовки до професорської діяльності з римської словесності».

У зв'язку зі зближенням Англії з Росією у 1912 р. в інститут прийшло розпорядження направити до Англії кращих студентів-філологів для удосконалення знань англійської мови, а також для викладання російської мови. Конференція визначила дев'ять випускників.

Після Жовтневої революції 1917 р. зв'язки з зарубіжними науковими і громадськими центрами продовжувались. Особливо різноплановим вони були в 20-х роках.

Інститут вів інтенсивне листування про науковий обмін літературою. У ніжинському архіві збереглися документи про наукові відносини інституту (НІНО) з Українським університетом у Празі в 1924 р. В одному з документів читаємо: «Ректорат УУ в Празі призначив для вашої бібліотеки по примірникові видань УУ в Празі і видання, що вже вийшли, передав празькому студентському «Комітету допомоги українським культурним і науковим силам на Україні» до пере-

Всеукраїнської Академії наук з тим, щоби вона переслала їх Вам. Комітет зробив так за порадою члена місії СРСР в Празі гр. Калюжного... Ректорат УУ прохає Вас, щоби НІНО зі свого боку прислав бібліотеці УУ в Празі свої наукові публікації...»

Документи 1924 р. свідчать, що з Праги до Ніжина ішла наукова продукція.

Англійське видавництво в Лондоні від 2 квітня 1924 р. сповіщало: «Нами помещены для Вас подписки с непосредственной высылкой из редакции на следующее издания «Nature». 30 квітня 1924 р. були вислані видання «La Geographie», «La Nature».

Архівні дані свідчать, що в цьому ж році НІНО підтримував зв'язки з французькими видавництвами (документ від 6 травня 1924 р.), хоча вони були перервані через складні дипломатичні відносини.

28 вересня 1925 р. Всесоюзне товариство культурних зв'язків з закордоном звернулося до Ніжинського інституту з пропозицією: «Общество посылает Вам по просьбе Русской ассоциации инженеров в Америке несколько номеров издаваемого ею журнала и в дальнейшем, очень желала бы получить от Вас в обмен какие-либо материалы по тех. вопросам...». З таким самим проханням до НІНО звернувся і університет штату Нью-Йорка.

У зв'язку з тим, що у Ніжин надходили подібні прохання і від інших вузів, ректорат НІНО звернувся до Народного комітету освіти з листом.

«За останній час безпосередньо до ІНО звернувся Університет штату Нью-Йорка з проханням надіслати йому як правила вступу до нашого вузу, так і видання нашого ІНО. Поскільки інститут не мав досі безпосе-

кордоном» (6). На жаль, інструктивного листа-відповіді ми не відшукали.

У 1928 р. інститут замовив обладнання за кордоном на 2000 крб.

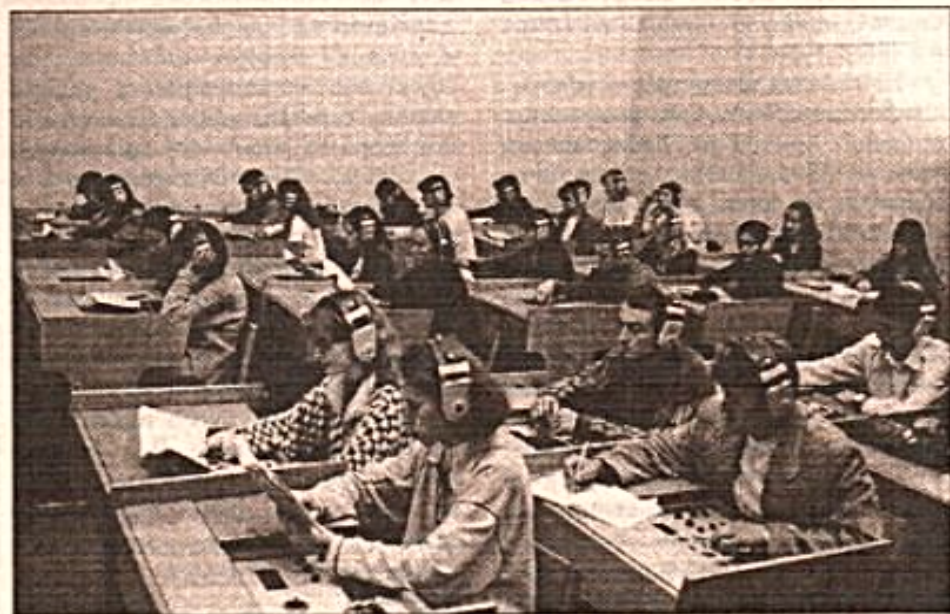
Документи 1930 р. засвідчують, що для бібліотеки інституту були замовлені за рахунок валютних асигнувань Наркомосвіти України журнали у Франції «Revue des e'tucos slaves», в Чехословаччині «Slavia Casopis pro slovanskou filologii», в Польщі «Kwartalnik historyczny», в Німеччині «Die deutsche Schule», «Die Erziehung» та інші, книжки в Англії.

У 1932 р. інститут направив «Записки Ніжинського інституту» (кн. VI, VII, VIII, IX, X) до празької бібліотеки антикваріату «Ф.Свобода». Це ж видавництво надіслало в Ніжин свої видання та каталоги.

На жаль, у другій половині 30-х та 40—50-х років міжнародні зв'язки інститут не підтримував. Поновилися вони лише в 60-х роках. Зокрема, у червні 1966 р. ректорат Ніжинського педінституту направив листа ректору та всьому колективу педінституту міста Градець-Кралоуе з проханням встановити постійні зв'язки між педінститутами братських республік. У цьому листі зазначалося, що подібні зв'язки між Ніжинською вищою школою і діячами чеської культури мали місце в дореволюційний час і були плідними.

Чехословацький вуз позитивно відгукнувся на цю пропозицію. Протягом наступних років були здійснені обміни делегаціями, науковою літературою.

Набагато ширшими і різноманітнішими стають зарубіжні зв'язки інституту, а з 1998 р. — університету в останньому десятилітті ХХ ст. Міцніють вони з навчальними закладами та центрами США. У цьому напрямі багато

нок, а нині активно розвиває сьогонішній декан доцент С.В. Тезікова.

Проблеми освіти, використання сучасних методик навчання і виховання в інших країнах світу цікавлять і викладачів педагогічних кафедр (зав. кафедрою доценти Є.І. Коваленко та Н.І. Яковець). Упродовж декількох років ведеться наукове співробітництво з науковцями Польщі, зокрема з університетом ім. М.К. Складовської в Любліні та Вищою педагогічною школою Радомської Політехніки. У рамках спільної угоди про довготривалу співпрацю у травні 1998 р. була проведена міжнародна науково-практична конференція «Освіта і виховання в Польщі й Україні (XIX—XX ст.)». За підтримки ректора вищої педагогічної школи в Риках проф. Францішека Шльосека і генерального консула Польщі в Україні видано матеріали конференції у двох частинах (7).

Нині підготовлено спільний проєкт за програмою Європейського Союзу «Темпус» з Професійною академією м. Гайденгайм (Німеччина) про співпрацю в галузі підготовки соціальних педагогів.

На сучасному етапі розширилися зв'язки з письменниками та вченими-українцями за походженням, які живуть в різних країнах світу.

У 1993 р. на кафедрі української літератури разом з товариством «Просвіта» ім. Т.Шевченка була розроблена програма «Літературна діаспора» (керівник — проф. О.Г. Ковальчук та доц. О.Г. Астаф'єв).

Автор цих рядків підтримує зв'язки з українсько-американським фондом «Сейбр-Світло», який реалізує програму обміну інформацією, науковою літературою, в тому числі й власними науковими працями.

Останнім часом з фонду «Сейбр-Світло» прийшло чимало англомовної літератури.

Намітилися цікаві творчі зв'язки з професором Янінського університету в Греції Христосом Ласкарідисом, який у 1994—1995-х роках читав спецкурс на історико-філологічному факультеті, зустрічався з студентами, виступав на наукових конференціях з доповідями. Предметом його інтересу була грецька колонія в Ніжині у XVII—XVIII ст. У Ніжині добре збереглися архіви, а в університетській бібліотеці книги Олександрівського грецького училища.

Ніжинська вища школа давно відома як один із значних центрів вивчення спадщини Миколи Гоголя. Міжнародні наукові конференції, монографії, збірники, бібліографічні по-

голівського науково-методичного центру (керівник доцент П.В. Михед) сприяло розширенню зв'язків як із вченими близького, так і далекого зарубіжжя. На конференціях та у наукових збірниках «Гоголезнавчі студії», «Література та культура Полісся» часто виступають і друкуються наукові працівники Інституту світової літератури АН Росії (Москва), з Московського університету ім. М.Ломоносова, Інституту російської літератури (Пушкінський Дім) та ін.

Творчість М.Гоголя притягує до Ніжина багатьох учених, серед них із Італії, Франції, Німеччини, Польщі та інших країн світу.

Останнім часом налагодилися тісні зарубіжні зв'язки і інших кафедр університету. Так, кафедра російської мови уклала договір з Інститутом мовознавства Російської АН про участь у складанні Міжнародного асоціативного словника (керівник доцент Т.І. Крига) та про співпрацю з колективом Гродненського університету. У 1999 р. разом із білорусами була проведена міжнародна конференція «Карські читання» і виданий науковий збірник «Антропоцентричний підхід у дослідженні мови», відп. редактори проф. Н.М. Арват (Ніжин) та проф. М.І. Конюшкевич (Гродно), 120 вчених із 35 міст Білорусі, Росії, Польщі, України взяли участь у роботі конференції. Наукові зв'язки з Білоруссю підтримує доцент цієї кафедри А.С. Біла.

Кафедра хімії на базі Кубанського аграрного університету провела польові випробування металокомплексних сполук як рістрегулюючих добавок до мінеральних добрив (керівник доцент В.В. Суховсєв), кафедра фізики спільно з кафедрою напівпровідників Московського університету ім. М.Ломоносова провела дослідження катодолумінесценції кристалів твердих розчинів, що ефективно випромінюють у видимій частині спектра; кафедра економічної теорії та політології здійснювала наукові дослідження спільно з вченими філософського факультету в м. Пряшеві та музеєм українсько-румунської культури у м. Свиднику (Словаччина); кафедра історії культури підтримує наукові зв'язки з вченими університетів та педагогічних вузів близького зарубіжжя.

Ректор Ніжинського педагогічного університету проф. В.П. Яковець ініціює і підтримує всебічні ініціативи кафедр на рівні міжнародних зв'язків. Тому не дивно, що за останні роки вони збагатилися і урізноманітнилися.

на різних етапах свого розвитку й ла найрізноманітніші зв'язки з науковими центрами та окремими вченими різних країн світу. Нині міжнародне співробітництво має такі основні форми: запрошення провідних викладачів зарубіжних вищих навчальних закладів для проведення практичних занять з іноземної мови, читання спеціальних курсів, обміну досвідом організації та методичного забезпечення навчального процесу, наукової роботи студентів і викладачів, докторантів, аспірантів у провідних зарубіжних навчальних і наукових центрах, участь у міжнародних конференціях, що відбуваються у Ніжині і зарубіжжям, проведення спільних наукових досліджень.

Не випадково, що саме в Ніжинському педагогічному університеті Кабінет Міністрів України 22 червня 1999 р. своєю постановою створив єдиний у нашій державі Центр гуманітарної співпраці з українською діаспорою. Розроблена і затверджена відповідна документація, яка закріплює статус і визначає основні напрями діяльності Центру. 30 березня 2000 р. відбулася презентація Центру в Києві на міжнародній конференції «Геополітичне значення етнополітичних процесів в Україні та українським зарубіжжям». Створення такого Центру в Ніжині сприятиме розширенню і збагаченню зв'язків із зарубіжжям.

Література

1. Карский Е.Ф. Памяти А.С. Будилова // Русский филологический вестник. — 1909 — Т.61.
2. Бодуэн де Куртене И.А. Несколько слов о культуре первобытных древних славян // Русский филологический вестник. — 1880. — Т.2.
3. Самойленко Г.В. Вчені-філологи Ніжинської вищої школи. Біобібліографічний покажчик. — Ніжин, 1993.
4. Данилов В.В., Сперанский М.Н. Малорусская песня в старинных русских печатных песенниках // Русский филологический вестник. — 1910. — №3—4.
5. Самойленко Г.В., Самойленко О.І. Ніжинський державний педагогічний університет імені Миколи Гоголя. — Ніжин, 1999.
6. Філіал Чернігівського обласного архіву у Ніжині. Фонд 1105. Оп.1. Одзб. 1804, 1884, 1955, 2154, 2254, 2345, 2369.
7. Освіта й виховання в Польщі й Україні (XIX—XX ст.): Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (20—22 травня, 1998, Ніжин). Частина 1—2. — Ніжин, 1998.
8. Семхусь М. Програма ніжинців // Слово і час. — 1998. — №3.

Українська людина: дорога до себе

Марія АСТАФ'ЄВА.

кандидат фізико-математичних наук, доцент, проректор з навчальної і методичної роботи

I.

Сьогодні багато говориться і пишеться про еволюцію освітніх парадигм, нові педагогічні технології. Триває пошук ефективних форм організації навчально-виховного процесу. Створюються сотні «шкіл нового типу», все частіше з'являються й інші навчальні заклади, відмінні від традиційних своєю прагматичною спрямованістю на ринок праці. Але вести мову про принципи і підходи до організації навчання і виховання взагалі, і в педагогічному університеті зокрема, не можна, не з'ясувавши, з яким «матеріалом» сьогодні маємо працювати і якого кінцевого результату досягти, або, предметніше, якою є сучасна молода людина і якою хочемо бачити її в недалекому майбутньому?

Давши чітку відповідь на ці два запитання, зможемо правильно визначити параметри найбільш ефективної освітньо-виховної моделі, адекватної українській національній ментальності.

Отже, що являє собою сучасна українська людина?

Видатний український філософ Микола Шлемкевич, аналізуючи становлення української людини (душі), виділяє такі її типи в історично-культурній змінюваності (1):

а) тип «старосвітського поміщика», що уособлює в собі тих ко-

лишніх представників козацького роду, які, «догоряючи осторонь великих доріг історії», обрали для себе втечу в ситу вигоду;

б) тип пристосуванця, чи, як його називає М.Шлемкевич, «гоголівська людина» (за іменем «геніального представника того типу») — це та частина козацької старшини, яка за всієї любові до України, її звичаїв і культури все ж, не зустрівши «на битих шляхах історії» «українських поїздів», сідала до «нових російських імперських возів»;

в) «сковородянська людина» — це глибокий людський тип, що не прийняв нової російської дійсності, але й не опустився до рівня старосвітського поміщика, а характеризується «втечею у власну душевну шляхетність». Свого геніального виразника цей тип має в особі й життєвій позиції Григорія Сковороди.

Проте, як вважає М.Шлемкевич, хоча всі три названі типи існують і досі в нашому житті, сучасна українська людина (людина ХХ ст. — М.А.) народилася не в їх середовищі. «Вона народилася з порыву створити свій власний новий світ із власних джерел і власних сил. На прапорах тієї нової української людини виписане протилежне усім трьом попереднім гасло: — Боріться — поборете! Сучасна українська людина — це шевченківська людина» (1, с.21).

Саме «шевченківська людина» силою «вільного духа» створила власну незалежну державу — Українську Народну Республіку. Однак цей «вільний дух» не зумів зберегти її. І тут починається нова криза української душі (людини), «розщеплення», як її називає М.Шлемкевич.

У суспільстві з'являється недовіра до людини «вільного духа», виникає потреба в «сильній людині», яка розщеплюється на три групи, залежно від того, що вважати «силою».

Перший тип — це людина, глибоко закорінена в традиції, в житті. Це хліборобська людина. «Тільки кляса хліборобів, сильна хліборобська людина створить і втримає державу»

(1, с.28). Виразником цієї точки зору є В.Липинський.

Другий тип сильної людини — це людина, глибоко закорінена в пролетаріаті (В.Винниченко, далі М.Хвильовий).

Та найрадикальнішою антитезою «вільному духові» є ірраціональна воля (Д.Донцов). Воля — це найперша сила душі, а розум — тільки її слуга.

У співіснуванні з названими трьома типами сильної людини «вільний дух», існуючи переважно в демократичних колах, займає оборонну позицію.

Як відомо, доля української «сильної людини» в СРСР виявилася ще трагічнішою, ніж доля «вільного духа». Такою розколеною, з ознаками морального розкладу, увійшла українська нація в Другу світову війну.

Стан української людини після Другої світової війни М.Шлемкевич характеризує як «загублена людина», позначена глибокою кризою моралі (через холодне насильство, підступ, рафіновану жорстокість), яка у своїй розпуці кидається то назад «до давніх пережитих етапів мислі», то безрезультатно стукає до дверей науки, до воріт краси (мистецтва), то вдається до святих віри, до церкви, але ніде не знаходить розради, бо всі сфери суспільного буття, так само, як і сама людина, деморалізовані. «На перехресті доріг стоїть українська душа в латаній свитині, зшитій із поношених і потертих мислей» (1, с.34).

Легкий вітер свободи 80-х років у СРСР знову покликав на авансцену історії «шевченківську людину», «вільного духа», що привів до омріяної і вистражданої незалежної Української держави.

Уяглася ейфорія перших років мирно здобутої (в силу, переважно, об'єктивних обставин) незалежності, почалися перші кроки, а з ними й труднощі відродження. І знову українська людина стоїть на роздоріжжі з набутим важким багажем «гомо советікуса». Наш земляк і випускник, відомий письменник, що помер на

одному зі своїх листів до Дмитра Нитченка наводить характеристику «радянської людини», дану приятелем росіянином: «Это моральные калеки. Они изуродованы советскими условиями жизни. Советский режим создал не только новый класс, как говорит Милован Джилас, но и нового рядового гражданина: он хитрый, изворотливый, вороватый, подозрительный, лицемерный, трусливый и безмерный лентяй. Он уверен еще, что без перечисленных человеческих «достоинств» прожить невозможно» (2, с.59).

Як означити сьогоднішню пострадянську українську людину? Звичайно, в українському суспільстві й нині існують усі перелічені раніше типи: є ті, що знайшли примарне щастя в матеріальних благах (навіть не завжди чесно здобутих), є й пристосуванці-перевертні, є ті, що втекли від життєвих проблем у самозаглиблення і самовдосконалення, є люди «вільного духа», є й «сильні люди». Та, на жаль, домінуюча тенденція — це еволюція «загубленої людини» до людини безпорадної, глибоко враженої нігілізмом, позбавленої віри в Бога і розчарованої в іншій релігії — комунізмові, паралізованій комплексом національної меншовартості, яка в умовах хаосу і постійного страху не спроможна творити своє (моральне!) життя. Безпорадна людина легко обирає ниці втіхи і перетворюється, за словами Ніцше, в «останню людину». «Я казатиму їм про те, що гідне найвищої зневаги, про останню людину... Земля змаліє і на ній вистрибуватиме остання людина, яка здригнуватиме все. Її порода незнищенна, як порода земляної блохи. Остання людина живе найдовше» (3, с.11).

На жаль, в такому непривабливому стані, роз'єднані на лівих і правих, «східняків» і «західняків», православних (аж трьох! конфесій) і католиків, україномовних і російськомовних, багатих і бідних вступаємо ми в третє тисячоліття. Де ж порятунок? Хто може виликувати хронічно хворе суспільство? Де та сила, яка оздоровить дух нації? Відповідь на ці запитання неодноразово давала історія. Вона переконливо довела, що коли людина, суспільство знаходяться віч-на-віч із смертельною кризою, вихід один — поворот до себе, до своїх власних глибин, до «найціннішого скарбу — традиції» (Г.Арендт), інакше кажучи, до національної ідеї, яка має пронизувати усі сфери життя.

Однак наше суспільство, маючи принаймні 70 років за офіційний сві-

ідею лише як похідне, як надбудову), і сьогодні дуже боязко і непослідовно ставиться до національної ідеї, як до рушія прогресу, не вірячи в її перетворюючу силу. Про силу ідеї М.Шлемкевич пише так: «Саме в час його (Ірода. — М.А.) панування, у вертепі, біднішим за нашу скитальську душу, народилася ідея царства небесного, любові й доброї волі. Коли б хтось тоді поставив питання: хто сильніший, імператор чи ідея, кесар чи галилей — що сказали б люди? Але двадцять сторіч історії дали недвозначну відповідь» (1, с.44).

Маємо й ближчий приклад. Навіть втративши головні атрибути державної нації (зокрема, територію), саме національною ідеєю, яка й не допустила кризи духу та моралі, трималася спільнота західної української еміграції.

То що ж рятувати в першу чергу — економіку, енергетику, природу, культуру? Відповідь однозначна: людину. І через неї економіку, природу, культуру і т.д.

Наша мета — моральна людина.

Моральність — це схильність до добра та готовність відстоювати його в собі і в навколишньому житті.

Як зазначає О.Вишневецький, принципове значення має погляд на проблему походження моралі. «Бо якщо мораль від людини, то з нею можна не церемонитися. Навпаки, людина автоматично одержує право її «уточнювати» відповідно до потреб ідеології, на замовлення вождів, а відтак і виходячи з своїх власних інтересів, як це сталося з «комуністичною мораллю» в 60—70-і роки. Мораль від людини — стає повією для всіх.

Якщо ж мораль від Бога, то вона одразу проголошується недоторканою, абсолютною і чистою. Справжнє моральне виховання може ґрунтуватися лише на цьому, другому, трактуванні моральних засад...» (4, с.90).

Саме божественне походження морального доводили багато вчених, наприклад, такі авторитетні філософи, як Г.С. Сковорода, С.Л. Франк, В.С. Соловійов, педагог Г. Ващенко.

Але ж ніяка освіта й виховання українця (йдеться про громадянина України) неможливі поза українською національною ідеєю, яка, до речі, не має нічого спільного із шовінізмом, бо передбачає пошану до національно-культурних вартостей інших народів. Почуття національного таке ж природне і вічне, як і моральне. Видатний український педагог Костянтин Ушинський вважав,

бути національне в людині, як опору яка не зрадить. «Як немає люди без самолюбства, так немає люди без любові до батьківщини, і ця любов дає вихованню надійний ключ, серця людини і могутню опору до боротьби з її поганими природними особистими, сімейними і родовими нахилами... Є приклади ненависті до батьківщини, але скільки любові б вас в цій ненависті» (5, с.90—101). Національна ідея стимулює внутрішні сили людини і народу, відроджує їхній дух.

Формула педагогіки Григорія Вещенка — «служіння Богові і Україні» — якраз і вказує на невіддільність морального від національного навпаки.

Лише моральна людина спроможна забезпечити моральний проріс українського суспільства і, зокрема, позитивні економічні зміни.

Тепер очевидним стає принцип реформування освітньо-виховної системи (надто в педагогічному університеті!) — ключової ланки в «безпорадній» до «моральної» людині.

II.

На нашу думку таке реформування має ґрунтуватися на національній ідеї.

Окупаційні режими, що існували на території України впродовж її історії, добре розуміли незаперечну роль освіти в русифікації чи ополіченні народних мас, позбавленні національно-свідомої еліти. Саме тому (а не з великої любові до українського народу) дозволяли засновувати навчальні заклади, на які й покладалася функція «провадити в життя» політику російщення чи полонізації.

Ось чому перші кроки молоді Української держави (1917—1918 рр.) ознаменовані українськими національними відродженнями саме галузі освіти.

Першим генеральним секретарем народної освіти було призначено українського патріота, відомого історика, літературознавця, письменника громадського діяча, дійсного члена НТШ Івана Стешенка, який, у свої чергу, залучив до творення української національної системи освіти національно свідомих і патріотичних вчених-інтелігентів. Один із них — Іван Огієнко.

Уже в серпні 1917 р. було розроблено державний план розбудови національної освіти. Ідея національної школи всіх рівнів (від початкової до вищої) викликала повсюдне піднесення і ентузіазм національно свідомих

домої інтелігенції та педагогічно-громадськості.

У жовтні-листопаді 1917 р. в Києві відкрилися Український народний (згодом державний) університет та Педагогічна академія для підготовки вчителів українознавства. Повчальним є той факт, що публічну лекцію Івана Огієнка на тему «Українська культура», виголошено на відкритті Українського народного університету, генеральний секретар військових справ Симон Петлюра видрукував тиражем 100 тис. примірників і розповсюдив серед війська.

6 жовтня 1918 р. у Києві урочисто відкрито перший Український державний Університет (на базі народного), а 22 жовтня цього ж року — Кам'янець-Подільський Державний Український університет. У запрошенні, підписаному першим його ректором Іваном Огієнком, читаємо «...На це величне свято цілої України запрошуються всі вірні сини її, а також і всі ті, хто співчуває великій українській національній ідеї» (6, с.139).

Одночасно із рішенням про відкриття університету в Кам'янці-Подільському було вирішено організувати український університет у Ніжині; розроблено проект і статут навчального закладу. Однак цьому задуму гетьмана Павла Скоропадського не судилося здійснитися у зв'язку з відомими політичними подіями.

Одним із найбільших здобутків українського національного відродження початку ХХ ст. була Всеукраїнська академія наук (1918), першим президентом якої став всесвітньвідомий вчений Володимир Вернадський. Ця найвища українська національно-наукова установа, як наголошувалося в статуті, «сприяє розвитку української національної культури, працює українською мовою, ставить собі за мету, окрім загальнонаукових завдань, вивчати також сучасне і минуле України, української землі і народу».

У цей же час почали діяти Українська науково-педагогічна академія, Українська державна академія мистецтв, Національна бібліотека, Український історичний музей, Державний драматичний театр, було створено Українську державну капелу під керівництвом Олександра Кошиця, симфонічний оркестр, Державний народний театр на чолі із Панасом Саксаганським, театр Леся Курбаса, те-

атр ім. Івана Франка та інші культурно-освітні установи по всій Україні.

У 1918 р. розпочалася робота над «Словником української живої мови». 1 січня 1919 р. прийнято Закон про українську мову, а 17 січня того ж року запроваджено єдиний правовис з української мови для обов'язкового шкільного вжитку по всій Україні (Міністром освіти на цей час був Іван Огієнок, а начальником департаменту позашкільної освіти — Софія Русова).

Вражають масштаби перетворень. І все це за якихось один-два роки! Ось що можна зробити, коли справою державної ваги (а освіта і є такою справою*) опікуються люди, одержимі національною ідеєю.

Прикро, але ці молоді паростки українського відродження не встигли дати зрілих плодів. Як не раз уже було у нашій історії, знищення української нації здійснювалося і через винищення національної освіти. Більшовики залишилися вірними традиціям своїх попередників...

Однак не слід усю вину покласти лише на зовнішнього ворога. Важливо визнати, що «українська людина» завжди сама була безпосередньо причетна до «вибору» народом своєї історичної долі. Ворог не лише ззовні, а й всередині нас. І цей ворог, що не раз приводив нас до поразки, — відсутність національного інстинкту самозбереження, занепад національного духу. У передмові до статті Михайла Драгоманова «Пропащий час» Михайло Павлик ще в 1909 р., наголошуючи, що наше спасіння в державній незалежності, пише: «Всю нашу націю повинен би пхнути до боротьби з Росією просто звірячий інстинкт — **інстинкт самозбереження**. Добути, або дома не бути! — оці мужні слова... запорозьких козаків... повинні стати відтепер єдиним політичним окликом України. **Добути!.. Добути ж, або дома не бути!**» (7, с.18—19).

Але інстинкт самозбереження не спрацює, коли немає «вільного духа» і національної гідності. Ця якості українська людина втратила внаслідок тривалої, послідовної, наполегливої і методичної денационалізації (русифікації) і деморалізації. Результатом такого впливу є своєрідний імунodefіцит, або, як його називає Євген Маланюк, «малоросійство». «Що ж таке малорос?» — запитує Маланюк. І відповідає: «Це —

тип національно-дефективний, скалічений психічно, духовно, а — в наслідках, часом — і расово» (8, с.231). Письменник застерігає від недооцінки цієї хвороби (яка вражає, в першу чергу, провідну верству суспільства, його мозок — інтелігенцію), вбачає в ній найбільшу небезпеку. «Бо, повторюю, /всупереч популярній у нас думці, малоросійство то не московфільство і не ще яке-небудь фільство. То — неміч, хвороба, каліцтво внутрішньонаціональне. Це — національне **пораженство**... Малоросійство — це... завжди апріорна і тотальна **капітуляція**. Капітуляція ще **перед боєм**» (8, с.233—234).

Знаючи (хоч би з гіркого досвіду) ті канали, через які здійснюється денационалізація (нищення історичної пам'яті, дезінформація і фальсифікація, систематичне «впорскування» комплексу меншовартості, вульгаризація й примітивізація всього національного, вилучення із сфери доступності кращих досягнень української науки і культури або присвоєння цих досягнень разом із їх творцями), маємо всіма доступними засобами, і в першу чергу через освіту і виховання, невідкладно приступити до тотальної боротьби з недугою. Ось чому національна ідея — це основа, наріжний камінь освіти й виховання в українській державі. Інакше й саме існування Держави залишається під великим сумнівом...

ДОБУТИ! АБО ДОМА НЕ БУТИ!..

Література

1. *Шлемкевич Микола*. Загублена українська людина. — К., 1992.
2. *Нитченко Дм.* Силуети. — Ніжин, 1998.
3. *Ницше Фридрих*. Так говорив Заратустра. — М., 1990. — Т.1.
4. *Вишневецький О.* Концепція демократизації українського виховання // Концептуальні засади демократизації та реформування освіти в Україні. — К., 1997.
5. *Ушинський К.Д.* Теоретичні проблеми виховання і освіти // Вибр. пед. твори. — К., 1983.
6. *Алексюк А.М.* Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія. — К., 1998.
7. *Драгоманов Михайло*. Пропащий час. Українці під московським царством (1654—1876). — К., 1992.
8. *Маланюк Є.* Книга спостережень. — Торонто, 1966. — Т.2.

* Показово, що не в кризовій Україні, а в благополучних США 1983 року Конгрес обговорював документ під назвою: «Нація в небезпеці, необхідність реформи освіти»; а Послання президента США від 4 лютого 1997 р. називається: «Освіта — це проблема національної безпеки».

Сільська школа: проблеми, пошук, досвід

У дискусії взяли участь: академік, доктор педагогічних наук, професор, академік-секретар відділеня педагогіки і психології професійної освіти АПН України Н.Г. Ничкало, начальник управління освіти Чернігівської облдержадміністрації доцент Г.М. Тимошко, доценти, кандидати педагогічних наук, завідувачі кафедр педагогіки, педагогічної майстерності, психології, методики викладання української мови і літератури, хімії Ніжинського державного педагогічного університету імені Миколи Гоголя Є.І. Коваленко, Н.І. Яковець, М.В. Папуча, С.П. Лукач, Н.І. Лукашова, викладач ліцею при університеті Л.М. Паєлюк, директор Лісовосорочинської середньої школи Прилуцького району Л.М. Супруненко і завідувач районним відділом освіти Ніжинської райдержадміністрації Чернігівської області Р.І. Ярешко.

Відкриваючи обговорення проблеми, Н.Г. Ничкало звернула увагу на те, що сьогодні глибокої і всебічної державної підтримки потребують усі заклади освіти, а сільська школа особливо.

Найтривожнішою тенденцією, яка характеризує освітні процеси в Україні, є зменшення кількості шкіл у сільській місцевості. Порівняно з 1994 роком шкіл у селах України стало менше на 264, з одночасним зменшенням наповнюваності класів, значно скоротилась кількість дошкільних закладів, груп продовженого дня. В аварійному стані сьогодні понад 400 сільських шкіл, скорочується обсяг шкільного будівництва на селі, будівництво 811 шкіл законсервоване. Із занепадом чи закриттям сільської школи згасає вогник духовності на селі, а це призводить з часом і до зникнення з карти і села як такого. А українське село — це оберіг мови, народних національних традицій, духовності. Загальновідомо, що саме село плекає таланти: більшість видатних учених, діячів культури і мистецтва, державних діячів родом із села. Тому гасло «Буде село — буде й Ук-

раїна!» має безпосереднє відношення до освіти і школи, й ми з упевненістю можемо сказати «Буде сільська школа — буде й Україна».

Проблемою для сільської школи України є навчання і виховання обдарованих дітей. За даними Міністерства освіти і науки нині в сільській місцевості функціонують лише три гімназії, вісім ліцеїв, чотири колегіуми, у яких навчається 9% учнів. Значна кількість випускників сільських шкіл не витримують конкурсних випробувань при вступі до вищих навчальних закладів на держзамовлення, а на платні форми навчання, як правило, їхні батьки не мають коштів.

Нагального розв'язання потребують проблеми сільського вчителя, зокрема створення належних соціально-економічних умов для його діяльності. Виділення земельних паїв для сільських вчителів, необхідність займатися веденням великого домашнього господарства фактично закріпачує вчителя, відволікає його сили і час від безпосередньої педагогічної роботи, творчих пошуків нових форм і методів, професійного вдосконалення. Думка К.Ушинського про те, що вчитель умирає як вчитель, коли він перестає вчитися сам сьогодні, є дуже слушною. Вирішення питання полягає в належній оплаті праці вчителя, яка б забезпечила йому гідне життя і можливість для творчої роботи.

Суттєвого вдосконалення потребують і кадрові забезпечення сільської школи. Лише 68 відсотків сільських учителів мають вищу освіту, в багатьох школах бракує фахівців, через що шкільні предмети ведуть вчителі без належної теоретичної і методичної підготовки. Збільшення кількості малокомплектних шкіл загострює цю проблему.

У зв'язку з цим перед вищими навчальними закладами, що готують учителів, постає завдання переосмислення і вдосконалення навчальних планів і програм підготовки вчителя з урахуванням специфіки сільської школи.

Г.М. Тимошко. 669 шкіл області (80,5%) розташовані в сільській місцевості, в них навчається 36,1% учнів від загального контингенту області.

Управління, відділи освіти області, педагогічні колективи шкіл систематично працюють над удосконаленням навчально-виховного процесу пошуком нових форм і підходів до його організації, впровадженням інноваційних технологій, над оновленням змісту загальної середньої освіти: метою розвитку природних здібностей і обдарувань дітей, з урахуванням індивідуальних особливостей кожного учня. В області відкрито дванадцять навчально-виховних закладів нового типу, серед них — ліцеї в м. Чернігові і Ніжині, які мають обласні класи для обдарованої сільської молоді. Свідченням підвищеної уваги до диференціації та індивідуалізації навчання є створення в області 689 класів з поглибленим вивченням основ наук, збільшення кількості факультативних груп і курсів за вибором.

Управління освіти докладає зусиль щодо забезпечення шкіл області підручниками, довідковою літерату-

ую. Так, тільки для сільської загальноосвітньої школи фонд склав 1 430 205 примірників, забезпечення учнів відповідно до контингенту складало: 1 — 4-ті класи — 114%, 5 — 9-ті класи — 70%, 10 — 11-ті класи — 60%.

Але разом з тим, багато підручників втратили свій санітарний та естетичний вигляд, враховуючи те, що термін їх використання закінчився, а нових надходжень немає.

Негативною тенденцією є скорочення кількості сільських шкіл, порівняно з 1997—98 н.р. кількість шкіл на селі зменшилася на 11, а учнів відповідно на 2400 чол. Порівнюючи з 1995—96 н.р. з 16 до 12 зменшилася кількість міжшкільних навчально-виробничих комбінатів.

Система позашкільного навчання й виховання покликана цілеспрямовано організувати позашкільне життя дітей, надати можливість кожній дитині у вільний час здобувати додаткові знання, всебічно розвивати свої здібності, уміння і навички за інтересами, готуватися до активної професійної та громадської діяльності.

Цьому сприяють 65 позашкільних закладів області, в тому числі 26 Будинків школяра, три станції юних натуралістів, 9 станцій юних техніків, 23 спортивні школи, три центри туризму і Будинки художньої творчості. Проте, на жаль, переважна більшість цих закладів сьогодні функціонує в містах і селищах міського типу, районних центрах, до того ж ця сфера комерціалізується, спостерігається тенденція скорочення мережі позашкільних закладів та кількість гуртків у них, збіднюється і матеріальна база. Рішенням місцевих рад закриті Будинки школяра в смт Батурині, Понорниці, Ічні. В області недостатня кількість СЮН, туристичних центрів.

Отже, необхідні термінові кардинальні заходи державної підтримки сільської школи і сільського вчителя.

Є.І. Коваленко. В Україні здійснюється реформування аграрного сектора. На селі формується власник, господар землі, який повинен вміти її дбайливо використовувати. Сільська школа — це культурно-освітній центр села. Якщо раніше молодь йшла з села, бо її ніщо там не тримало, то тепер значна частина молоді на правах власника буде включатися в підприємницьку діяльність на селі, розвивати ті чи інші галузі сільського господарства.

Сільська школа в зв'язку з цим повинна прищеплювати своїм учням любов до землі, формувати психологічну готовність до занять сільським господарством. Тому вважаю за доцільне переосмислити з точки зору здорового прагматизму досвід Укра-

їни 20-х років ХХ століття зі створення в сільській місцевості загальноосвітніх шкіл із сільськогосподарським ухилом, введення шляхом факультативів, гуртків, клубів та інших організаційних форм профорієнтаційних предметів, які б давали учням орієнтацію в нових технологіях у сучасній агрономії, зоотехніці, переробній промисловості і т.д.

Потрібне також законодавче вирішення питання про передачу у власність сільським загальноосвітнім школам земельних ділянок для організації навчально-дослідної та господарської діяльності, звільнення закладів освіти села від сплати всіх видів податків з одержаних прибутків, які спрямовуються на матеріально-технічне забезпечення навчально-виховного процесу та духовний розвиток школярів.

Не менш важливою проблемою для сучасної школи є здійснення особистісно-зорієнтованого виховання, виявлення і розвиток обдарованої молоді.

Для переважної більшості сільських шкіл індивідуалізація навчання, на мій погляд, повинна спрямовуватися на підтримку здібних учнів, надання їм можливості виходити за межі програми улюбленого предмета, працювати у власному темпі. Враховуючи малу наповнюваність класів, здебільшого сільських шкіл, можливості для здійснення особистісно зорієнтованого виховання і навчання у сільській школі значно вищі, ніж у міській школі. Важливо, щоб сільський вчитель теоретично і методично був готовий до розробки індивідуальних навчальних планів для учнів понад державний стандарт.

Особливості нашого регіону полягають у тому, що більшість сільських шкіл є малокомплексними з кількістю

учнів від 40 до 150. Це створює певні труднощі з добором педагогічних кадрів, визначенням навчального навантаження для вчителів-предметників. І хоч у більшості вищих педагогічних закладів освіти підготовка вчителів провадиться за подвійними спеціальностями, у таких школах для окремих фахівців навчального навантаження не вистачає. У зв'язку з цим цікавим є досвід вальдорфської педагогіки, коли один вчитель веде свій клас протягом восьми років, викладаючи всі предмети, і лише в роботі зі старшими дітьми залучають окремих учителів-предметників. Така організація навчання забезпечує особистісно зорієнтоване виховання і навчання. Досвід роботи вальдорфських шкіл широко висвітлюється в педагогічній літературі.

Учителя до роботи в такій школі треба інакше готувати. Передусім слід посилити психолого-педагогічну підготовку, озброїти майбутніх вчителів уміннями психолого-педагогічної діагностики. До навчального плану підготовки спеціалістів включити всі навчальні предмети шкільної програми з методикою їх викладання, можливо, інтегруючи блоки: гуманітарний, природничий і математичний. Вчителеві потрібно дати широкую художньо-естетичну підготовку. Працювати за ідеями вальдорфської педагогіки можуть лише вчителі-подвижники, люди з педагогічним покликанням, що потребує якіснішого добору молоді до педагогічного вузу. До цієї роботи насамперед слід залучати педагогічні колективи шкіл, і лише за їх рекомендацією-характеристикою приймати документи до педагогічного вузу. Розумію, що підготовка вчителів до роботи за ідеями вальдорфської педагогіки потребує значного теоретичного та організаційно-методичного обґрунтування, перебудови навчальних планів і програм, але, можливо, за експериментальною програмою наш вуз міг би розпочати підготовку таких вчителів, створивши в області експериментальні майданчики з вироблення дидактичної моделі сучасної малокомплектної сільської школи.

М.В. Папуча. З психологічної точки зору навчання в сільській школі має багато особливостей. Співробітники нашої кафедри спеціально досліджували психологічні особливості навчально-виховного процесу в сільській малокомплектній школі в рамках науково-дослідного проекту Міністерства освіти і науки спільно з Інститутом психології ім. Г.С. Костюка. Конкретно зупинюся на деяких результатах цього дослідження.

1. Шкільне життя посідає набагато вагоміше місце в життєдіяльності

сільського учня порівняно з міським. Зумовлене це об'єктивними соціальними обставинами, адже дуже часто школа в селі є практично єдиним центром спілкування і взаємодії учнів, в якому враховані їхні вікові, індивідуальні особливості та забезпечується певний рівень професійного управління їхнім розвитком. Крім того, школа в селі — це ще й центр кваліфікованого інформаційного забезпечення, адже сучасні інформаційні технології ще дуже далекі від наших сіл і сільських дітей. Особливо, якщо врахувати матеріальне становище більшості населення. У сучасних умовах ця значущість школи як культурного центру на селі дуже зростає, ще й через те, що батьки учнів змушені забезпечувати виживання сім'ї і віддаляються від динамічних процесів суспільства, тож є поганими порадиниками дітям у виборі майбутнього життєвого шляху. Отже, самим життям сільська школа поставлена в центр соціальної ситуації розвитку дитини.

2. У сільських школах складається особлива система спілкування і взаємодії. Тут набагато менше рольових взаємодій і значно більше власне особистісних моментів. Це робить освітній простір досить благодатним для виховного та навчального впливу на учнів. З іншого боку, це явище може досить негативно позначитися на подальшому житті учнів, оскільки в більшості життєвих ситуацій рольова взаємодія є необхідною і такою, що захищає особистість від надлишкового психологічного травмування. Отже, в підліткових класах сільських шкіл конче треба проводити спеціальні тренінгові заняття, де б формувалися основні вміння рольового спілкування (підлітковий вік — сензитивний період для засвоєння комунікативних стратегій).

3. Незначна наповнюваність класів сільських шкіл, а тим більше, якщо ці класи являють собою різновікові групи, зумовлює абсолютно унікальну психологічну ситуацію для гармонійного розвитку дитини і формування в неї високого рівня здібностей. Учитель має так зорієнтувати методику і вибудувати логіку навчання, щоб кожен учень йшов своїм шляхом, своїм темпом і в максимально комфортно-психологічному мікрокліматі.

4. Слід відзначити ще таке: сільські школярі менш ерудовані, в них повільніше формуються довільність і опосередкованість психічних процесів, менш гнучке мислення, є проблеми з висловлюванням думки, але, з іншого боку, в цих дітей більше моральної вихованості, яскравіше виражена пізнавальна мотивація в навчанні, вища загальноособистісна зрілість

і певна «твердість» поглядів на життя, краще розвинені вольові якості і є відкритість до індивідуальної роботи й бажання такої роботи (вказані особливості ми отримали, в тому числі, і в процесі порівняльного дослідження наших студентів-випускників сільських і міських шкіл).

Загалом, хочемо зазначити, що сільська школа у вимірі психологічному справді дуже не схожа на міську. Але вона не гірша, просто — інша. І має при цьому великий потенціал для розвитку дитини.

Педагогічні вузи є центрами науково-методичної роботи області, тому однією з важливих проблем є взаємодія вузу і школи в напрямку підвищення кваліфікації вчителів.

Досвідом такої роботи поділилися завідувачі кафедрами.

Н.І. Яковець. Зв'язок педагогічних кафедр університету з органами освіти і сільськими школами є традиційним. Упродовж багатьох років педагогічними кафедрами проводиться обласний семінар методистів із виховної роботи, на заняттях якого обговорюються актуальні проблеми виховання учнівської молоді. Щороку виїзні засідання педагогічних кафедр вузу проводять у районах області — в Ічні, Прилуках, Носівці, Бахмачі та ін. Усталеними формами зв'язку кафедр зі школами стала участь вузівських викладачів у вчительських конференціях, нарадах, семінарах, педагогічних радах шкіл, конкурсах «Учитель року», консультування і надання методичної допомоги вчителям в оформленні наукових проєктів, розробці виховних заходів тощо.

Великі можливості для взаємодії університету і сільських шкіл надає організація педагогічної практики. Добір бази для проходження студентами практики сприяє вивченню досвіду роботи кращих сільських шкіл, окремих учителів, залучення їх до керівництва практикою студентів. Професійне спілкування методистів вузівських кафедр із сільськими вчителями є поштовхом для розвитку їхньої творчості, участі в підготовці спільних методичних розробок.

Сільські школи області є базою для проходження стажувальної практики більшості п'ятикурсників, які проходять практику за місцем проживання. Під час практики студенти привносять у роботу сільської школи інноваційні підходи до організації навчально-виховного процесу, виконують завдання дослідного характеру, досліджуючи різні проблеми: стан організації самостійної роботи учнів у процесі вивчення окремих дисциплін, дидактичні умови розвитку творчого мислення учнів, рівень сформованос-

ті національної самосвідомості, причини неуспішності окремих учнів, рівень розвитку пізнавальних інтересів та ін. Про результати свого дослідження студенти доповідають на педрадах шкіл, підсумкових конференціях з педагогічної практики, надаючи цим допомогу і шкільним вчителям вузівським кафедрам у вдосконаленні навчально-виховного процесу.

У нашому університеті зберігається і виховна практика в літній період. Частина студентів працює в оздоровчих таборах, а значна частина — в літніх майданчиках у сільських школах, що є суттєвою допомогою сільським школам в організації відпочинку дітей у літній період.

На допомогу вчителям, зокрема сільської школи, педагогічними кафедрами підготовлені посібники, тому числі рекомендовані Міністерством освіти і науки України для впровадження в практику: «Родинно-смейна енциклопедія», «Орієнтовні зміст виховання в національній школі», «Методика роботи в літньому оздоровчому таборі», факультативний курс «Пізнай себе», «Культура спілкування», «Формування екологічної культури школярів», «Організація позакласної роботи з географії», «Організація позакласної роботи з математики» та ін.

С.П. Лукач. Розвиток і вдосконалення загальноосвітньої школи, зокрема її спрямованість на особистісний розвиток виховання і навчання створення нових типів шкіл — ліцейів коледжів, гімназій, перший досвід їхнього існування, необхідність поглиблення індивідуальної роботи з обдарованою молоддю, особливо в сільській школі, ставлять перед учителями і безліч проблем щодо змісту і організації навчання.

тодологічної підготовки, орієнтації в набутках сучасної лінгводидактики. Враховуючи це, викладачі кафедри методики української мови і літератури Ніжинського педагогічного університету ім. Миколи Гоголя прагнуть доповнити існуючі науково-практичні знання тією науковою інформацією, яка відображає інноваційні процеси та нові технології в навчанні рідної мови і літератури.

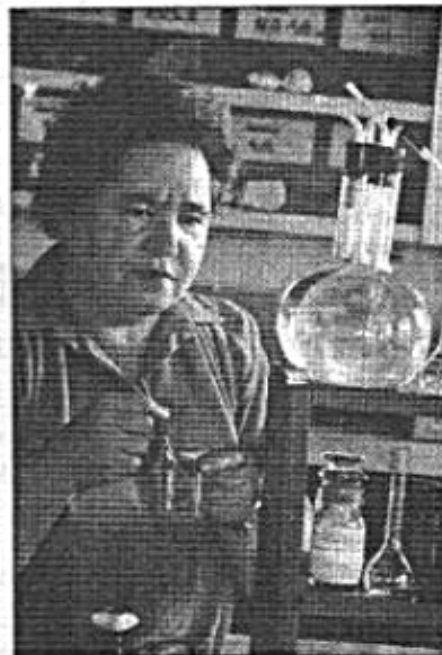
З огляду на це, в процесі практичного вивчення методики мови і літератури викладачі кафедри намагаються сформувати в студентів сталі знання і навички володіння всіма існуючими принципами, методами, прийомами навчання; прищепити майбутньому вчителю вміння працювати творчо. А це значить — засвоїти і гнучко використовувати спадщину минулого й досягнення сучасної методики, навчитися аналізувати й узагальнювати досвід кращих учителів, вибрати найефективніший метод і прийом роботи для певного колективу учнів, для опрацювання теми в конкретних умовах навчання.

Окрім загальних питань методики навчання української мови і літератури в загальноосвітній школі, у своїх лекціях викладачі кафедри висвітлюють найважливіші проблеми методичної науки (проблемне і інтегроване навчання, індивідуалізація і диференціація навчання мови і літератури, блокове компонування програмового матеріалу з мови, комп'ютеризоване навчання мови і літератури, різноманітні типи уроків та форми проведення занять: аспектні уроки, бінарні уроки, уроки з розвитку зв'язного мовлення, нестандартні уроки, факультативні заняття, спеціальні лінгвістичні курси тощо).

Щоб поліпшити якість фахової підготовки майбутніх учителів-словесників, на філологічному факультеті нашого університету організовано роботу спецсеминару «Актуальні питання методики викладання української мови і літератури».

Н.І. Лукашова. Опікуватися життям і проблемами сільської школи є усталеною традицією кафедри хімії, факультету в цілому. На спеціальності «біологія і хімія» природничо-географічного факультету Ніжинського державного університету щорічно приходить навчатися близько 80% учнів, які закінчили сільську школу. Приходять з метою продовжувати справу своїх учителів, які в більшості своїй є випускниками нашого вузу. Спрацьовує зворотній зв'язок. Як засвідчують наші дослідження, у самовизначенні особистості, в усвідомленому виборі педагогічної професії

гічна майстерність, любов до дітей, відповідальне ставлення до праці вчителя, який навчав студентів таїнам хімічної науки. За таких умов інтерес школяра до предмета переростає в інтерес до його викладання. Наступність поколінь, учительські династії живлять розмаїте дерево студентства нашого факультету, їхнє прагнення оволодіти однією з найгуманніших професій — професією вчителя і вихователя.

З творчо працюючими вчителями ми підтримуємо постійні зв'язки. Запрошуємо їх до читання спецкурсів з проблем сучасних технологій навчання хімії та біології. Школи, де вони працюють, є базами педагогічних практик нашого факультету. В останні роки студенти виконують і завдання, пов'язані з узагальненням досвіду свого вчителя. Цікаво спостерігати, як з точки зору набутих психолого-педагогічних, спеціальних і методичних знань студент аналізує технологію викладання хімії свого вчителя, яка добре відома йому ще й з внутрішнього боку, з точки зору учня.

Важливим завданням кафедри є подальше формування професійних інтересів студентів. Організуємо навчання так, щоб особистість сільського вчителя, відданого своїй справі, його діяльність постійно активізували розвиток творчих педагогічних здібностей майбутніх учителів хімії.

Формуванню творчого потенціалу студентів сприяють їхні безпосередні контакти з учителями. З цією метою організуємо відвідування студентами уроків кращих сільських учителів нашої області. «Методичний день», як ми його назвали, передбачає виїзд студентів у школу, знайомство з учителем, особливостями його роботи.

різних класах з наступним самоаналізом їх вчителем. Учителі читають для студентів лекції з методики викладання, спираючись на власний досвід.

Для учнів сучасної сільської загальноосвітньої школи, де ще відсутні умови для здійснення профільного навчання, колективом викладачів нашої кафедри (Н.І. Лукашовою, С.М. Лукашовим, А.В. Домбровським) написаний шкільний підручник з органічної хімії (10—11 класи). Ця спроба створення національного підручника була одностайно схвалена сільськими вчителями при його широкій апробації в практиці.

Л.М. Павлюк. З початку 90-х років у країнах Європи спостерігаються нові тенденції щодо навчання іноземним мовам. Рада Європи значну увагу приділяє розробленню підходів, методик і умов використання сучасних технологій.

З причин усім відомих сільська школа (за винятком окремих щасливих випадків) не може конкурувати з міською за рівнем освіченості учнів. Усі причетні до цієї проблеми, зітхаючи, констатують: випускник сільської школи не конкурентоспроможний при вступі до вищих навчальних закладів.

Ми в ліцеї також працюємо із сільськими учнями, які проходять конкурсний добір, щоб потрапити до нас на навчання. Маємо декілька обласних класів. Зокрема хотілося б зупинитись на тих групах, де англійська мова є профільним предметом. Починаючи працювати з учнями різних сільських шкіл Чернігівської області, зустрічаємося з цілим рядом проблем. По-перше, учні не володіють належним рівнем знань з мови, який має бути в 9 класі: їм важко вступити в комунікацію з учителем,

сях, складати резюме, виконувати різні рольові ігри на уроках. У реальній комунікації ми маємо два види мовлення: підготовлене і непередготовлене. Підготовлене мовлення на уроках — це доповідь, лекція, виступ. Непідготовлене охоплює більш широке коло спілкування. Досвід показує, що в учнів сільських шкіл непередготовлене мовлення не відповідає за змістом тому, що їм хотілося б сказати, або мовлення оформлене неадекватними мовними засобами. Тому вчителі сільської школи передусім повинні давати можливість учням проявити себе в різних рольових іграх, бесідах за круглим столом чи прес-конференціях, які використовуються на уроках. Спираючись на свій власний досвід, учні могли б застосовувати мовні засоби для вираження вже своїх ідей. Вчитель повинен виступати як активний, компетентний організатор навчально-комунікативної діяльності учнів, експерт, джерело інформації, новатор.

З власного досвіду можна сказати, що сільські діти за два роки навчання в ліцеї при університеті успішно засвоюють повну програму середньої школи і на вступних екзаменах до вузу значно випереджають своїх однолітків з сільських шкіл.

Отже, справа в методиці навчання дітей у сільській школі, у фаховій підготовці сільського вчителя, а не в дітях.

Л.М. Супруненко. Педагогічний колектив Лісовосорочинської сільської школи, попри всі економічні негаразди, здійснює велику роботу з виховання в учнів любові до рідного краю дісвої, а не показної пошани до пам'яті загиблих у війну односельчан.

Мальовничі околиці села визначили ще один напрям виховної роботи школи — екологічний, природоохоронний. Наше село оточене тісним

зови бори доходить до сільських вулиць. Прекрасні лісові озера, чисті джерельця — все впорядковане зусиллями школярів. Щороку вони допомагають лісництву прополювати нові насадження. На березі одного із ставків розбили парк, в якому висадили липи, берези, ялини. І нині це наймальовничіший куточок у селі. На честь односельчан, які загинули під час Великої Вітчизняної війни, біля меморіальної дошки висадили 168 беріз, і сьогодні це березовий гай у центрі села. Вже традиційно біля школи кожен випускник на згадку саджає своє деревце. Уроки природознавства, географії, біології, малювання відбуваються на природі у весняну пору. Спілкування на природі, вивчення довкілля роблять дитячі душі добрішими, очі допитливішими, зір гострішим, а розум творчим.

Наша школа належить до тих шкіл, які збудовані недавно. Навчається в ній 120 учнів, працює 20 педагогів. Середній вік учителів — 35 років: 42% із них — учителі вищої категорії.

На подвір'ї і в приміщенні школи ідеальна чистота, користуємося змінним взуттям. Школі 10 років, а вона ніби щойно відкрилася (без ремонту). Привчили учнів берегти свою парту, клас, школу, як домашнє майно, з особливою відповідальністю. Навчальні заняття в школі закінчуються о 14.30, а після 15.00 починають свою роботу гуртки, секції, клуби. Особливо подобається дітям спортивно-туристична секція, танцювальний гурток, драматичний гурток.

У класах багато зелені, що створює затишок і естетичну насолоду. Учні це розуміють і бережуть все, що їх оточує.

Сьогодні дуже нелегко сільському вчителю. Але тільки тому, що дано йому бути вчителем від Бога і ні ким іншим, він переборює всі труднощі і кожного дня із дзвоником заходить у клас, щоб дарувати дітям тепло своєї душі, вводити дитину у світ знань.

Кожного року 48 — 52% наших випускників вступають до вищих навчальних закладів, технікумів, коледжів. 80% наших юнаків успішно проходять службу в лавах національної гвардії або у військах спеціального призначення.

Мріємо ми і про комп'ютерний клас, і про ксерокс у школі, хочемо, щоб поповнювалася шкільна бібліотека, оновлювалися шкільні меблі, вчасно виплачувалася зарплата і була значно більшою.

Але головне, що школа на селі живе, працює, має певні досягнення. А найкращий результат нелегкої учительської праці — наші учні.

Р.І. Ярешко. Прийняті Президентом України Укази та Постанови Кабінету Міністрів щодо розвитку сільської школи є свідченням занепокоєння держави станом справ у сільській школі. На їх виконання мають бути конкретні програми і заходи розвитку кожної сільської школи. Над цим зараз працює районний відділ освіти. Хотілося б звернути увагу владних структур на те, що сільська школа — це специфічний освітній заклад, тому вона потребує і відмінних від міської школи нормативів фінансового, кадрового і матеріального забезпечення.

У сільській школі повинен працювати вчитель з багатопрофільною підготовкою і разом з тим повинні працювати окремі фахівці з навчання, меншим від норми (18 год але на повну ставку). Такі вчителі могли б додатково до навчальної роботи вести гуртки, клуби, секції, науково-дослідницьку роботу з обдарованими дітьми тощо.

Сьогодні серед 36 загальноосвітніх шкіл району: 4 — початкові, 1 — неповні середні, 13 — середньої більшості з них — малокомплектні. Профільним навчанням з поглибленим викладанням окремих предметів охоплено лише 10% учнів. Ми шукаємо шляхи поліпшення цієї роботи. Одним із напрямів є розширення взаємодії з кафедрами університету. Цього року планується організація занять з обдарованими дітьми районної бази райметодкабінету і лабораторій та кафедр університету із залученням вузівських викладачів.

З Ніжинським університетом ми тісно співпрацюємо у багатьох напрямках. Діє постійний семінар для директорів шкіл району «Організація

навчально-виховного процесу в сільській школі», з участю науковців вузу проводяться науково-практичні конференції, наради тощо. У найближчій перспективі планують передати школам району комп'ютерний клас, науково-методичну літературу, підготовлену вузівськими фахівцями, друкування на видавничій базі університету навчально-методичної продукції вчителів району.

Проблемою для сільської школи є залучення до роботи молодих спеціалістів. Скрутні матеріально-побутові умови, відсутність належного стимулювання є основною причиною цього явища. Саме тому в районі сьогодні працює 32 учителі пенсійного віку (5%),

Економічна ситуація позбавляє сільського вчителя традиційно притаманної йому ролі сільського інтелігента, а більше наповнила його рисами сільськогосподарського працівника.

Районний відділ дбає про залучення до навчання в Ніжинському педуніверситеті здібної до педагогічної професії молоді шляхом добору і направлення на навчання учнів сільських шкіл в обласний педагогічний лицей при університеті (після 9 класів) та на різні факультети університету випускників середньої школи з гарантією працевлаштування після закінчення навчання.

Щоб закріпити молодих спеціалістів-учителів у сільській школі, слід

ви до сільської школи. Потрібна конкретна програма зміцнення матеріально-технічної бази сільських шкіл, зокрема забезпечення її необхідним устаткуванням, приладами, наочними посібниками. Без цього практично неможливо належно реалізувати державні стандарти загальної середньої освіти й адаптувати сільських дітей до життя в інформаційно-технологічному суспільстві.

Сьогодні сільській школі повинні допомагати всі, адже вона є важливим фактором закріплення молоді на селі.

Підготували
Євгенія КОВАЛЕНКО,
Наталія ЯКОВЕЦЬ

Тут витає дух Гоголя

«Музеї — це скарбниці нашої історії. Кожний з них робить нас багатшими на кілька світів... Дякую за експозицію і за вашу працю».

А. Матвійчук,
заслужений артист України.

«Без знання історії неможливо побудувати майбутнє! Велика подяка вам за можливість спілкуватися з нашими великими земляками».

Л. Каденюк,
льотчик-космонавт України.

Ніна КОРІНЬ,

завідуюча музеєм університету

«Музей гарний, і все тут добре і дбайливо влаштовано, та тільки дух Гоголя не вміщається ні в яких музеях! Дяка Ніжину, який пам'ятає і шанує високо свого найбільшого учня. Уклін цій землі».

П. Загребельний.

Ці записи — із книги вражень університетського музею Миколи Гоголя та історії навчального закладу. Адже саме тут відбувається перше знайомство гостей міста з одним із найстаровинніших навчальних закладів України, сюди несміливо заходять першокурсники, а потім, уже впевненіше, студентами-практикантами, приводять своїх учнів, тут на прощання фотографуються, отримавши дипломи.

На другому поверсі північного крила старовинного Гоголівського корпусу в шести залах загальною площею 769 м² розміщено єдиний комплекс історичних документів, речей, оригінальних творів живопису, скульптури, графіки, об'єднаних під назвою «Музей та картинна галерея при Ніжинському державному педагогічному університеті імені Миколи Гоголя». 7 липня 1967 р. на колегії Міністерства культури УРСР йому було присвоєно звання Народного.

Офіційною датою заснування музею вважається 1909 р., коли прогресивна громадськість відзначала 100-річчя з дня народження автора «Ревізора» та «Мертвих душ». З того часу двері його широко відчинені перед шанувальниками генію Гоголя, хоча музей і переживав у різні роки значні труднощі.

Експозиція Гоголівського музею поповнювалась у 50-і роки, в 1979 та 1984 рр. Сьогодні ведеться робота над новою експозицією, мета якої — якнайповніше розкрити Ніжинський період у житті Миколи Васильовича, становлення його світогляду, початок його творчої діяльності. Нинішня експозиція розміщена у двох залах. Матеріали 15 стендів — це розповідь про дитинство та гімназичні роки майбутнього письменника, його навчання в Ніжинській гімназії вищих наук князя Безбородька, про його захоплення та початок творчості.

Серед експонатів — портрети батьків Миколи Гоголя (худ. П.Орел), портрет 12-річного Гоголя-гімназиста (худ. Д.Варакута), оригінали конспектів, котрим по 180 років, сторінки книг обліку успішності, навчальний план гімназії. На особливу увагу відвідувачів заслуговують вітрина із старовинними підручниками, котрими користувався і юний Микола (серед них — підручник з географії, надрукований у 1799 р.), тогочасні фізичні прилади, добротні та оригінально оздоблені. Атмосферу Гоголівської епохи прекрасно відтворюють меблі минулого століття: письмовий стіл та крісла, трюмо

першої половини XIX ст., кабінетна шафа, а також картини невідомого художника з видами історичних місць стародавньої Греції, що прикрашали колись зали Гімназії вищих наук. А ось картина чернігівського художника А.Н. Шкурка «Гоголь-гімназист у ролі поміщика Простакової», малюнок Є.М. Штука «Гімназичний театр у Ніжині» — вони розповідають про захоплення юнака театром. Зупиняються відвідувачі й перед стендом з фотокопіями його малюнків, вчитуються у сторінки його записничка: «Книга всякої вслячини или подручная энциклопедия». А от і перший друкований твір: фотокопія титульної сторінки поеми «Ганц Кюхельгартен», виплеканої в темних алеях Графського парку, над тихим плесом древнього Остра ще в 1827 році.

Чимало цікавої інформації дають і стенди, що розповідають про подальшу творчість видатного письменника, про його останні роки життя, про вшанування пам'яті М. Гоголя в Ніжині. «Тут скрізь витає дух Гоголя», — часто можна почути з уст відвідувачів музею, котрі з далекого і ближнього зарубіжжя приїждять до нашого стародавнього міста.

Музей історії інституту прийняв перших відвідувачів у 1964 р., а в 1980 р. його експозиція була значно розширена і доповнена. 13 стендів залу розповідають про історію розвитку Ніжинської вищої школи, яка впродовж 180-річного існування кілька разів змінювала профіль та назву.

Привертає увагу відвідувачів настінний розпис (худ. В.Д. Зінченко) — панорама Ніжина першої половини XIX ст., картини «Гоголь-гімназист у Графському парку» (худ. О.В. Калало), «Ніжинські студенти 20-х років» (худ. М.С. Прокопюк), «Ніжинський педінститут» (худ. С.Ф. Шишко). Остання подарована автором у 1952 році.

В експозиції музею поетално за допомогою оригінальних матеріалів, фотознімків, художніх полотен, діаграм та графіків розкриваються слава історія навчального закладу, доля його викладачів та вихованців. А серед них, крім Миколи Гоголя, були і Є.Гребінка, і Н.Кукольник, і Л.Глібов, і Ю.Збанацький, і Є.Гуцало. Підтверджується думка, що історія Ніжинської вищої школи, 180-річчя заснування якої відзначається нинішнього року, — це яскрава, неповторна, багата сторінка в історії України.

Чому я обрав цей вуз?

Андрій БЛАНЦА,

студент історико-педагогічного факультету

З дитинства мав мрію — стати вчителем історії. Досліджувати минуле мого краю, мрії України, а потім розповідати про нього дітям. Так сталося, що доля звела мене з прекрасними вчителями, які не лише озброїли мене знаннями, а й підтримали бажання йти освітянською стежкою. Саме від них і почув я вперше про Ніжинський педагогічний...

Не випадково з давніх-давен студенти всього світу називали свої університети «alma mater». У цьому слові органічно поєдналася велика шана до науки та знань з синівською любов'ю та вдячністю. Сьогодні ці слова я адресую своєму рідному вузу — Ніжинському державному педагогічному університету імені Миколи Гоголя.

Чим же приваблює Гоголівський університет сучасного абітурієнта?

По-перше, давніми традиціями, авторитетом одного з найдавніших вищих навчальних закладів України, в стінах якого навчалися видатні особистості XIX—XX століття: Микола Гоголь, Євген Гребінка, Віктор Забіла, Леонід Глібов, Франтішек Богушевич, Олександр Афанасьєв-Чужбинський та багато інших.

По-друге, високим рівнем організації та здійснення навчально-методичної та виховної роботи. Слід зазначити, що контингент студентів для вузу формується завдяки добре налагодженій системі довузівської підготовки, тобто кожен другий студент університету випускник лицею, підготовчого відділу, або школи майбутнього педагога, що діють при університеті. З перших днів навчання студент поринає в чарівний світ знань — цьому сприяє високий рівень підготовленості викладачів — кандидатів та

докторів наук, справжніх майстрів педагогічної творчості. Університетські кафедри розробляють та впроваджують сучасні технології навчання, випускають підручники, посібники, методичні рекомендації для ефективнішого засвоєння знань студентами. Окрім здобуття ґрунтовних знань з основної спеціальності, студент за бажанням може здобути фах з додаткової спеціалізації, що дає змогу успішно конкурувати не лише на педагогічному ринку праці.

Здобуття теоретичних знань постійно і послідовно поєднується з практичною діяльністю. Встановлено тісні контакти з школами міста, де студенти роблять перші кроки у викладацькій діяльності, впроваджують нові методи навчання. Університетські кафедри і методичні об'єднання шкіл плідно працюють над спільними програмами, вдосконалюють методи викладання. Студент у цій системі є продовжувачем педагогічних ідей та напрацювань під час практичної діяльності. Студент стає носієм процесу становлення національної освіти і, будучи викладачем, невпинно передає досвід та знання молодому поколінню, що є майбутнім національного державотворення.

По-третє, перед студентом відкриваються широкі можливості здійснення наукової роботи, що є перспективним напрямом для здібних та обдарованих студентів. Кожного року вуз поповнюється молодими викладачами з числа найкращих студентів. Спостерігається зростаюче бажання випускників вузу здобути науковий ступінь. На сьогодні 85 відсотків викладачів кафедр університету — випускники вузу, більш як 52 з них мають вчене звання.

Про високий науковий рівень підготовки молодих спеціалістів свідчать дипломні та магістерські роботи студентів, активна участь у всеукраїнських студентських олімпіадах, наукових студентських конференціях різних рівнів. Слід відзначити, що наукова робота успішно здійснюється і буде продовжуватись як виключно з ініціативи самого студентства, так і за підтримки та сприяння викладачів і вузівської адміністрації.

Гарним початком стає співпраця студентів з викладачами у сфері спільних наукових досліджень. Так, на історико-педагогічному факультеті традицією стає співпраця студентів і викладачів у дослідженні проблем українського національного державотворення,

результатом якої є наукові публікації доповіді та виступи на наукових конференціях.

По-четверте, в університеті поряд навчальною та науковою діяльністю активно здійснюється культурно-виховна та громадська робота. Студенти та випускники Ніжинського педуніверситету відзначаються належною ердицією, вихованістю, громадською активністю, політичною культурою, винхідливістю і дотепністю. Усі ці та багато інших якостей формуються в процесі навчання, в КВКівській грі, роботі студентських гуртків та спортивних секцій, художній самодіяльності, громадській та політичній активності. Своєю співпрацею захоплює та чарує весь світ студентський хор «Світлич», місця та університетські зали переповнені під час гри університетських КВК-команд «Повітове містечко №» та «С girls», на біс проходять виступи студентського театру, гуде, як вулиця спортивний зал під час спортивних змагань.

Під час навчання в університеті студент має змогу проявити себе в усіх сферах діяльності. Талановиті юні літератори і поети вдосконалюють свою майстерність у «Літературній студії», що дала Україні багатьох ідомих поетів та письменників. Гарні підґрунтя для зацікавлених у громадській чи політичній діяльності дає різноманітний спектр громадських та політичних об'єднань: НДПУ, Молоді Рух, СОЛИ, УСС, СХС. Активно здійснюється співпраця органів студентського самоврядування з університетською адміністрацією, місцевими органами влади. Студент може спробувати свої сили і в журналістиці. Усі новини студентського життя висвітлюються місцевою пресою та популярній університетській газеті «Alma mater».

Високо оцінює роботу студентів місцева виборча дільниця під час президентських виборів та проведені Всеукраїнського референдуму міської голова Ніжина. Вболівання за розбудову власної держави, активна діяльність у цьому напрямі небайдужих до свого майбутнього студентів свідчає про високий рівень державницької позиції в стінах славетного вузу.

Отже, студенти Ніжинського педуніверситету з впевненістю та гордістю здобувають фах високого гатунку і стають гідними громадянами України несуть професійні знання молодому поколінню нашої держави.

Духовні традиції Ніжинської вищої школи

Протоієрей Олександр МОРОЗОВ,

історик, викладач Чернігівського духовного єпархіального училища

Україна поліетнічна та багатоконфесійна держава. Це склалося історично, і в таких умовах відокремлення Церкви від держави та державної освіти, рівність усіх конфесій перед Законом є цілком розумним та історично виправданим з точки зору держави. Проте, якщо говорити про національне відродження саме УКРАЇНСЬКОЇ державності і духовності нашого народу, про національне виховання громадян держави, особливо її молодого покоління, не слід забувати, що духовність та культура українців мають багатовікову історію і принаймні останні 1000 років склалися під впливом православної християнської традиції, що, зрештою, для багатьох поколінь наших дідів-прадідів оборона православної віри усвідомлювалася як боротьба за національну ідентичність і свободу.

На наше глибоке переконання, відбудова Української держави, відродження серед її громадян національної гідності та самосвідомості, виховання у молоді патріотизму неможливі без повернення давніх духовних традицій народу. Але таке повернення не повинно обмежуватися лише сліпим запозиченням і перенесенням з минулого у сучасне певних обрядів, що є відривом від життя, робить їх мертвими, призводить до втрати розуміння глибинної сутності. Важливо створити умови для вільного розвитку цих традицій, щоб, увійшовши у повсякденне буття, вони не тільки вкорінилися, а й дали нові паростки і, зрештою, принесли плоди, отримали своє логічне продовження в наступних поколіннях.

Приємно усвідомлювати, що, незважаючи на сьогоденні економічні та політичні труднощі, переживає період відродження і Ніжинська вища школа. Цьому значною мірою сприяло надання Ніжинському державному педагогічному інституту ім. Миколи Гоголя офіційного статусу університету. Таким чином, нарешті виконано постанову Українського уряду 1918 року, яка тоді так і не була проведена в життя через драматичні політичні обставини. І саме тепер настає час згадати про багаті духовні традиції навчального закладу, які, на превеликий жаль, були втрачені. Адже від-

роджувати духовність без глибокого розуміння того, що саме ми хочемо відродити, неможливо.

Заснування у 1805 році Ніжинської Гімназії Вищих Наук (Ліцею) ми завдячуємо видатним представникам національної еліти часів останнього гетьмана України Кирила Розумовського братам Олександрові та Іллі Безбородькам. Звичайно, можна дорікати фундаторам, що вони робили свої кар'єри при російському імператорському дворі в період найбільшої русифікації українського духовного і суспільного життя, коли самодержавний уряд послідовно нищив жалюгідні залишки політичної та культурної автономії українців, нівелював і русифікував Українську Православну Церкву з її давніми і багатими богословськими традиціями, ліквідував козащину, змінював весь громадський та економічний уклад життя. Але, незважаючи на це, відкриття в Ніжині вищого навчального закладу з університетським статусом (до речі, другого на Лівобережній Україні після відкритого 1805 року Харківського університету) стало видатною подією в духовному та суспільному житті нашого народу.

Заснування Ліцею не було явищем випадковим. Ніжин — одне з найдавніших міст України, відоме ще з часів Київської Русі, за козацької доби було адміністративним центром найбільшого на Лівобережжі козацького полку, який брав активну участь у визвольних змаганнях і бурхливих подіях часів «Хмельниччини» та «Руїни». Видатне географічне положення перетворило його в центр посередницької торгівлі, яка перебувала в руках іноземних купців грецького походження.

Відзначався Ніжин і багатими духовними традиціями. Рекордною для полкових міст України була кількість православних храмів — на початку ХХ ст. їх у місті налічувалося 21, у тому числі три монастирі.

Згадаймо імена видатних учених богословів, духовних письменників та педагогів, які жили й працювали в Ніжині: митрополит Іоанн Максимович (святитель Тобольський, засновник Чернігівського колегіуму, посмертно канонізований Православною Церквою), Стефан Яворський (митропо-

Сьогодні багато говориться про необхідність відродження національної духовності. Звичайно, ніхто не буде заперечувати крайньої потреби реанімації духовного життя українського суспільства, скаліченого століттями бездержавного існування в умовах самодержавства і тоталітаризму, світовими війнами, репресіями та голодоморами, технокатрофами та екологічними катастрофами та ідеологічним «промиванням мізків». Але говорячи про духовність, дуже часто ми самі не розуміємо змісту цього слова. Продовжуючи традицію атеїстичних часів, вкладаючи в це поняття все те, що пов'язане з творчим виявленням внутрішньої сутності людини, ми відносимо до духовності літературу і мистецтво, філософську думку й науку взагалі, морально-етичні та естетичні цінності людства. Частково це правильно, оскільки внутрішній світ людини — світ нематеріальний, духовний. Але відносячи до духовності лише те, що за марксистською термінологією становить «надбудову» над «суспільно-економічним базисом», ми суттєво обмежуємо поняття, відкидаємо те, що, власне, і становить сутність його: одухотвореність людини, її одвічний зв'язок з Вищою Досконалістю, Творцем і Джерелом Любові — Богом, її релігійність та церковність.

лит, професор Києво-Могилянської колегії, видатний філософ і письменник, засновник Ніжинського Благовіщенського монастиря, меценат і благодійник), Архієпископ Георгій Кониський (письменник, філософ, ректор Києво-Могилянської Академії), архимандрит Віктор Черняєв (талановитий проповідник, богослов і педагог, знавець стародавніх мов, уродженець Чорногорії), митрополит Амвросій Зертис-Каменський (відомий церковний письменник, реставратор храмів Московського Кремля) та ін.

Задуманий фундаторами як елітарний навчальний заклад, покликаний давати вищу освіту дітям української шляхти і готувати з них чиновників для державного апарату Російської імперії, Промислом Божим Ніжинський Ліцей та відкрита при ньому класична гімназія перетворилися на колыску української інтелектуальної еліти. Микола Гоголь, Євген Гребінка, Віктор Забіла, Микола Гербель, Аполон Мокрицький, Олександр Афанасьєв-Чужбинський, брати Семеновські, Леонід Глібов, брати Лазаревські, батько і син Тарновські, Федір Вовк ... — ось далеко не повний перелік їх вихованців, серед яких бачимо українських письменників, мислителів, громадських діячів, дослідників української старовини, меценатів, що відіграли важливу роль в українському відродженні у ХІХ столітті.

Духовність особи без її релігійності, без розуміння тієї високої творчої ролі, що відведена Богом людині у Всесвіті, втрачає будь-який сенс. Це усвідомлювали засновники Ліцею, його перші директори і педагоги. Богословські дисципліни, які викладалися під загальною назвою «Закон Божий», розглядалися обов'язково як частина навчальної програми для всіх учнів. 14 березня 1824 року з ініціативи директора Ліцею І.Орлая, почесного попечителя графа О.Кушелєва-Безбородька та законоучителя протоієрея о. Павла Волинського була відкрита і освячена Ліцейська Свято-Олександрівська церква. Цей храм, що обслуговував духовні потреби вихованців та викладачів Ліцею, займав перший поверх лівого крила так званого «Гоголівського», тобто старого корпусу (нині тут актовий зал). Він був чудово оздоблений старанням і працею студентів та професорів. Стіни й іконостас прикрасили ікони, а також полотна західноєвропейських художників на біблійні та євангельські сюжети з ліцейської картинної галереї. Настоятелем храму за традицією був викладач Закону Божого, який до того ж обов'язково повинен був мати вчений ступінь професора богослов'я; головою громади — директор Ліцею. Церковним хором, який складався з

ліцеїстів, керували професори навчального закладу.

Серед настоятелів храму були видатні вчені-богослови, відомі не тільки науково-педагогічною діяльністю, а й високими моральними якостями. Так, особливою повагою серед гімназистів користувався уже згадуваний нами законоучитель о. Павло Волинський, котрий мав дуже великий вплив на становлення світогляду юного Миколи Гоголя. Можна згадати відомого богослова протоієрея Олександра Хойнацького, автора ряду важливих праць з історії церкви. Великою повагою серед ніжинців користувався законоучитель Ніжинського історико-філологічного інституту протоієрей Георгій Спаский — людина не тільки високоєрудована і талановита, але й мукня. Коли у 1920 році в Ніжин вдерлися деморалізовані загони денікінської армії і розпочали криваві погроми серед єврейського населення, цей старенький священник сховав у своєму будинку понад 30 єврейських родин. А коли погромники з'явилися і на його порозі, він, як справжній християнин, сміливо заступив їм дорогу...

Не можна не згадати подвиги діяльність інспектора Ніжинського Ліцею Пилипа Морачевського, історика і філолога за освітою, котрий з власної ініціативи, в умовах жорстокої світської і церковної цензури і крайньо негативного ставлення до всього українського здійснив перший в історії переклад Євангелія, Діянъ Апостолів, Псалтирі та Апокаліпсису українською мовою. Переклад дістав схвальні рецензії Санкт-Петербурзької Академії Наук, зокрема від академіків І.Срезневського та О.Востокова, але Святійший Синод благословення на друк не дав, мотивуючи тим, що «вигадка» перекладати і видавати Євангелія «малоросійською мовою» є загрозовою і шкідливою. Пилип Морачевський помер у 1879 році, так і не побачивши своєї праці опублікованою. Лише 1906 року переклад було оприлюднено.

Незважаючи на задушливу атмосферу середини ХІХ ст., ніжинці тримували тісні взаємини з Таро Григоровичем Шевченком. Згадай що серед ініціаторів викупу поєкріпацької неволі були вихованці жинського Ліцею і люди, доля збула пов'язана з Ніжином: Є.Грека, В.Забіла, художники О.Вененов та І.Сошенко. Серед близьких друзів Кобзаря — випускники Ніжської вищої школи О.Афанас Чужбинський, М.Гербель, М.Лазарський, Я. де-Бальмен та ін.

Урочисту зустріч влаштували жинці тоді ще молодому, але добре знайомому українському поєв лютому 1846 року. Три дні Таро Григорович прожив у місті, зузчався з викладачами і студентами цею, записав в альбом М.Гербу свою відому поезію з присвя М.Гоголю. На справжню українську маніфестацію перетворилася зуз у Ніжині жалобної процесії під перевезення тіла великого Кобзаря Україну. 17 травня 1861 року на івір'ї біля Спасо-Преображенської церкви в присутності великої кості людей ніжинські священники чолі з о. Федором Бордоносом, речі, тестем відомого українського поета і громадського діяча Лео Глібова, відслужили панахиду труною Т.Г. Шевченка. Після жау

ної відправи студенти Ліцею випрягли з коліснички коней і на руках понесли труну через усе місто до самого київського в'їзду.

Бурхливі події перших десятиліть ХХ ст. закінчилися утвердженням тоталітарного комуністичного режиму. Найбільшого руйнування в цей час зазнали саме духовні цінності нашого народу. Закривались і знищувались храми, людське життя втрачало будь-яку цінність, було покладене на кривавий жертвоник «класової боротьби». Репресій зазнали не лише ті, хто підтримував автокефалію (адміністративну незалежність) Української Православної Церкви, а й адепти домінуючого тоді Московського православ'я. Криваве колесо репресій прокотилося і по Ніжинській вищій школі, покалічивши життя та долі багатьох викладачів і студентів...

Але час розкидати каміння минув. 1992 року з ініціативи викладачів і студентів Ніжинського педінституту ім. М.Гоголя та інтелігенції міста було створено православну релігійну громаду Української Православної Церкви Київського патріархату. Вона запропонувала відновити після завершення реставраційних робіт регулярні богослужіння у Всіхвятському храмі — видатній пам'ятці церковної архітектури, що дісталася ніжинцям від православних греків, які жили тут у XVII—XVIII століттях. Враховуючи статтю Конституції України, яка пе-

редбачає відокремлення Церкви від держави, громада визнала за доцільне, щоб «лицейська» церква містилася поза стінами навчального закладу, діяла на засадах добровільності відвідування храму та свободи віросповідання. 4 грудня 1994 року в храмі відбулася перша після багатьох років запустіння літургія, а 18 квітня 1995 року рішенням Чернігівського обліконкому його було передано в постійне користування громади.

Вибір цього храму не був випадковим. Відомо, що до відкриття у 1824 році лицейської Олександрівської церкви дирекція Ліцею особливим розпорядженням дозволяла своїм вихованцям відвідувати саме грецьку Всіхвятську церкву. Сучасники розповідали, що постійним прихожанином храму був і юний Микола Гоголь, який навіть співав у церковному хорі.

Хоча з часу відновлення богослужінь минуло і небагато часу, сьогодні важко уявити духовне життя сучасного Ніжина без Всіхвятської церкви, яку неофіційно в народі називають «інститутською». Серед прихожан її чимало інтелігенції та молоді, є і нащадки грецьких родин, які залишилися в місті. При храмі на професійних засадах створено хор «Воскресіння», який сьогодні відроджує традиції українського духовного співу. Керує ним заслужений працівник культури України Сергій

І олуб. Учасниками хору є викладачі і вихованці музичного факультету університету. Традиційними стали вечори духовної музики, виставки ікон та художніх творів духовної тематики, зустрічі зі студентами університету, учнівською молоддю та інтелігенцією. Спільно з науковцями університету започатковано ряд видань дослідницького та просвітницького характеру, діють Духовно-просвітницький центр і духовне училище. Громада церкви підтримує тісні зв'язки з науковими та громадськими установами Греції, особливо в галузі дослідження багатогранної історії грецької громади в Ніжині та греко-українських культурних зв'язків.

Сьогодні, на порозі ХХІ століття, наше суспільство як ніколи потребує молодих, енергійних, освічених і високодуховних людей, які б могли достойно наслідувати приклад кращих вихованців Ніжинської вищої школи. Широкі перспективи у цьому відкривають ряд угод та гуманітарних програм, що були укладені між Міністерством освіти і науки та керівництвом Української Православної Церкви Київського патріархату в особі Святійшого патріарха Філарета та іншими релігійними конфесіями. Співпраця держави і церкви в галузі освіти, духовного і морального виховання молоді — реальний крок уперед у справі відродження національної духовності.

Софія Русова: педагог-просвітитель, державний діяч, вчений

Євгенія КОВАЛЕНКО,

кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри педагогіки

Кафедра педагогіки Ніжинського державного педагогічного університету імені Миколи Гоголя під керівництвом Є.І. Коваленко досліджує педагогічну спадщину визначних українських педагогів, імена, справи і помисли яких за радянських часів або замовчувалися, або були сфальсифіковані, перекручені, несправедливо оговорені, приречені на дискримінацію і гоніння офіційною ідеологією. Серед таких імен чільне місце належить Софії Русовій, яка поряд з Лесею Українкою, Іваном Огієнком, Михайлом Драгомановим, Михайлом Грушевським, Симоном Петлюрою та іншими видатними діячами України уособлює в собі складний шлях до її незалежності, демократичності, соборності.

Роки громадянського становлення С.Русової збіглися з пробудженням національної самосвідомості українського народу, хвилею народницького руху, глибинними демократичними процесами, створенням в Україні товариств, громад, просвіт, які об'єднували українську інтелігенцію національною ідеєю.

Маючи шведсько-французьке походження (батько Федір Ліндорфс — швед, мати Ганна Жерве — фран-

цузька), Софія Федорівна в свої шістнадцять років увійшла до Старої Громади. Цьому сприяло близьке знайомство з сім'єю відомого українського письменника М.Старицького, діти якого відвідували її дитсадок і який познайомив її з родиною українського композитора М.Лисенка та інших видатних діячів української культури, членів Старої Громади, — М.Драгомановим, В.Антоновичем, П.Чубинським, П.Житецьким, Ф.Вов-

ком, О.Русовим, О.О'коннор. Софія Федорівна надає у вечірні години приміщення дитячого садка для зібрань Громади та репетицій драматичним гуртком п'єс українською мовою, яка на той час, згідно з валуєвським указом, була під забороною, сама бере діяльну участь у виставах, включається у вивчення української етнографії та фольклору.

Одруження з О.Русовим, видатним українським статистиком, етнографом, фольклористом, щиро закоханим в українську культуру, мову, музику і пісню, назавжди пов'язує її зі знедоленим українським народом, укріплює в ній прагнення боротися за відродження його самобутності.

Царський уряд прискіпливо стежив за розгортанням національно-визвольного руху в Україні. Після розгрому Кирило-Мефодіївського братства та заслання його організаторів за членами всіх об'єднань укра-

їнської інтелігенції встановлюється «негласний надзор». Не обминула ця чаша і родину Русових. О.Русова і його колеги-статистиків у 1879 р. чернігівська поліція звинувачує в революційній діяльності, у тому, що нібито результатами своєї статистичної діяльності вони підбурювали селян проти поміщиків. Підозру жандармерії викликала і культурно-просвітницька діяльність його дружини, яка увійшла до Чернігівської громади і разом з М.Коцюбинським, Б.Грінченком і Шрагом провадила різноманітні просвітницькі заходи, серед них відкриття дитячого садка (який згодом був закритий поліцією), книгозбірні, складання систематичного каталогу книжок для народу, в т.ч. і українською мовою та ін. На той час С.Русова була в полоні радикальних ідей, вона поринає у громадсько-політичні справи: збирає гроші для політичних в'язнів, бере участь у виданні і перекладанні заборонених творів української літератури.

Усе це стало приводом для закриття у 1879 р. статистичного бюро у Чернігові, і О.Русов був змушений шукати засоби до існування сім'ї. Софія Федорівна захоплюється ідеями народництва, вважає, що кожен повинен жити «трудами рук своїх» і переконує О.Русова у праведності селянського трудового життя. Родина Русових поселяється в хуторі недалеко від станції Доч Борзнянського повіту (на Чернігівщині), «щоб зреалізувати свої давні мрії: зрестися усякого буржуазного життя, підійти ближче до села — жити так, як мільйони народу, від слів і промов перейти до правдивого життя, до праці» (1, с.50.). Але навіть це пантеличло жандармерію: чому такі інтелігентні, освічені люди дворянського походження ведуть селянський спосіб життя?

Після виконання статистичних робіт на запрошення Ніжинського земства родина переїздить до Києва. О.Русов починає працювати співредактором газети «Труд». Газета мала демократичне спрямування, переслідувалася царатом, і невдовзі О.Русова разом з дружиною арештовують, а після звільнення їм забороняється проживання в Києві, і за сім'єю встановлюється «негласний надзор».

Згодом О.Русов, як статистик, одержує запрошення в Херсон і поселяється в Одесі. Софія Федорівна після звільнення з-під арешту з головою поринає в роботу місцевої громади, за що була вдруге арештована і як «політична» відправлена до Києва у Лук'янівську в'язницю без визначених звинувачень. З того часу обшуки і арешти, висилки слідували один за одним — Катеринослав, Харків, Полтава (протягом періоду з 1880 по 1905 рік її заарештовували п'ять ра-

зів), проте це не шитило її переконань, а лише посилювало їх, загартувало її волю в боротьбі за національно-культурне відродження України, передусім її мови та національної системи виховання підрастаючого покоління, як основних засобів формування національної свідомості і національної психології народу.

— Революція 1905 р. дає надію С.Русовій на визволення України з-під гніту російської імперії. Вона працює в комісії, створеній Академією Наук для визнання української мови, з її ініціативи був скликаний з'їзд народів російської держави, на якому порушувалось питання про надання повної автономії кожному народу в економічному та культурному житті, створення шкіл для всіх народів з рідною мовою навчання; бере активну участь у всеросійському з'їзді вчителів (1905 р.). У цей час С.Русова розробляє і читає курс лекцій з української літератури для слухачок Бестужівських курсів у Петербурзі, там же за її участю була видана безцензурна збірка «Кобзаря» Т.Г. Шевченка. У 1906 р. С.Русова видає «Український буквар», у передмові якого зазначила, що в його основу покладені розробки видатного українського вченого О.О. Потебні, який ще в 60-х роках XIX ст. працював над підручником для недільних шкіл. Це був сміливий крок, бо таких підручників українською мовою російська цензура не пропускала, до того ж революція пішла на спад, і в країні посилювалася реакція.

Статтею «Хроника національної школи» в 1907 р. у журналі «Русская школа» С.Русова відкриває низку публікацій, присвячених аналізу проблем національної школи різних народностей Росії, зокрема бурятів, вотяків, калмиків, мордвинів, чувашів, євреїв, якутів, білорусів, українців, татар, чемерисів. У своїх статтях С.Русова розкриває шовіністичну русифікаторську політику царату в галузі народної освіти, показує, як гатативкове гноблення, централізація і русифікація освіти особливо відбилися на національній гідності, самосвідомості і психології народу. Так, у статті «До питання про білоруську школу» С.Русова показує те зло, яке приносить дітям зрусифікована школа, затримуючи їх розумовий розвиток, вбиваючи в дітях все рідне, національне.

Уже маючи певний досвід педагогічної роботи, С.Русова ґрунтовно ознайомлюється з основними зарубіжними концепціями реформування школи, працює над створенням контурів української національної системи освіти. Свої думки вона викладає на шпальтах журналу «Світло»; першого україномовного педагогічного

журналу, співредактором якого була і сама Софія Федорівна. Основною метою «Світла», як визначали фундатори цього часопису, було «спеціально висвітлювати й розробляти питання про освітні потреби українського народу» (1, с.133), зокрема теоретичні і практичні питання шкільного, позашкільного й сімейного виховання. Основною ж, центральною ідеєю, якою були пронизані всі випуски цього журналу і яка віддзеркалювала погляди його редакторів, була розробка концепції майбутньої української національної системи освіти: від дитячого садка до вузу, включаючи і позашкільну освіту. У статті «Ідейні підвалини школи» С.Русова зазначає, що національна школа має «увібрати в себе всі прогресивні погляди закордонних реформаторів, але одночасно будувати свою нову школу на національному ґрунті, відповідаючи на перші потреби краю, на національні вимоги люду. Еднаючи своє й чуже, може вона дати новий тип школи, що відповідатиме найкращим передовим педагогічним принципам, але разом з тим не розірве живого зв'язку з народним життям, з характерними рисами нашого культурного розвитку й громадського життя» (3).

На сторінках журналу піддавалася гострій критиці існуюча система освіти, методи навчання і виховання старої школи, основані на примусі і авторитаризмі, висвітлювалася робота земських шкіл, становище вчителів подавалася інформація про різні освітні форуми, аналізувалися педагогічні ідеї і погляди відомих педагогів — П.Лесгафта, М.Пирогова, Л.Толстого, а також українських діячів культури — Т.Шевченка, Б.Грінченка, М.Драгоманова, П.Житецького, М.Коцюбинського, М.Сумцова та ін.

С.Русова була найактивнішим дописувачем журналу. За період його існування (1910—1914) вона надрукувала на його сторінках понад 10 своїх праць — статей, розвідок; методичних заміток, публіцистичних статей, оглядів, рецензій. Найвагомішими з них, на наш погляд, є «Нової школи» (1914), «Ідейні підвалини школи» (1913), «Дитячий сад на національному ґрунті» (1910), «Просвітний рух на Україні в 60-х роках» (1911), «До сучасного становища народної вчителів» (1912), «Лесгафт і його педагогічні ідеї» (1912), «Думки М.Драгоманова про освіту» (1910) та ін.

З утворенням Української Народної Республіки Софія Русова входить до Центральної Ради, в Секретаріат освіти очолює дошкільний і позашкільний відділи. Вона рішуче втілює життя гасло: «Українізація народної освіти, всіх освітніх організацій».

5—6 квітня 1917 р. був скликаний перший Всеукраїнський з'їзд учителів

який прийняв рішення про створення Всеукраїнської вчительської спілки, яку очолила С.Русова. 13—15 серпня 1917 р. проведено Всеукраїнський професійний вчительський з'їзд, на якому було вироблено план націоналізації освіти та організації українського вчителства. Принциповим також було на з'їзді визнання важливості колективного самоврядування в новій школі, поліпшення підготовки та матеріально-побутових умов учителів України. На II Всеукраїнському з'їзді вчителів (серпень 1917 р.) у центрі уваги також було питання національної освіти. Цей форум увійшов в історію як спільний з'їзд представників вчителства й місцевих органів самоврядування. На ньому обговорювалась доповідь С.Русової «Національна школа». Доповідка критично аналізувала характер школи минулого, де однаково нівечилась і особа вчителя, і весь духовний світ учнів. «Життя не жде, — говорила С.Русова, — воно нас кличе до роботи, і доля, щастя нашого народу залежить від того, як ми проведемо в життя дороге, велике гасло: вільна національна школа для виховання вільної свідомої дужої нації» (4, с.3—4). Щоб успішно виконати це своє призначення, школи в Україні, на думку С.Русової, мають бути різними за змістом, формами, методами і організацією навчання і виховання, але всі вони повинні бути національними за своєю сутністю, передусім навчання в оновленій школі повинно вестися рідною мовою, учні мають глибоко пізнавати рідне фізичне й соціальне оточення. За словами С.Русової, всі народності, які проживають в Україні, повинні знати її мову, літературу, географію й історію. З цього виходить, що українознавство має бути обов'язковим для всіх шкіл України. Воно повинно стати основою національного виховання молоді.

7 листопада 1917 р. С.Русова виступила співзасновником Педагогічної академії для підготовки учителів українознавства. У Києві, Одесі, Катеринославі за її підтримки при університетах створювалися факультети з українською, єврейською, польською мовами викладання. Були підготовлені плани про відкриття українських гімназій в містах України.

У найкоротші терміни С.Русова розробляє концепцію українського дитячого садка, яку виклала потім у праці «Дошкільне виховання» (1918), готує працівників для дошкільних закладів. Після відкриття у Кам'янці-Подільському українського університету С. Русова на запрошення І.Огієнка, ректора університету, викладає там педагогіку.

Як досвідчений педагог, відомий вчений, член Центральної Ради та Мі-

ністерства освіти голова Всеукраїнської вчительської спілки Софія Русова виступає одним із фундаторів та членів редакційної колегії часопису «Вільна українська школа», який у період 1917—1920 р. став віддзеркаленням визвольних змагань українського народу в галузі освіти. На сторінках цього часопису висвітлювалося широке коло педагогічних проблем: реформування шкільної системи в Україні (документи уряду та керівних освітніх установ, наукові підходи та практичний досвід), аналіз класичної педагогічної спадщини та новітніх течій у сучасній зарубіжній педагогіці (Я.А. Коменського, Ж.-Ж. Руссо, Г.Кершенштейнера, Дж. Дьюї та ін.), освітнє життя в Російській Федерації (погляди П.П. Блонського, С.Т. Шацького). У цілому простежується реформаторський підхід до організації навчально-виховного процесу, в основу якого клялися принципи націоналізації і демократизації, принцип єдиної трудової (діяльної) школи. Ця лінія була визначена вже в першому номері часопису: «Підвалинами національної школи бувають завше два начала: безпосередня націоналізація педагогічних засобів виховання і навчання, цебто рідна мова викладу і зміна програми з тенденцією внести ті науки, які дають найбільше громадської національної свідомості, — історія і географія рідного краю і народне мистецтво — музика, спів, орнаментика; друга підвалина національної школи — це єднання її з людиною, школа — це центр освіти, центр не тільки морального, а й політичного виховання, політичного не в розумінні діяльності тієї або другої партії, а політично-громадського виховання, без якого не розвиватиметься життя» (4, с.6).

Актуальними й сьгодні є думки С.Русової про те, що «пошана і любов до свого народу виховує в дітях пошану і любов до інших народів» (3, с.16), що саме національна система забезпечить підготовку нового покоління людей, відданих інтересам народу, палких патріотів, здатних вивести народ з культурної, економічної відсталості в ряди високорозвинутих цивілізованих націй, що «школа є глибоке прагнення кожного народу знайти себе як відокремлену частину людства і свідомо розуміти своє місце серед людності всього світу, свою національну роль у світовому культурному русі» (5, с.159—160).

Одним із головних завдань нової школи, на думку С.Русової, є збудження, виявлення і розвиток самостійних творчих сил дитини, її творчого мислення. Як і більшість прогресивних вітчизняних і зарубіжних педагогів кінця XIX — початку XX ст., вона різко критикувала існуючу шко-

лу за відрив від життя, догматизм і формалізм у навчанні, авторитарність школи, вербалізм, придушення волі та активності дитини, пасивне слухання й тривале сидіння за партою, підкреслюючи, що така організація навчання не відповідає природі дитини. Вона зазначає, що прагнення дитини до будь-якої діяльності — гри, праці чи творчої самодіяльності — є її найсильнішим життєвим прагненням, «ї можна собі уявити, — пише з цього приводу С.Русова, — який гріх брала на себе стара школа (на жаль, ще існуюча) своїми методами пасивного навчання, нехтуючи всю дитячу рухливість та безпосередню творчість. Це й шкодило тим, що паралізувало живу, самостійну душу дитини, а також псувало характер, бо воля закладається й розвивається лише на ґрунті активності» (5, с.115).

Вона відстоювала педоцентристський підхід до організації шкільного життя, який розуміла як глибоку індивідуалізацію навчально-виховного процесу на основі вивчення дитини, її інтересів, нахилів, схильностей, можливостей, біологічних ритмів і т.д. (5).

Не втратили свого значення і поради С.Русової стосовно того, що «не можна всіх вчити однаковою метою, але всіх треба довести до мудрості й моральності, до всіх, і здібних, і слабких, і тупих, ставитися з однаковою любов'ю, для кожного шукаючи найсприятливіші методи» (5, с.145).

Діяльність Міністерства освіти Української Народної Республіки (ї за доби Центральної Ради, і Гетьманату, і Директорії) спрямовується на науково-педагогічне обґрунтування нової української школи: вироблено концепцію української національної школи, накреслено план широкої українізації, укладено підручники, термінологічні словники, програму для початкової школи та з українознавства. С.Русова брала найактивнішу участь у вирішенні цих завдань, виступаючи на різноманітних вчительських форумах і роз'яснюючи сутність українізації, оновлення змісту, форм і методів навчання і виховання.

У період визвольних змагань С.Русова написала понад 15 праць, серед них «Націоналізація школи», «Нова школа», «Методика початкової географії», «Позашкільна освіта, засоби її проведення», «У дитячому садку», «Початковий підручник французької мови для самонавчання і перших класів гімназії» з французько-українським коментарем і словником, тричі перевидавалися її підручники «Початкова географія» і український буквар та ін.

Після остаточного приходу до влади більшовицького уряду С.Русова усвідомлює, що розвиток України спрямовується в інше русло, зневірю-

ється у можливість її національного відродження і емігрує до Чехословаччини. Вона сподівалася, навіть на чужині, хоч як не важко чути вигнанцем, свої останні сили віддати українському народу. Залишаючи Україну — «країну неволі, смутку, неправди і руїни», С.Русова з болем, гіркотою і тугою за всім тим, що треба навіки залишити, говорила: «Прощай, рідна, дорога Україно! Кидаю Тебе з одним палким бажанням усі свої старі сили віддати на визволення Твого народу, щоб знову пишалася Ти й волею, і наукою, і багатством» (1, с.245). Такі слова могла сказати лише духовно багата, мужня, національно свідомо людина. Їй тоді вже було повних 65 років, але незважаючи на вік, драматизм і трагічність пережитих років поневірянь, арештів, тяжких родинних втрат, ця дивовижно натхненна жінка була сповнена нескитної віри в національне відродження України.

У Празі поступово зібралися відомі вчені, громадські й духовні діячі, яких ще в дореволюційний період і в роки визвольних змагань 1917—1920-х років об'єднувала національна ідея, ідея створення вільної самостійної України — це М.Грушевський, Л.Білецький, А.Артимович, Д.Чижевський, С.Сірополко, Н.Григор'єв, О.Ейхельман, В.Барвінський, М.Славінський, М.Шаповал, С.Черка-

сенко та багато інших. С.Русова знайшла і своїх однодумців, і моральну й матеріальну підтримку. Там вона провела свої останні 19 плідних літ, бере участь у відкритті і діяльності Українського високого педагогічного інституту ім. М. Драгоманова, української гімназії в Празі і Української Академії в Падебрадах, керує притулком для дітей емігрантів і одночасно веде велику роботу з підготовки і видання монографічних праць та україномовних підручників для підготовки вчителів: «Єдина діяльна (трудова) школа» (1923), «Нова школа соціального виховання» (1924), «Теорія педагогіки на основі психології» (1924), «Теорія і практика дошкільного виховання» (1924), «Дидактика» (1925), «Нові методи дошкільного виховання» (1927), «Значення соціальної психології для виховання» (1931).

Оцінюючи сьогодні роль С.Русової в розвитку педагогічної думки в Україні, можна однозначно стверджувати, що її творчий доробок є внеском у скарбницю не лише української, а й світової педагогіки, що її ідеї — це не лише минуле, вони не обмежені часовими рамками, бо є глибоко науковими, народними, просякнені ідеями гуманізму, спрямовані в майбутнє. Її думки набувають особливого звучання в час кардинальної

зміни підходів до дитини, до філософії освіти і виховання, що поставили в зв'язку з розбудовою вільної, самостійної України. Як гасло звучить і сьогодні заклик Софії Русової: «В наші часи бути гарним педагогом — це бути справжнім реформатором життя України, бути апостолом Правди і Науки. Тільки великим зусиллям таких апостолів Україна матиме чесних діячів-патріотів, вмілих практичних робітників і соціально об'єднану, інтелектуально розвинену народну масу» (2, с.231). Учителю, говорять С.Русова, завжди повинен пам'ятати, що його покликання не можна ні з чим поставити поруч, бо «хвіба є в кожного народу щось коштовніше, ніж душі його дітей, і хвіба є обов'язки вищі за обов'язки виховати з них людей — громадян?» (5, с.152).

Література

1. Русова Софія. Мої спомини. — К., 1996.
2. Русова Софія. Вибрані педагогічні твори: У 2-х кн. / За ред. Є.І. Коваленко; Упоряд., передм., прим. Є. І. Коваленко, І.М. Пінчук. — К., 1997.
3. Русова Софія. Ідейні підвалини школи // Світло. — 1913. — №8.
4. Русова Софія. Націоналізація школи // Вільна українська школа. — 1917. — №1.
5. Русова Софія. Вибрані педагогічні твори. Кн.2.

Дует: діалог чи змагання?

Олена ЧЕКАН,

кандидат мистецтвознавства, старший викладач кафедри музичної педагогіки

Дует баяністів у складі заслужених артистів України Володимира Дорохіна та Миколи Шумського — визнана окраса ніжинських музичних вечорів. Ось уже понад десятиліття виходять вони зі своїми інструментами на сцену. Усміхнені, привітні і водночас глибоко, вдумливо інтелігентні — це обличчя дуету.

Баян — взагалі інструмент незвичайний. Звук його, то легкий і сріблястий, то щільний і барвистий, впізнається всіма й одразу. Народившись зі скромної сільської гармоні, пройшовши довгий шлях удосконалення, він здобувся на заслужену пошану. Визнаний усіма країнами, баян має свої конкурси й свої лауреатів, свою педагогічну школу та свої секрети виконавської майстерності, своїх дослідників і величезну аудиторію шанувальників.

Баянні школи Києва, Одеси, Чернігова, Ніжинна, Кривого Рогу та інших міст і містечок України — чис-

ленні і дуже потужні. Багато хто з професійних баяністів-виконавців згодом стає на шлях композиторської, диригентської діяльності, створює власні виконавські колективи. Таким є, наприклад, квартет баяністів Київської державної філармонії під керівництвом народного артиста України Миколи Івановича Різоля — колектив, відомий уже впродовж кількох десятиліть, заснований ще до Великої Вітчизняної війни і відновлений після її закінчення. Такими є численні оркестри і ансамблі баяністів, що існують у столиці та інших містах України. Таким було свого часу чернігівське тріо баяністів під керівництвом заслуженого працівника культури Ангеліни Олександрівни Стриги, що виховала й пустила у світ блискучу плеяду професійних виконавців (серед них, до речі, і Володимира Дорохіна).

Таким є, нарешті, ніжинський дует баяністів. Активно концертує

колектив, мобільний і динамічний який виконує абсолютно різну музику. Співдружність музикантів, що органічно виглядає і на найбільших сценах держави — Палаці культури «Україна», Київської державної філармонії та залів Національної музичної академії України, на невеличких провінційних, але в

того не менш вдячних та захоплених сценах клубів і музичних шкіл.

А грати разом — ой як непросто! Це означає не тільки разом вступити та разом закінчити, разом змінити темп або витримати паузу, а насамперед — разом творити й відчувати. Ансамбль баяністів — це передусім взаєморозуміння. Він як команда космічного корабля, де панують абсолютна психологічна сумісність, відповідальність кожного перед іншим та всіх за кожного. Це — «відчуття лікті», що надає творчій снаги, необхідність не менш талановитого партнера, товариша для особистого розкриття. Це мистецтво зіставити власну художню індивідуальність, власний виконавський стиль зі стилем виконання партнерів, їхніми індивідуальними уподобаннями та смаками.

Але це ще — можливість діалогу, здатність створити неабиякий «спектакль» із власною драматургією; утнути щось на зразок змагання, де прагнення виграти, перемогти, не поступитися народжує справжнє «concertare», тобто розуміння концерту в його первісному значенні.

Це, нарешті, величезні можливості для всякого роду перекладень та аранжувань — симфонічні, камерні, органні, хорові твори ніби набувають свого нового життя. Такі обробки стають реальними за умов величезного тембрового багатства сучасного баяну, різноманітності регістрів, багатоступенчості виконавських прийомів, розроблених методико-виконавських принципів.

Особливо ефектно виходять в ансамблі В.Дорохін — М.Шумський масштабні концертні твори — хорові та оркестрові концерти, твори для сольючих інструментів, великі органні фантазії. Саме темброво-звукове розмаїття створює справжню концертність, тобто контрастність у всьому

— барвах, динаміці, артикуляційних прийомах, звуковидобуванні, прийомах інструментування, що наближаються до оркестрового письма. Справжнє царство звуку — блискучого й матового, яскравого й тьмяного, теплого й холодного, «металічного», «скляного», глибокого, солодкавого, повного, соковитого...

Такими у власній інтерпретації дуету баяністів виходять органні твори — фантазії, токката, хорові концерти наших славетних земляків Максима Березовського та Дмитра Борнянського. Дивують мелодична розкіш фантазії Миколи Лисенка, багатство перетворень величезної кількості творів Миколи Різоля...

Однак розкіш звуків, що наближує звучання баянів то до багатоголосого хору, то до благородного органа, то до камерного оркестру, то до екзотичних латиноамериканських звучань, — це ще не все. Це, зрештою, те, що відкриває їм шлях до європейських сцен, спонукає до проведення престижних конкурсів та ство-

рення баянної музики іменитими композиторами. Але не забудьмо про ще одну, дуже важливу рису баянного звучання — це особливий щем, якась мила простота й демократичність, контактність і доступність. Начебто інструмент не демонструє свої безкрайні можливості, а згадує власне баянне «дитинство». У дуеті Володимира Дорохіна та Миколи Шумського так весело й пустотливо звучать танцювальні українські мелодії в обробках В.Гальчанського і А.Гайденка. Така щирість проглядає у виконанні незабутньої російської «Смуглянки» в обробці М.Різоля. Тією ж рисою наділено й безліч власних обробок митцями пісень, танців, популярних мелодій, класичного репертуару, що ними вони так щедро обдаровують своїх слухачів.

І, як наслідок, — справжнє визнання: в колі колег-професіоналів, у колі студентів, музикантів-освітян, просто любителів музики. Визнання і сльози на очах слухачів після виконання «Мелодії» Мирослава Скорика; розчулене вдячне обличчя їхнього Вчителя, Миколи Івановича Різоля, до ювілею якого музиканти привезли до Києва нову концертну програму. А крім того, — натхненні обличчя їхніх учнів, що вчать творити разом. Тут варто згадати насамперед диригентську діяльність Миколи Шумського, студентський оркестр народних інструментів під його керівництвом. Невпинне експериментування з новою музикою, справжня школа диригентської майстерності для майбутніх освітян — це і є його оркестр.

У Володимира Дорохіна — інше покликання. Його інструментальний клас — то марка найвищої проби; багато випускників митця стали лауреатами вітчизняних та міжнародних конкурсів, навчаються у консерваторіях, ведуть концертну діяльність. Переймають любов до музикування, до професіоналізму, до Музики...

З ІСТОРІЇ НІЖИНСЬКОГО ГОГОЛЕЗНАВСТВА

Павло МИХЕД,

кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри
світової літератури

145 років тому в часописі «Москвитянин» (1854, т.6) були надруковані спогади колишнього викладача Гімназії вищих наук І.Г. Кулжинського «Воспоминания учителя», присвячені Гоголю. Саме від цієї публікації почалась історія ніжинського гоголезнавства. Є в цій історії свої злети (початок ХХ ст.), є десятиліття повного зашляху (20-ті, 60-ті роки).

Зрозуміло, що для розвитку гоголезнавства були всі умови: велика архівна база, оригінали рукописів «Мертвих душ», «Тараса Бульби», «Портрета» та інших творів, що були передані до відділу рукописів бібліотеки АН УРСР (на початку 30-х років), а ще — матеріальна культура Ніжина, що долучалась до формування художнього світу великого письменника.

На превеликий жаль, багато що з тих пір втрачено, але залишились люди — залюблені в гоголівське слово, здатні самовіддано працювати, незважаючи на соціально-політичні обставини життя, і відчувати свою відповідальність перед часом і рідною землею.

Сучасна історія ніжинського гоголезнавства починається з 1979 р., коли в Ніжинському педінституті відбулась Всесоюзна наукова конференція «Гоголь і сучасність», на яку з'їхалось понад 150 учених з різних республік колишнього Союзу. Ініціатором цієї конференції був проф. Г.В. Самойленко. Саме з його ім'ям пов'язане відродження інтересу до вивчення творчості Гоголя в Ніжині на рубежі 70—80-х років. У 1983 р. за редакцією Г.Самойленка вийшла збірка наукових праць «Гоголь и современность: творческое наследие писателя в движении эпох». У кінці 80-х з'явилися збірки матеріалів наукових семінарів: «Наследие Гоголя и современность» (1988), «Творчество Н.В. Гоголя и современность» (1989). Практичним втіленням наукового пошуку вчених став посібник для вчителів «Изучение творчества Н.В. Гоголя в школе» (К., 1988), який позитивно зустріли і літературознавці, і методисти, і вчительська громадськість.

Поступово визначились і основні напрями гоголезнавчих досліджень.

Один із важливих аспектів: Гоголь і Ніжин. Приблизно в один час з Гоголем у Ніжині вчилася ціла плеяда літераторів: поетів, драматургів, прозаїків, перекладачів. Вони вирости в єдиному інтелектуальному середовищі, спілкувалися, переживали одні і ті самі події, враження, що відбилося на їхніх художніх уподобаннях і смаках. Саме це дало підстави нам висунути гіпотезу про існування ніжинської літературної школи в російській літературі першої половини ХІХ ст. у науковій роботі «Про ніжинську літературну школу» (Слово і час. — 1999. — №5).

Великий інтерес учених-гоголезнавців викликали дослідження Оксани Супронюк «Оточення Гоголя в пору його навчання в Гімназії вищих наук». Реставровано біографію багатьох людей — викладачів, учнів гімназії, мешканців Ніжина, яких знав, з якими спілкувався Гоголь.

Формуванню історичних поглядів і впливу на Гоголя І.Орлая — директора Гімназії, який був автором історичних праць, — присвячені дослідження Наталії Жаркевич. Про розвиток філологічних традицій в Ніжинській вищій школі йдеться в розлогій праці Г.В. Самойленка «Нежинская филологическая школа» (1993). Створюється «Літопис життя і творчості Миколи Гоголя» — книга готується до друку.

Разом з тим ніжинські науковці не обмежуються ніжинською тематикою, а досліджують і фундаментальні проблеми творчого спадку письменника. Традиції гоголівського слова в літературі ХХ ст. досліджує Григорій Самойленко, йому належить низка праць з цього питання. Автором ряду глибоких і оригінальних праць, серед них монографія «Буття і страх» (1997), є Олександр Ковальчук. Міфологічну основу творчості Гоголя вивчає Тетяна Тверітінова, жанрові аспекти творчості Гоголя — предмет уваги Григорія Киричка.

Помітний внесок у вивчення творчості письменника зробили і ніжинські мовознавці. Вчені досліджують проблеми стилю (Нінель Арват, Віра Коваленко, Людмила Гетьман, Алла Біла), час і простір (Валентина Сидоренко),

особливості антропонімії в художній мові Гоголя (Оксана Шинкаренко).

Інший напрям досліджень — гоголівська бібліографія. Першим і доси вдалим доробком став довідник Григорія Самойленка і Євгена Михальського «Гоголь и литература народов СССР» (1984), про яку відомий вчений-бібліограф В.Баскаков писав: «Пособие такого объема создано в этой области впервые: в указателе зарегистрировано свыше 2000 публикаций» («Сб библиография». — 1986. — №1. С.82—83). Цікава також праця «Гоголь і Ніжин» (1989) (відповідальний редактор Євген Михальський). Цей покажчик містить 1033 позиції.

У вересні 1995 р. при Ніжинському педагогічному університеті імені Миколи Гоголя засновано Всеукраїнський Гоголівський науково-методичний центр. Він створений на базі фундаментальної бібліотеки університету. Велика роль у відкритті цієї інституції належить Федору Арвату — тодішньому ректору і досліднику перекладу Гоголя українською мовою та завідувачі бібліотеки університету Наталії Ленченко.

Гоголівський центр об'єднує гоголезнавців різних країн світу, проводить один раз на два роки наукові семінари, готує до друку періодичність один раз на рік «Гоголезнавчі студії». Як сьогодні вийшли п'ять випусків. Як

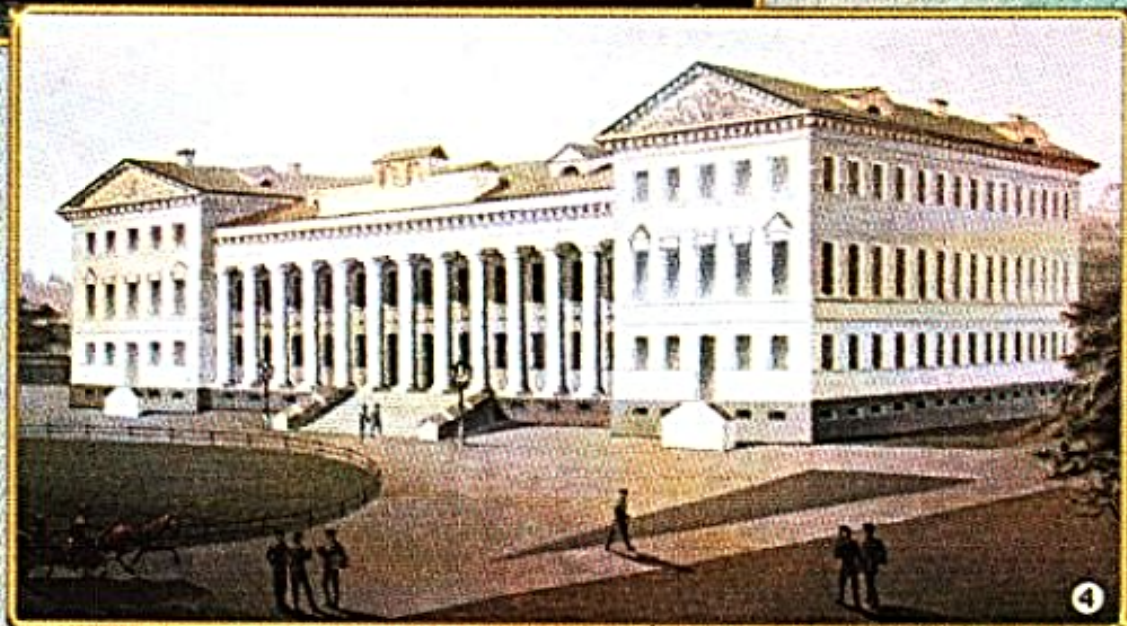

На фото:

1, 2. Засновники
Ніжинської
вищої
школи
князь
Олександр
Безбородько
і його брат,
граф
Ілля
Безбородько.

На фото:

3. Ніжин
першої
половини
XIX ст.
3 літографії
П.Бореля.
4. Будинок
Гімназії
вищих
наук,
1820 р.,
архітектор
Л.Русака.

Олімпійське золото «Світоча»

З 7 по 16 липня цього року в австрійському місті Лінц відбулася Перша Всесвітня хорова олімпіада-2000, у якій взяли участь хорові колективи з 62 країн світу. Університетський хор (керівники Людмила Шумська та Людмила Костенко) здобув золоту медаль у номінації камерних мішаних хорів.

На фото: конкурсний виступ «Світоча» (вгорі); церемонія нагородження переможців (внизу).

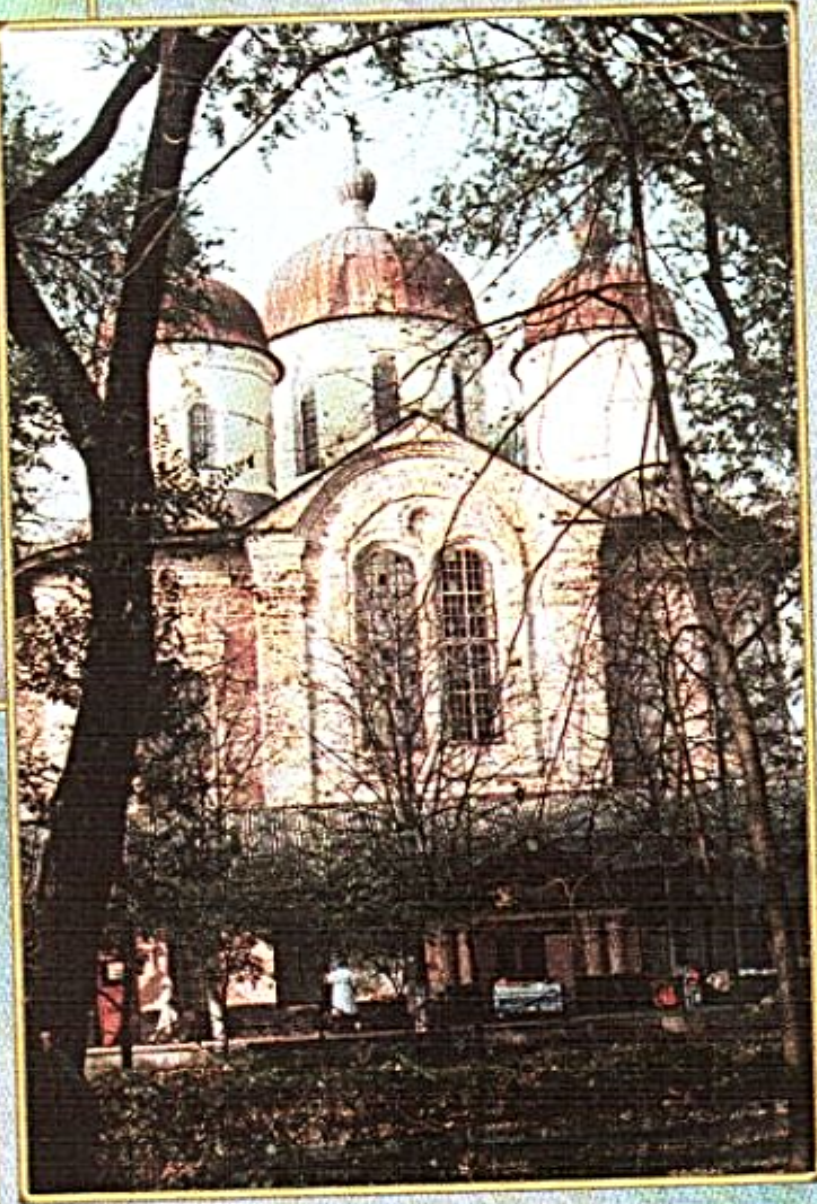
Фото
Сергія КОВАЛЬОВА.

Літо у «Кастелі»

Щороку студенти університету проходять виховну педагогічну практику у дитячому лікувально-оздоровчому центрі «Кастель» (м. Алушта, Крим). На фото (внизу) директор центру Василь Бобильов відкриває зміну.

тих статей, то вже другий — присвячений пізньому Гоголю, періоду «Вибраних місць» і «Авторської сповіді», четвертий — проблемі «Гоголь і християнство», а п'ятий — «Українським повістям» — «Вечорам» і «Миргороду».

Третій випуск — це бібліографічна праця Лариси Гранатович, Євгена Михальського, Павла Михеда «Гоголь:

Анотований покажчик» (1998).

Велика роль в об'єднанні гоголезнавців належить і щорічнику «Література і культура Полісся» (відповідальний редактор Григорій Самойленко), який окремі випуски присвячує дослідженню творчості Гоголя.

У 1996 р. Гоголезнавчий центр видав бібліографічний покажчик «Ні-

жинський бібліографічний покажчик», уклала Лариса Гранатович. Він містить 218 праць ніжинських літературознавців і лінгвістів. Сьогодні цей покажчик сягає вже 300 позицій. Таким є внесок у вивчення спадщини великого письменника. Ми маємо багато задумів і планів і охоче запрошуємо до співробітництва всіх залюблених у гоголівське слово.

Українського цвіту — по всьому світу

Олександр АСТАФ'ЄВ,

директор Центру гуманітарної співпраці з українською діаспорою, доктор філологічних наук, професор

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 22 червня 1999 р. №1100 у Ніжинському державному педагогічному університеті імені Миколи Гоголя створено Центр гуманітарної співпраці з українською діаспорою. У згаданій постанові накреслено мету новоствореного структурного підрозділу університету: для «поліпшення роботи з українською діаспорою та надання їй практичної допомоги в гуманітарній сфері».

Заснування такого Центру в Ніжині не випадкове. Ніжинський державний педагогічний університет — один із найдавніших навчальних закладів України. Він відіграв помітну роль в історії становлення й розвитку вітчизняної освіти, науки й культури, а в нинішніх умовах успішно готує педагогічні кадри для сучасної школи.

Наш університет має всі необхідні умови для забезпечення якісного навчання і соціального побуту студентів із-за кордону: сучасну навчально-технічну базу, належний кадровий потенціал (близько 60 відсотків професорсько-викладацького складу посідають доктори наук і кандидати наук), добре розвинуту інфраструктуру, а також багатий бібліотечний фонд.

Крім того, університет славиться своїми духовними традиціями. У поступові кризь віки і події незмінно виявляло себе духовне обличчя Гімназії вищих наук: вона несла в народ знання, твердо вірячи в їх гуманістичне начало і велику перетворювальну силу; вона була центром становлення духовної та історичної свідомості народу і виховання національної еліти. У різні часи превалювали то одні, то інші ідеали. Але залишалася непроминальною прогресивна традиція освіти, виховання і культури, неперервним був ланцюг її носіїв. Сьогодні українську культуру важко собі уявити без Миколи Гоголя, Євгена Гребінки, Олександра Афанасєва-Чужбинського, Леоніда Глібова,

Миколи Лазаревського, Віктора Забіли, Аполлона Мокрицького, Володимира Резанова, Миколи Петровського, Петра Волинського, Юрія Збанацького, Євгена Гуцала та інших. Усі вони — вихованці гімназії. Усі вони — учасники великих історичних процесів національно-визвольної боротьби, її літописці. На їхню долю випала гігантська робота — підготувати свідомість народу до переходу нації з рабського стану в стан державної незалежності.

Ніжинський університет розташований у старовинному місті, багатому на історію і культурно-освітні традиції, має зручні комунікації з Києвом, Москвою, Санкт-Петербургом, Мінськом, іншими адміністративними і науково-освітніми центрами України та зарубіжжя. А це забезпечує необхідні передумови для повноцінної праці Центру гуманітарної співпраці з українською діаспорою.

І ще одна причина утворення такої інституції в Ніжині. Це — велика ніжинська еміграція. Говорячи про еміграцію, маємо на увазі тих ніжинців, що не з власної волі опинилися поза межами Батьківщини. Грунт під їхніми ногами, як каже Богдан Рубчак, «став порожнечою — свосерідним антипростором», а досвід «пережитого екзилу» перетворився на «центр різниці, центр іншості», з якого й ведеться діалог з Україною — етнічною Вітчизною та її культурою.

Якщо говорити про наших земляків — визначних діячів культури в зарубіжному світі, то на сьогодні це понад 30 імен. Серед них:

Федір Вовк (1847—1918), знаний антрополог, етнограф і археолог, вихованець Ніжинської класичної гімназії, автор понад 200 праць різними мовами, серед них всевітньо відомі «Студії з української етнографії та антропології», член антропологічного й історичного Товариства і Товариства народних переказів у Парижі.

Вадим Щербаківський (1876—1957), навчався у Ніжинській класичній гімназії, визначний діяч української культури, археолог, етнограф, мистецтвознавець, автор праць «Українське мистецтво» (1913), «Основні елементи орнаменталістики українських писанок і їхнє походження» (1825), «Формация української нації» (1941), «Кам'яна доба в Україні» (1947), професор Українського Вільного Університету в Празі, помер у Лондоні.

Спиридон Довгаль (1896—1975), родом з Носівки, відомий публіцист і економіст, редактор часописів «Нова Україна» (Прага, 1925—1929), «Вперед» (Ужгород, 1932—1938), «Нова свобода» (Ужгород, 1938—1939), «Дозвілля» (Німеччина, 1942—1945), «Слово» (Регенсбург, 1945—1946), співворець Державного Центру УНР в екзилі, голова ЦК Української соціалістичної партії, автор спогадів про бій студентів з бандами Муравйова під Крутами, помер у Мюнхені.

Осип Твердовський (1891—1930), уродженець Ніжина, учасник Крутянського бою, згодом комендант бронепоезда «Помста», після 20-х років — на еміграції у Франції і Люксембургу, підпоручник проводу ОУН на теренах Франції і Люксембургу.

Павло Шандрук (1889—1979), вихованець Ніжинського історико-філологічного інституту, генерал, у роки визвольних змагань займав високі команд-

наміра в Польщі, редактор військового журналу «Табора», учасник німецько-польської війни, з 1945 — командуючий Українською національною армією в екзилі, автор книги спогадів «Arms of Valor» (1959), багатьох статей у різних часописах і енциклопедіях, похований у м. Баунд Брук (США).

Наталія Дорошенко, дівоче прізвище — Васильченко (1888—1965), уродженка Ніжина, дружина Дмитра Дорошенка, одна з організаторів Державного драматичного театру в Києві, в якому з успіхом виконала ряд ролей (зокрема, Раутенделая) у «Затопленому дзвоні» Гауптмана), заснувала Українські Драматичні Студії в Празі і Варшаві, разом з чоловіком похована в Мюнхені.

Вячеслав Петр (1848—1923), професор Ніжинського історико-філологічного інституту, автор праць «Про мелодійний склад арійської пісні» (1899), «Мова і спів. Лінгвістично-музичне дослідження» (1906) та ін.

Володимир Розов (1876—1940), професор Ніжинського історико-філологічного інституту, автор праць «Українські грамоти» (1928), багатьох праць з історії української та російської мов, з культури, помер у Югославії.

Федір Савченко (1892—1931?), вихованець Ніжинського історико-філологічного інституту, у 1918 р. засновник Французько-українського товариства у Парижі «Cercle d'etudes franco-ukrainiennes» (1918), редактор тижневика «La France et l'Ukraine», автор більше 50-ти праць з українознавства, зокрема монографії «Заборона українства, 1876» (1930 р., перевидана 1970 р. у «Harvard Series in Ukrainian Studies»), 1925 р. повернувся в Україну, 1931 р. арештований і засланий. Ймовірно, загинув у таборах.

Масовою була «друга хвиля» еміграції, що припала на роки Другої світової війни. На чужині (звісно, не з власної волі) опинилася велика група відомих діячів культури з Ніжина.

Марія Юркевич (1883—1967), дівоче прізвище — Білякова, народилася в Ніжині, закінчила Ніжинську жіночу гімназію, випускниця Вищих жіночих курсів проф. Лесгафта в Петербурзі, професор Київського університету, відомий педагог і публіцист, редактор багатьох дитячих збірок, співробітник журналу «Наше Життя», член Об'єднання Працівників Дитячої літератури ім. Л.Глібова у США.

Василь Дубровський (1897—1966), у 1919 р. закінчив Ніжинський історико-філологічний інститут, дійсний член ВУАН і Наукового Товариства ім. Т.Шевченка в Америці, відомий історик, перекладач, публіцист, автор книг «Селянські рухи на Україні після 1861 року» (1928), «Нариси з історії Чернігівської Троїцько-Іллінської друкарні в першій половині XIX ст.»

другої половини XVIII ст.» (1930), «Україна й Крим в історичних взаєминах» (1946), «СРСР як федерація» (1946) та багатьох інших.

Анатоль Калиновський, літ. псевдоніми Анатоль Галан, Іван Евентуальний, Андрій Чечко (1901—1988), закінчив Ніжинський педагогічний інститут 1939 р., автор близько 30-ти поетичних і прозових книг, зокрема збірок оповідань «Пахощі» (1956), «Володар страх» (1956), повісті «Між двома смертями» (1964), «Пригоди Рубенса» (1958) та ін., помер у США.

Іван Кошелівець (1907—1999), з 1926 р. по 1930 р. — студент, з 1930 р. — викладач Ніжинського ІНО, відомий літературознавець, дійсний член УВАН і Наукового Товариства ім. Т.Шевченка в Європі, багаторічний редактор журналу «Сучасність», професор Українського Вільного Університету, перекладач, автор книг «Нариси з теорії літератури» (1954), «Сучасна література в УРСР» (1964), «Микола Скрипник» (1972, передрук у журналі «Дніпро», 1993, №10—12), «Олександр Довженко» (1980), «Літературний процес дещо з віддалі» (1991) та ін., похований у Мюнхені.

Петро Одарченко (1903), з 1923 р. по 1927 р. — студент, з 1927 р. по 1929 р. — аспірант і викладач Ніжинського ІНО, нині відомий літературознавець, фольклорист, мовознавець, член Спілки письменників в екзилі «Слово», дійсний член Української Вільної Академії Наук та Наукового Товариства ім. Т.Шевченка в Америці, автор книг «Світова слава Шевченка» (1964), «Леся Українка» (Київ, 1994), «Тарас Шевченко та українська література» (Київ, 1994), «Українська література (Київ, 1995), «Про культуру української мови» (Київ, 1997), «Видатні українські діячі» (1999) та ін., проживає у Вашингтоні.

Ольга Мак (1913—1998), 1938 р. закінчила Ніжинський педагогічний інститут, дружина знищеного в таборах ніжинського професора Вадима Дорошенка, викладала українську мову на робітфаци, відома письменниця, авторка книги спогадів про репресії в Ніжинському педінституті «З часів ежовщини» (1954), повістей і романів «Бог вогню. У 3-х книгах» (1955—1956), «Чудасій» (1956), «Жайра» (1957), «Проти переконань» (1959), «Куди йшла стежка» (1954), перевидана в Україні повість «Каміння під косою» (1995), у 1958 р. висувалася на Нобелівську премію, у вересні 1993 р. побувала в Ніжині, зустрічалася з викладачами і студентами, померла в Торонто.

Леонід Полтава (1921—1990), закінчив Ніжинський педагогічний інститут 1940 р., поет, прозаїк, перекладач, автор близько 50-ти книг, серед них «За мурами Берліна» (1946), «Жовті

(1950), «Енеїда модерна» (1953), «Українські балади» (1953), повісті: «Чи зійде завтра сонце» (1955), «Подорож і пригоди Миклухо-Маклая» (1955), роману «1907» (1970), помер у США.

Федір Великохатко (1894—1987), відомий природознавець, фахівець в ділянці іхтіології та орнітології, педагог, з 1930 р. професор Ніжинського ІНО, завідувач кафедри зоології та загальної біології природничого факультету, автор монографій «Риби Дніпра та Бугу» (1936), «Лящ Дніпра та Бугу» (1937) та ін., емігрував до Бразилії, де і помер.

Ігор Качуровський (1918), уродженець Ніжина, 1995—96 року читав окремі спецкурси в Ніжинському педінституті, відомий поет, прозаїк, літературознавець і перекладач, автор книг з теорії літератури «Новела як жанр» (1958), «Строфіка» (1967, перевид. у Києві, 1994), «Фоніка» (1984, перевид. у Києві, 1994), «Метрика» (1985, перевид. у Києві, 1994), «Лексика» (1994), «Фігури і тропи» (1995), поетичних збірок «Над світлим джерелом» (1948), «В далекій гавані» (1956), «Село» (поема, 1960), «Свічада вічності» (1990), романів «Шлях невідомого» (1956), «Дім над кручею» (1966), перекладних книг, живе в Мюнхені.

Роман Бжезький (1894—1982), уродженець Ніжина, відомий історик і літературознавець, автор книг «Основи національного світогляду» (У 2-х т., 1969), «Творчість Лесі Українки» (1970), «Нариси з історії українських визвольних змагань. 1917—1918 рр.» (1970, перев. у Львові, 1997), «Гетьман Мазепа» (1976) «Національно-політичні погляди М. Драгоманова» (1980) та ін., помер у Детройті.

Вадим Доброліж (1913—1973), художник, уродженець Ніжина, закінчив Київський художній інститут, разом з О. Довженком працював на кіностудії, у 1948 р. емігрував до Канади, тут виконав поліхромію у церквах св. Володимира у м. Вегревил та св. Івана в м. Ламонт (Альберта), йому належать іконостаси у церквах св. Іллі, св. Івана в Едмонтоні, св. Івана Хрестителя в Норт-Бетлфордді (Саскачеван), оформив ряд театральних вистав. У 1998 р. у Ніжині з ініціативи його дружини п. Валентини Доброліж було відкрито виставку робіт художника (близько 40 праць у різних техниках: олій, акварелі, пастелі).

Олександр Бондаревський (1914—1998), вихованець Ніжинського педагогічного інституту (1934 р. закінчив робфак, 1937 р. — педінститут), історик і журналіст, професор, засновник Українського Національного Державного Союзу, один із фундаторів Державного Центру Української Народної Республіки в екзилі, голова Фондації Симона Петлюри у Великій Британії, автор низки статей з історії визволь-

них змагань українського народу в емігрантських виданнях.

Костянтин Штепа (1896—1958), випускник, аспірант, а згодом професор Ніжинського ІНО, відомий український історик, автор праць «Нариси з історії античної і християнської демонології у 2-х ч.» (Записки Ніжинського ІНО, 1926, кн. VI—VII), «Проблеми античного релігійного синкретизму в зв'язку з мотивами староукраїнської легендарної творчості» (зб. «Первісне громадянство». — К., 1927), «Про характер переслідування відьом у старій Україні» (зб. «Первісне громадянство». — К., 1928, вип. 2—3) та ін., помер у Нью-Йорку.

Марія Малиш-Федорець (1885—1960), відома актриса, вихованка Ніжинської жіночої гімназії, брала участь в місцевому драмгуртку, яким керувала Марія Заньковецька, у 1906—1920 рр. — у трупі М.Садовського, виконала ряд ролей: донна Анна («Камінний господар»), Геся («Мораль пані Дульської»), Анна Андріївна («Ревізор»), Юнона («Енеїда»), «Аделя» («Сторінка минулого»), Варка («Безталанна») та ін., знімалася у фільмі «Запорозький скарб», з 1944 р. — на еміграції, спершу в Німеччині, а потім в Австралії, де й померла.

Лев Окіншевич (1898—1980), відомий історик, вихованець Чернігівської гімназії, з 1933 р. — професор Ніжинського педагогічного інституту, після війни — професор і декан юридичного факультету Українського Вільного Університету в Мюнхені, з 1954 р. — співробітник Бібліотеки Конгресу у Вашингтоні, автор праць «Центральні установи Гетьманської України 17—18 ст.» (1929, т.1; 1930, т.2), «Значне військове товариство в Україні-Гетьманщині 17—18 ст.» (1948), підручників «Лекції з історії права» (1947), «Огляд історії філософії права» (1948) та ін.

Олександр Канюка (1911), художник і публіцист, народився в с. Гужівка тепер Чнянського району на Чернігівщині, навчався в Ніжинському медичному училищі, в Академії Образотворчого мистецтва в Мюнхені, у Міннесотському університеті, написав книгу спогадів «Від Гужівки до Біломор-каналу» — про своє в'язничне минуле. Проживав у м. Міннесота (США).

Анатолій Лисий (1927), відомий громадський діяч, голова Фундації ім. Івана Багряного, навчався в Ніжинській СШ №2, постійно надає гуманітарну допомогу Ніжинському педуніверситетові, громадським установам і товариствам міста.

Цей перелік можна продовжити.

Усі вони (або їх родини) у 20—30-х роках були репресовані. Проте радянська пропаганда все робила для того, щоб дискредитувати їхні наукові і художні здобутки, обернути цих людей у «гестапівців», «головорізів» та «німецьких поспака».

Співпраця з українським діаспорним ядром і покликана відновлювати історичну правду, залучати подібні «білі плями» на карті нашої культури. Сьогодні, коли ми оговтуємося після гострого розриву із мистецьким надбанням еміграції, постає гостра потреба системно осмислити національне мистецтво по обидва боки кордону як неподільну цілісність, з'ясувати внутрішній зв'язок та естетичну спадкоємність між двома дискретними станами української культури. На цьому наголошено і в Державній програмі «Українська діаспора на період до 2000 року»: «Демократичні перетворення в Україні сприяли поглибленню взаєморозуміння і встановленню більш тісного співробітництва з українцями, які проживають за кордоном. Зокрема, помітні зрушення сталися у налагодженні наукових та культурно-освітніх зв'язків, посилилася увага до розв'язання політичних, соціально-економічних та правових проблем української діаспори».

У 1993 р. товариство «Просвіта» ім. Т.Шевченка Ніжинського педінституту спільно з кафедрою української літератури розробило культурно-видавничу програму «Літературна діаспора», мета якої:

— відновлення історичної справедливості щодо письменників діаспори, силоміць вилучених з літературного процесу; повернення їхніх творів до скарбниці національної культури;

— видання наукових і художніх творів українських письменників-емігрантів; наукова інтерпретація їхнього доробку і визначення його місця в історії української культури;

— вивчення архівних матеріалів;

— творчі контакти з письменниками і вченими зарубіжжя.

Головними причинами появи цієї програми стали відповідна переоцінка цінностей на зламі ідеологічних систем, потреба подати об'єктивну картину літературного процесу.

Велику роль у втіленні програми «Літературна діаспора» відіграє газета «Просвіта» (заснована 1992 р. — щомісячна, з 1995 р. — обласна щотижнева, виходить тиражем 9 тис. — 17 тис. прим.). Вона вперше в Україні повернула читачьому загалові імена Петра Одарченка, Івана Кошелівця, Ольги Мак, Анатолія Калиновського, Леоніда Полтави, Марії Юркевич, Олександра Бондаревського, Ігоря Качуровського, Федора Великохатька та інших, подала їхні літературні портрети, фрагменти творів. Ці публікації викликали певний резонанс: радіостанції «Свобода» та «Голос Америки» виступили з оглядами номерів «Просвіти», відгук на газету з'явилися в журналах «Визвольний шлях» (Лондон), «Слово і час» (Київ), «Літературний Чернігів» (Чернігів), у газетах «Українська думка» (Лондон), «Мета» (Філадельфія), «Україна молода», «Літературна Укра-

їна» (Київ), «Свіриця» (Чернігів) та інші. Саме «Просвіта» вперше в Україні почала публікацію «нобелівського» твору Ольги Мак — повісті про репресії в Ніжинському педінституті «3 часів єжовщини».

На запрошення кафедри української літератури і товариства «Просвіта» до Ніжина приїжджали Ігор Качуровський, Ольга Мак, Іван Кошелівець, Емма Андівська, Яр Славутич, Омелян Коваль, Омелян Кушпета, Анатолій Лисий, Марта Бжезька — донька Романа Бжезького та ін. Вони взяли участь у наукових конференціях, творчих вечорах, виступили перед студентами, прочитали спецкурси (Ігор Качуровський та Яр Славутич).

Спільно з видавництвом «Смолюскіп» було організовано збір літератури для бібліотеки Ніжинського педінституту. Надійшло близько 500 видань — з Бібліотеки Конгресу США, видавництва «Смолюскіп», фундації Івана Багряного (голова Анатолій Лисий), приватних збірок Петра Одарченка, Ольги Мак, Ігоря Качуровського, Омеляна Ковалю, Осипа Довбуша, Яра Славутича, Романа Кухаря, Михайла, Лося, Михайла Івасива та ін.

Почалося поглиблене вивчення архівних матеріалів, які стосуються творчої спадщини письменників-емігрантів. Ніжинські науковці працювали у варшавських і київських бібліотеках і архівах, досліджували архіви Володимира Винниченка, Івана Багряного, Василя Барки, Євгена Маланюка, Олени Теліги, Олега Ольжича, Юрія Клена, Юрія Липи та ін., опрацювали матеріали Архіву Дмитра Донцова, Актива Нових, Національної Бібліотеки (у Варшаві), Державного Архіву України, Архіву СБУ, Національної Бібліотеки ім. І.Вернадського та ін. Частина архівних матеріалів вже опублікована (напр., листи Петра Одарченка до Олени Пчілки, матеріали з особової справи Петра Одарченка, Івана Кошелівця, Ольги Мак, Олександра Бондаревського (з Архіву СБУ) тощо.

Розпочали видання творів письменників українського зарубіжжя. Заснували серію «Література української діаспори», у якій вийшли книги Ігоря Качуровського, Петра Одарченка, Яра Славутича, Дмитра Нитченка та ін.

«Емігрантську» літературу введено до циклу актуальних літературознавчих проблем. Її досліджують проф. О.Г. Ковальчук і автор цих рядків, доцент В.П. Крутиус, кандидат філологічних наук В.М. Хархун, викладач Н.І. Михальчук. Написано низку досліджень та бібліографічних статей про письменників української діаспори та їхню творчість. При кафедрі української літератури відкрито аспірантуру; проблеми історії і поетики еміграційної літератури в нашому вузі є одними із пріоритетних. Захищено докторську

та кандидатські дисертації, три магістерські з проблем української еміграційної літератури. Викладач Н.І. Михальчук працює над кандидатською дисертацією про новелістику Володимира Винниченка.

Результати досліджень були виголошені на міжнародних конференціях у Києві, Варшаві, Чернігові та Ніжині.

Подасмо бібліографію видань, що вийшли в Ніжинському університеті.

Підручники

1. *Качуровський Ігор*. Основи аналізу мовних форм. Ч.1. Лексика. — Мюнхен-Ніжин, 1994. — 136 с.
2. *Качуровський Ігор*. Основи аналізу мовних форм. Ч.2. Фігури і тропи. — Мюнхен-Київ, 1995. — 236 с.

Наукова і науково-епістолярна література

1. *Одарченко Петра*. Шевченкознавство на Україні в 1961—1981 рр. — Ніжин, 1995. — 34 с.
2. *Славутич Яр*. Творчість Володимира Винниченка. — Ніжин, 1995. — 16 с.
3. *Нитченко Дмитро*. Силуети. — Ніжин, 1996. — 82 с.
4. *Нитченко Дмитро*. Листи письменників. Зб. другий. — Ніжин, 1998. — 233 с.
5. *Нитченко Дмитро*. Листи письменників. Зб. третій. — Ніжин, 1998. — 268 с.
6. *Володимир Р.* Живі в моїй пам'яті. — Ніжин, 1998. — 320 с.

7. *Кухар Роман*. До джерел творчості Лесі Українки. Монографія. — Ніжин, 2000.

8. *Морозов Олександр*. Ніжинський протопіп Максим Філімонович. Монографія. — Ніжин, 2000.

Художня література

1. *Володимир Р.* Поцейбіч борсань. Повесть. — Вікторія-Київ, 1996. — 266 с.
2. *Славутич Яр*. Маєстат. Поезії. — Ніжин, 1997. — 64 с.
3. *Качуровський Ігор*. Вікно в українську поезію. Антологія (рос. мовою). — Мюнхен — Харків — Ніжин, 1997. — 172 с.
4. *Володимир Р.* Тиверська провесинь. Історична повість. — Вікторія-Київ, 1997. — 320 с.
5. *Володимир Р.* Верхів'ями буднів. Оповідання та нариси. — Ніжин, 1998. — 278 с.

Видання про літературу української діаспори

1. *Ковальчук Олександр*. Література української діаспори. Вип. 1. — Київ, 1994. — 24 с.
2. *Ковальчук Олександр*. Аналіз творів шкільної програми. — Ніжин, 1995 (розділ про І.Багряного і В.Барку).
3. *Астаф'єв Олександр*. Життя і творчість Ігоря Качуровського. — Ніжин, 1994. — 24 с.
4. *Ковальчук Олександр*. Голгофа України (В.Барка, І.Багрянний). — Ніжин, 1995. — 20 с.

5. *Астаф'єв Олександр*. Поети «Нью-Йоркської групи». — Ніжин, 1995. — 44 с.

6. *Астаф'єв Олександр*. Петро Одарченко. Штрихи до літературного портрета. — Ніжин, 1996. — 52 с.

7. Лірика Яра Славутича. Збірник статей. — Ніжин, 1996. — 74 с.

8. *Астаф'єв Олександр*. У пошуках світової гармонії (Г.Сковорода і Ю.Клен). — Ніжин, 1996. — 48 с.

9. *Хархун Валентина*. Роман В.Винниченка «Записки кирпатого Мефістофеля» в контексті світової дияволяди. — Ніжин, 1996. — 22 с.

10. *Астаф'єв Олександр*. Апокаліпсис Євгена Маланюка. — Ніжин, 1997. — 40 с.

11. *Астаф'єв Олександр*. Стилізація. — Ніжин, 1998. — 65 с.

12. *Астаф'єв Олександр*. Лірика української еміграції: еволюція стильових систем. — К., 1998. — 313 с.

13. Лірика Яра Славутича. Збірник. Вид. 2-ге, доповн. — Ніжин, 2000.

Найближчим часом вийдуть:

1. *Мак Ольга*. Ніжин. Спогади та статті. — Ніжин, 2000.

2. *Астаф'єв Олександр*. Образ і знак українська емігрантська поезія у структурно-семіотичній перспективі. Монографія. — Ніжин, 2000.

3. *Нитченко Дмитро*. Листи письменників. Зб. четвертий. — Ніжин, 2000.

Експресивна лексика в поезії Василя Стуса

Надія БОЙКО,

кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української мови

Багатство експресивних засобів поетичної мови Василя Стуса викликає сьогодні особливу увагу і досліджується на основі одиниць різних рівнів. Однак найбільшою уваги потребує експресивна лексика, яка може розглядатися в різних аспектах. Найбільш дослідженими виявилися номінативний та функціональний. У зв'язку з цим видається доцільним зосередження уваги на семантичному аспекті експресивності, який передбачає встановлення чітких меж емотивами — неомінативами і власне експресивною лексикою.

Непересічний талант, неординарне світобачення і трагічна доля В.Стуса викликають сьогодні особливу увагу як до його творчості, так і до його особистості. Уже в ранніх віршах В.Стуса А.Малишко помітив

«хороші поетичні зерна» (1), які з часом, незважаючи на колючий дріт, «і сніг, і чорні сланці», проросли в рідній борозні.

Провідні риси Стусової поезії чітко окреслила в післяслові до першої збірки поета, виданої на його Батьківщині, М.Коцюбинська: «Максимальні оцінок і висновків, гранична загостреність болю й осуду, абсолютне неприйняття облуди й фальшу, небажання прилучитися до «відьомських шабашів фікцій» (Л.Костенко)» (2, с.204). Названими рисами і зумовлена «вибухова експресивність» поетичної мови В.Стуса, яка вражає своєю образністю, виразністю, новизною лексичної сполучуваності, двоплановістю семантики багатьох лексем.

Експресивність властива одиницям усіх мовних рівнів, проте найбільшою увагою заслуговує експресив-

на лексика, яка в поезії В.Стуса є частовживаною. Лексичні експресивні одиниці викликають інтерес як у плані семантики, так і особливостей

ix функціонування в художньому мовленні.

У мовознавстві до цього часу не встановлено чітких меж експресивної лексики, не визначені критерії її виділення. Ряд мовознавців схильні зараховувати до експресивів номінативні одиниці, які лише називають (позначають) певні емоції, почуття, стани, переживання людини (*любов, біль, горе, радіти, ненавидіти, страждати* та ін.). Однак такі слова, вжиті поза контекстом, виконують тільки номінативну функцію і належать до окремої групи, яка виділяється у зв'язку з предметно-тематичною класифікацією лексичного складу мови. Лише в спеціально організованих контекстах (передусім експресивних) вони можуть набувати експресивного забарвлення. У поезії В.Стуса це досягається шляхом несподіваних, суто індивідуально-авторських поєднань з іншими як експресивними, так і неекспресивними одиницями. Наприклад, до абстрактної лексики *біль* поет вживає такі індивідуально-авторські епітети: *солоний, антрацитний, правічний, променистий, справедливий, колючий, засмучений, крилатий, осліплий, згорнений, одвертий, мічений, голодний, молодий, пелехатий, старечий, лагідний, усевитончуваний, червоний, чорнобривий, ясен, загуслий, радісний, розголосолий* та ін. *Біль* виступає суб'єктом дії: *біліє, пише, груди переріс, поб'є тебе, тонкоголосить; болі тлумляться, товпляться* та ін.

В.Стус уводить лексему *біль* до складу порівняльних зворотів: *цей біль — як алкоголь агоній, як вимерзлий до хрусту жалю; зоря — то тільки скалок болю; біль — камінна брила, що рине в безвість; біліє, наче біль; біль — блакитний парашут; біль, гіркіший за підозри; одвертий, як біль; небо, неначе біль голубе; біль, чорніший за пролами ґрат* та ін.

У поезії В.Стуса лексема *біль* вільно поєднується зі словами, які в семантичній структурі лексичного значення містять параметрично-оцінну сему. Метафоричні побудови такого типу виникають на основі асоціативних зв'язків. Наприклад: *болю материк, груди болю, гроно болю, самоскипи болю, грудка болю, кава-лок болю, троси болю, скалок болю, цівка болю, цятка болю* та ін. У всіх наведених вище прикладах індивідуально-авторське вживання лексики *біль* у межах словосполучення веде до зміни її семантичної структури. Денотативний компонент лексичного значення, в основі якого лежить сема «страждання», «обростає» емотивно-оцінною модальністю. Лексема *біль* у

Словнику поезії не лише називає (позначає) відчуття фізичного чи душевного страждання, а й передає емоційний стан ліричного суб'єкта, високу почуттєву напругу, його ставлення до зображуваного. Непередбачуване поєднання лексем викликає неабиякий інтерес, наповнює поетичну мову новими асоціативними образами. Оригінальне бачення і осмислення картин світу передано через фарби, форми, звучання, рухи, емоції, оцінки, характеристики *болю*. У даному випадку слід говорити про функціонально-мовленнєву (адгерентну) експресивність, яка повністю створюється контекстом, залежить від нього і є засобом посилення зображуваності. Мовленнєва експресивність — наслідок особливого добору і комбінування лексичних одиниць (часто несподіваного чи навіть незбагненного).

Поряд з лексикою емотивного змісту в поезії В.Стуса широко вживається власне експресивна лексика, яка виражає емоції, почуття, стани, оцінює, характеризує картини світу з позицій ліричного суб'єкта. Експресивність у такому випадку є інгерентною і розглядається уже як категорія семантична (мовна). На лексичному рівні інгерентна експресивність мислиться як складова частина семантики слова, представлена конотативними компонентами: інтенсивністю, емотивністю, оціненістю та образністю. Семантична структура експресивного слова, таким чином, поєднує денотативний і конотативний макрокомпоненти. Перший є обов'язковим для будь-якої лексики, а другий — факультативним. Конотативний макрокомпонент не може замінити повністю денотацію, бо він лише виділяє, характеризує предметно-понятійний зміст лексики за певними ознаками.

Залежно від того, який конотативний компонент лежить в основі експресивності конкретного слова, всі експресивні одиниці, вживані в поезії В.Стуса, поділимо на три групи.

1. Експресивні одиниці з конотативною семою «інтенсивність». До цієї групи належать слова, що характеризують предмети, явища, ознаки, дії, стани, які можуть проявлятися в більшій чи меншій мірі. Наприклад: *Спасенної тримайся криги, пречистої тримайся туги, шаленої тримайся муки, і так існує, бо це — життя* (3, с.168). *Шалена мука* — дуже велика і сильна, яка виходить за межі звичайних відчуттів, почуттів, станів. *Щодня, щогодини бомбардує думками образ твої, Сфінкс (с.166); Усевитончувана життя сподіянь і зневір. І тільки серце стугонить катом наперекір (с.99)*. Аналіз поезій свідчить, що серед експресивних одиниць з конотативною семою

«інтенсивність» найбільше дієслівних форм. Окремі із них у Словнику української мови (К., 1970—1980) фіксуються з ремарками розм. (розмовне), діал. (діалектне) або й зовсім відсутні, оскільки становлять індивідуально-авторські новотвори, які за своєю природою належать до експресивних засобів художнього мовлення: *...душу хай обшмугляю об камінь... за землю цю, якою тільки й значу і якою барвиться сльоза (с.38); Зкумлена душа, мов мотило, обростає загадками, в шезлонгу западає на лопатки і по кімнати — безтілесно шастає (с.27)*, а також літературні експресиви-інтенсиви: *слова шугають (с.19), ніч шастає (с.20), небо аж кипить (с.31), кипить сонце (с.32), звіхольли сні мій день (с.23), вишумовують вітри (с.140), сонце дибиться (с.93), закипають грози (с.89), шалена коловерть (с.28)* та ін.

2. Експресивні одиниці з конотативною семою «емотивність» виражають емоції, почуття ліричного суб'єкта, адже «слово одночасно є і знаком думки мовця, і ознакою всіх психічних переживань» (4, с.21). Емоції можуть бути позитивними і негативними. Слова, які мають позитивний емоційний заряд, виражають ласку, схвалення, захоплення, замилювання та ін., а негативний — засудження, неприйняття, досаду, роздратування, зневагу, презирство та ін. Наприклад: *Іваночку! Ти чусь, доброокий? (с.30); Вусате сонечко моє! (с.30)* (поет звертається до Івана Світличного); *синичка заспівала і тонко-тонко прями почала синівнюку цівку болю, мов з-під снігу весняний потічок зажебонів (с.117); Поприсідали верби у воді, стоїть у березі дівчаток зграйка (с.25)*. Засобом вираження позитивних емоцій виступають демінутивні суфікси.

Як наслідок глибоких морально-психічних переживань за долю України періоду застою, коли «між світом і душею виріс мур», сприймається експресивна лексика зі знаком «мінус». Вона передає неприйняття душею, серцем і розумом системи, за якої любов до рідного народу, його культури, мови, літератури кваліфікувалася як націоналізм. Серед одиниць аналізованої групи виділяємо: 1) іменники — назви осіб: *Моє ж дось, велике, як майбутнє, напевне, пропустив котрийсь із трутнів (с.31); Вміння бути циніком дається без зусиль (с.75); а все ще сподіваюся, що там, де кубляться звалтовані іуди, мале є місце і моїм братам (с.181); Три скелети сидять за кавою і провадять про філософію Ніцше, до них присідає ру-*

одна бестія (с.15); 2) одиниці з експресивно-синонімічним типом лексичних значень. Вони виступають синонімами до нейтральних лексем: *я стовбичу на цьому днювальному місточку самотній* (с.13); *Глипає оком в'язниця* (с.82); *І миготить, як ошелешене, більмисте око дня* (с.26); *Підвівся зашмарований козак* (с.26); *і за твоїм жалінням заскорузлим, за безгалів'ям — просвітку нема* (с.33). Зіставимо з нейтральними одиницями: *стовбичити* — стояти, *глипати* (діал.) — дивитися, *ошелешений* (розм.) — здивований, *зашмарований* (розм.) — забруднений, *заскорузлий* (діал.) — жорсткий. Одиниці з експресивно-синонімічним типом лексичних значень актуалізують конкретну емотивну сему тільки в контексті. Поза контекстом вони сприймаються як слова з загальним значенням негативної емоційної оцінки. Так, дієслово *стовбичити* не можна замінити нейтральним *стояти*, бо воно у поетичному контексті В.Стуса означає не просто «перебувати на ногах», а «проводити час безцінно, не займатися нічим важливим і корисним». *Заскорузле жаління* — зупинене, стале, яке не піддається впливам і змінам.

У поетичній мові В.Стуса зустрічаємо явище енантісемії, яке базується на вживанні експресивних одиниць з семою позитивної емоційної оцінки у протилежному значенні: *Сидять по шпарах всі мужі хоробрі,*

всі правдолюбів, чорт би вас побрав! (с.31); *Відпусти мене, ясно-вельможний: бачу Україну в тьмяних снах* (с.168).

3. Експресивні одиниці з конотативною семою «образність» представлені як словами-образами загальнонаціонального характеру, так і власне Стусовими, індивідуально-авторськими. Перші особливо ріднять поезію В.Стуса з Шевченковим словом та фольклорними мотивами: *А ти шукай — червону тіль калини на чорних водах* (с.48) (калина — символ України); *Я поглядом сизим шукаю в безодні зорю золоту* (с.131); *Рідна сестра, як зигзиця, б'ється об мури грудьми. Глипає оком в'язниця, наче сова із пільми* (с.82); *Зазираю в завтра — тьма і тьмуца тьма* (с.66); пор.: *Не зійде сонце. Тьма і тьма! І правди на землі нема!* (Т.Шевченко) (5, с.357).

Привертає увагу читача своєрідне Стусове осмислення асоціативних слів-образів свічі та свічада (збірка «Свіча в свічаді». — Мюнхен, 1986), хоч у трактуванні цих образів В.Стус і близький до романтиків та неоромантика Рільке, який був одним із найулюбленіших його поетів. Водночас дослідники творчості В.Стуса наголошують на поєднанні романтичних і екзистенціальних мотивів, що «створює тло для розуміння його позиції як поета, філософа й борця» (6, с.57).

Характерною ознакою поезії В.Стуса є розширення сполучуванос-

ті народнопоетичного епітета-символа *карый* та використання його в ролі компонента словотвірних структур: *Добрий день, мій рядок кароокій, побратиме моїх безсонь!* (с.36); *Гойдання лип гуде золотокаре* (с.93); пор.: *каро-вишневі слова і діла* (А.Малишко), *каре пальто* (В.Симоненко).

Експресивна лексика в поетичній мові В.Стуса — засіб інтенсифікації оціненості, виразності, образності, зображуваності. Мистецтво бачити, відчувати і відтворювати картини світу через призму власної душі (свічада, яке «з такого болю і з такої муки» не могло «створити бутафорський плід») (7, с.85) підняло поетичну творчість Василя Стуса до вершин світової літератури.

Література

1. Літ. газ. 1959 р., 22 грудня.
2. Стус В. Дорога болю. (Страсті по Вітчизні — післяслово упорядника М.Коцюбинської). — К., 1990.
3. Тут і далі цитуємо за виданням: Стус В. Дорога болю. — К., 1990. У дужках вказуємо лише сторінку.
4. Виноградов В.В. Русский язык: грамматическое учение о слове. — М., 1972.
5. Шевченко Т.Г. Повне збір. творів: у 10-ти томах. — К., 1949—1963. — Т.2.
6. Бурляк Н. Свіча і свічадо в поезії Василя Стуса // Слово і час. — 1993. — №11.
7. Костенко Л. Вибране. — К., 1989.

Про творчі зв'язки Михайла Сергійовича Грушевського з вченими Ніжинської вищої школи ми вже розповідали у своїх попередніх публікаціях (1, с.88—89). Але сама тема виявила-

Михайло Грушевський і Ніжинська вища школа

Олександр САМОЙЛЕНКО,

заступник декана історико-правознавчого факультету

ся значно ширшою, ніж це бачилося раніше. Ці зв'язки носили різнобічний характер.

Студентські роки М.Грушевського та перші кроки в науці перетинались з ніжинцями: майбутнім видатним істориком-медієвістом В.Піскорським та директором Ніжинського історико-філологічного інституту І.Козловським він разом навчався в Київському університеті, а з професорами з Ніжина Р.Брандтом, М.Соколовим, М.Бережковим, І.Турцевичем, В.Ляскоронським, В.Петром, дійсними членами Київського наукового товариства Нестора-літописця, разом брав участь в його роботі.

Становлення М.Грушевського як

вченого збіглося в часі з входженням Ніжинського наукового історичного осередку до еліти вітчизняної науки. Тому Михайло Сергійович цікавився працями ніжинців, використовував їх під час написання своєї магістерської роботи, а потім і в подальшій науковій діяльності (М.Аристов «О промышленности древней Руси» та «О земле Половецкой», М.Бережкова «Св. Владимир — строитель городов русских», І.Лашнюкова «Владимир Мономах и его время» та ін.). Він був знайомий також з «Известиями Историко-филологического института» (виходили з 1877 р.) та «Сборником историко-филологического общества при институте кн. Безбород-

ко» (виходив з 1894 р.), де друкувалися фундаментальні праці ніжинців.

Згодом ознайомлення з науковою продукцією вчених-істориків та філологів Ніжинської вищої школи розширилось. М.Грушевський виступав часто як їх рецензент і популяризатор у часописах «Україна» та Українського наукового товариства, під головуванням якого вони виходили. З ніжинців членом цього товариства був О.С. Грузинський, котрий мав наукові контакти з М.Грушевським і в товаристві Нестора-літописця.

Привертає увагу підвищений інтерес М.Грушевського до наукових розвідок В.Г. Ляскоронського. І це не випадково. Відомий український історик, археолог і нумізмат В.Ляскоронський, як і голова Наукового товариства ім. Шевченка, належав до київської історичної школи, був учнем В.Б. Антоновича. Об'єднував їх і спільний інтерес до українських старожитностей, до давньої та середньовічної вітчизняної історії. Вчені були близькими і в погляді на необхідність досконалі розробки та дослідження регіональної (обласної) історії. М.Грушевський здійснив розвідку давньої історії «Очерк истории Киевской земли от смерти Ярослава до конца XV ст.», а В.Ляскоронський написав свою мікроісторію на тему «История Переяславской земли с древнейших времен и до пол. XIII в.».

М.Грушевський високо цінував науковий талант ніжинського професора, його допитливість, аналітичний розум та вміння критично підійти до вивчення джерел.

З поверненням до Києва в 1906 р. М.Грушевський встановлює тісні творчі і особисті зв'язки з ніжинцями. Як свідчить запис у щоденнику вченого, він побував у Ніжині 21—23 квітня 1907 р.: «На Великодню суботу вибралися ми до Ніжина. Разом їхали Дорошенки. Приїхали над вечір. Умістили мене гарно, я добре спав і приємно провів час. Дні були сонячні, гарячі. Ми повернулися другого дня». Цей запис ще слід розкрити, бо невідомо, з якою метою здійснилася ця поїздка, носила вона лише святковий характер чи творчий, у кого саме зупинявся М.Грушевський.

Зі свого боку, ніжинські вчені уважно стежили за науковим доробком М.Грушевського. Незважаючи на жорстоку політику царського уряду до наукової літератури, виданої українською мовою, бібліотека Ніжинського історико-філологічного інституту придбала цілий ряд книг українських вчених, письменників, серед яких були й твори Грушевського «Історія України-Руси», «Історія української літератури» та ін. До речі, і в

цих наукових працях учений широко використовує доробок ніжинських професорів М.Арістова, М.Бережкова, І.Будиловича, І.Козловського, М.Лавровського та ін.

Михайло Грушевський

Новий, найбільш плідний період зв'язків М.Грушевського з Ніжинською вищою школою, зокрема Ніжинським інститутом народної освіти розпочався з повернення академіка з еміграції до Києва у березні 1924 р. У середині 20-х років він очолив Історичну секцію Української Академії наук та Науково-дослідну кафедру історії України. Поновлюються і розширюються його зв'язки з ніжинськими науковцями М.Петровським, А.Єршовим, К.Штепою, В.Ляскоронським, Г.Ільїнським, Г.Максимовичем, В.Резановим та ін. У часописах «Україна», «Записки історичної секції ВУАН», «Записки історико-філологічного відділу УАН», які редагував М.Грушевський, з'явилися праці професорів-істориків та філологів Ніжинського інституту народної освіти.

У журналі «Україна» за 1924 рік №3 та за 1926 рік №5 М.Грушевський помістив свої рецензії праць М.Сперанського, в яких дав позитивну оцінку дослідженням вченого «Русская народная словесность» та «К истории взаимоотношений русской и юго-славянской литературы».

Ніжинські вчені з великою повагою ставилися до діяльності провідника історичної науки, до його творчого доробку. Про це свідчить і та активність, з якою колектив ІНІО відгукнувся на ініціативу УАН відмітити ювілей М.Грушевського. Професори В.Ляскоронський, М.Петровський, А.Єршов, О.Покровський, К.Штепа, Є.Рихлик, Г.Ільїнський, М.Сперанський надіслали свої вітання та праці до «Ювілейного збірника на пошану академіка М.С. Грушевського з нагоди його 60-ї річниці життя та 40-х років наукової діяльності».

Ювіляр тепло відгукнувся на ці привітання: «Високоповажні, складаю Вам свою щирю подяку за надіслане мені привітання й побажання на день мого ювілею. З глибокою пошаною академік Грушевський. 5.X. 1926 р.» (2, с.86).

Налагоджується у цей час і його ділове листування, пов'язане з проведенням різнобічних наукових заходів, користуванням окремими книгами із бібліотеки Ніжинського інституту тощо.

У цей час М.Грушевський продовжує підтримувати тісні зв'язки з професором І.Г. Турцевичем. Трапилося так, що саме останній став ніби своєрідним зв'язковим ланцюгом між життявою і творчою долею двох видатних вчених-академіків М.Грушевського та К.Харламповича, наукові стосунки яких налагодились ще до жовтневої революції 1917 р. Саме в його будинку в Ніжині жив з 1927 по 1931 рік академік К.Харлампович.

Трапилося так, що після обрання Костянтина Васильовича Харламповича, який працював професором у Казанському університеті, в 1919 р. академіком Української академії наук його заарештували, і він з 1924 р. по 1927 р. був на засланні у Тургайському краї. М.Грушевський вів з ним інтенсивне листування (3), турбувався про його звільнення, а після закінчення терміну запросив приїхати до Києва. На жаль, місця для роботи В.Харламповичу в Академії наук не знайшлося, і він змушений був у 1926 р. поїхати до Ніжина, де йому директор інституту обіцяв посаду на кафедрі історії. Втручання певних посадових осіб у справу академіка привело до того, що йому було відмовлено в роботі.

К.Харлампович оселився в будинку професора І.Турцевича (Інститутська площа, 2). Треба було жити, коштів не вистачало. Почали продавати книги. Напочатку 1929 р. померла дружина академіка Віра Петрівна. У цьому ж році у зв'язку з черговою академічною чисткою за пропозицією наркома освіти М.Скрипника К.Харламповича «формально виключили з лав академіків» (4, с.381), М.Грушевський продовжував підтримувати вченого у цей складний для нього час, намагався допомогти йому матеріально, замовляючи рецензії до збірника «Україна».

К.Харламповича в Ніжині зацікавила тема, пов'язана з життям і діяльністю місцевої колонії греків, яка тут була заснована ще в XVII ст. Вчений поділився своїми думками з М.Грушевським, який підтримав ідею про написання ґрунтовної наукової праці. Підсумком роботи К.Харламповича в

цьому напрямі був «Гарис з історії грецької колонії в Ніжині (XVII—XVIII)», який охоплював 382,5 сторінки. Перша частина праці була надрукована в «Записках історико-філологічного відділу ВУАН», яка отримала схвальний відгук М.Грушевського. На жаль, останні розділи не побачили світу і залишились в архіві вченого.

З інших праць К.Харламповича слід назвати рецензії на різні наукові розвідки, які потім друкувалися в бібліографічному розділі збірника «Україна». Про характер відносин між М.Грушевським та К.Харламповичем ми детально розповіли у нашій статті, в якій подаються і деякі листи, що зберігаються у ніжинському архіві (5).

М.Грушевський був зацікавлений у тому, щоб залучити до рецензування наукової продукції якомога більше людей. Тому він звертається не тільки до К.Харламповича, а й до інших ніжинців, зокрема до М.Петровського, К.Штепи, А.Єршова, Д.Абрамовича та інших. До речі, уже в цей час співробітники ГПУ уважно стежили за зв'язками М.Грушевського, і ніжинці фігурували серед інших у їхніх донесеннях. В одному із них читаємо: «Вплив Грушевського поступово починає поширюватись по всій Україні. У різних містах, особливо в академічних центрах, у Грушевського з'являються «свої люди», в тому чи іншому відношенні від нього залежні. У Харкові: Ковалевський, Левицький, Судима, Бузескул, О.Шамрай та інші. У Ніжині: Петровський, Єршов, Штепа — молоді науковці, які подавали певні надії. У Чернігові: Федоренко, Єфимовський (напевно, йдеться про В.Єфимовського — Автор), Миловидов. У Дніпропетровську: Пархоменко. У Полтаві: Щепотьєв. В Одесі: Копержинський, Рябінін-Скляревський...» (5, с.34—35).

М.Грушевський намагався залучити ніжинців до роботи в збірнику «Україна», спрямовував у цьому напрямі і їхню співпрацю. Про це свідчать і його листи до К.Харламповича та інших ніжинців: «Дорогий Косте Васильовиче! Дістав Вашого листа і рецензію на Ленінградський Наук. зб. Прошу Вас взяти участь в організації рецензійного відділу «Україна» взагалі, разом з Дмитром Абрамовичем, Михайлом Неоновичем Петровським, Олексієм Івановичем Покровським, Анатолієм Григоровичем Єршовим, Костянтином Теодосієвичем Штепою, — а може й іншими, як проф. Рихлик, Турцевич і ін. В жовтні може ми зберемо тут конференцію в сій справі, але часом прошу приступити до діла, а саме — разом з тими, що я назвав — зліпити приблиз-

ний список статей, книг і журналів, котрі Ви б уважали за потрібне, щоб їх зрецензувати в Україні...» (лист від 10 серпня 1928р.) (6, арк.55).

Листи М.Грушевського, адресовані К.Харламповичу та іншим ніжинцям, носять методично-повчальний характер. Він указував не лише праці, які слід було прорецензувати, а й сам підхід до написання відгуку, дбаючи про розширення жанру критичної статті. Подаємо тут ще один неопублікований лист М.Грушевського, в якому йдеться про ніжинців. Він адресований академіку К.Харламповичу:

«Дорогой Косте Васильовиче! Дістав Вашого листа, дякую за щире охоту попрацювати Вам і всім, хто до того береться. Але може Ви не завважили того, що я просив зробити — списати, що ніжинські співробітники вважають вартим обговорення. Найкраще почати від журналів, які отримуються в Ніжині, нових книг, які отримані там, в другу чергу — чого нема, але варто б по гадці те обговорити. І тоді означити, що з того могли б обговорити ніжинці. (Нехай би на карточках написали заголовки журналів, книг і статей, котрі признають вартими обговорення, і потім ці карточки зложити разом).

Важно зложити хоч невеликий, але охочий гурток людей, готових прийняти на себе обговорення кожного видання, що потрібно обговорити відповідно загальному планові. Такий гурток зложився у Львові, як я організував «Записки» в 1890-х рр., і їх бібліографічний відділ був найкращим, що було коли-небудь на Україні. Я сподіваюсь, що в Києві сеї осені також буде кілька, але багато покладаюсь на ніжинців, а також на одеситів; коли буде хоч 2—3 чоловіки, котрим можна буде доручити все що буде потрібно, се буде велика поміч. Саме я вже не можу брати на себе того, що проробив в 1890-х рр. Але сподіваюсь, що гурток мене замінить».

14.X. хочемо зібрати робочу раду співробітників України й Істор. секції (в програмі — організація бібліографії, досліди старої історії України й укр.-молдов. відносини в історії, фольклорові). Секція заладить дирку. Сподіваюсь, що приїде і кілька ніжинців. Там обговоримо детальніше.

Щирий привіт від усіх нас Вашій дружині і Вам.

Ваш М.Г.» (6, арк.58)

Не припинялися взаємозв'язки професорів та викладачів НіНО з М.Грушевським і після його вимушеного від'їзду до Москви. У справі формуляра на М.Грушевського №7537, що міститься у Державному архіві СБУ, є свідчення і про зустрічі академіка з ніжинцями.

Триваючи таємним журналістом від 30 січня 1930 р. описується епізод: «Грушевський, розмовляючи із Штепою конфіденційно в себе на квартирі, після повернення останнього з Харкова, цікавився між іншим, в «якому стані процес» СБУ, однак нічого про це не говорив. Як і завжди, нині жалівся на «утиски» (5, с.82).

Через півроку у документах ГПУ з'являється запис, в якому відбито новий етап у діяльності М.Грушевського, що розпочався восени 1930 р. Пристосовуючись до обставин, він, за твердженням авторів одного з документів, прагне всіляко використовувати як марксиста К.Штепу, доручаючи йому різні доповіді, радиться з ним (5, с.91).

У розмовах з Ганною Сергіївною Шамрай, сестрою Грушевського, вдалося з'ясувати, що до нього найближче в Москві стояв академік Сперанський, у 10—20-х роках професор НІФІ, фахівець з давньої літератури. Г.Шамрай розповідала, що Грушевський працював у Москві «повним ходом». Але вона зазначала, що йому часто бракувало джерел і літератури, і він використовував переважно бібліотеку Сперанського (5, с.103).

На жаль, цькування й гоніння М.Грушевського та його послідовників не дали розширити взаємовідносини з ніжинцями, які б сприяли розквіту української історичної науки.

Безумовно, дана розвідка висвітлює далеко не всі факти наукових та особистих взаємин вченого з науковцями Ніжина, але це дослідження дасть змогу поглибити і розширити пошуки в цьому напрямі.

Література

1. Таран Л.В., Самоїленко О.Г. Історіософія М.С.Грушевського та його взаємини з Ніжинською вищою школою // Історія та культура Лівобережжя України. — Київ-Ніжин, 1997.
2. Філіал Чернігівського обласного державного архіву у Ніжині. — Ф.427, оп.1, спр.356.
3. Справа академіка К.В. Харламповича. Публікація архівних документів, передмова та коментарі Олександра Морозова // Сіверський літопис. — №1. — 2000. — С.71—87.
4. Чернухін Є.К. Грецьке ніжинське братство: історіографія та джерела. — К., 1998.
5. Самоїленко О.Г. Академіки М.Грушевський та К.Харлампович і вчені Ніжинської вищої школи // Київська старовина. — 2000. — №8.
6. Пристайло В., Шаповал Ю. Михайло Грушевський і ГПУ-НКВД. Трагічне десятиліття: 1924—1934. — К., 1996.
7. Філіал Чернігівського обласного державного архіву у Ніжині. — Ф.6214, оп.1, спр.1.

(Феномен крику в європейській культурі початку ХХ ст.)

Олександр КОВАЛЬЧУК,

доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури

Новела М.Коцюбинського «Intermezzo» вже неодноразово аналізувалася. Головна увага зосереджується на своєрідності впливу імпресіоністичного начала. Але яскраві імпресіоністичні картини — це лише частина тексту. Концентруючи увагу лише на них, полишаємо поза увагою екстатичний стан ліричного героя, який так виразно виявляється в крику. У культурі початку ХХ ст. це не випадковість, а певна типологія поведінки героя, якого новітня цивілізація заганяє в глухий кут безнадії і страху. Звідси необхідність певних типологічних зіставлень. Продуктивною щодо цього бачиться нам паралель: М.Коцюбинський — Е.Мунк.

Відтворення крику, екстатичних станів людини тривалий час було поза межами мистецтва. Лессінг це мотивував так: оскільки нинішнє покоління європейців витонченіше порівняно з представниками минулих — епічних часів, розсудливіше, вихованіше, воно не може дозволити собі відверто виявляти почуття: пристойність «забороняє нам кричати і плакати» (1, с.75). Вихованню саме такого типу поведінки багато в чому сприяло мистецтво того часу.

На початку ХХ ст. ситуація принципово змінюється: криза суспільства сягнула майже апогею, віщуючи водночас появу ще страшніших катаклізмів. Мистецтво адекватно зреагувало на зміну ситуації і почало ставити перед собою зовсім інші завдання. І.Голл — один із авторів журналу «Aktion» (часопис почав виходити з 1911 р.) так сформулював їх: «Самовдоволення твереза людина повинна знову навчитись кричати ...» (2, с.75—76).

Крик може бути засобом епатажу, формою протесту-бунту (таким криком словнені твори А.Камю). Але найчастіше крик — це реакція на страждання в житті, на появу земного пекла. Саме таким відображає життя людини мистецтво експресіонізму.

Експресіонізм осмислювався спершу через зіставлення з імпресіонізмом. Якщо в імпресіонізмі головним було мистецтво бачити світ у розмаїтті його кольорової гами, у грі світлотіней, то в експресіонізмі актуалізувалося вміння відтворювати складні екстатичні стани людини за допомогою «акустичних» засобів: «Напружений, відкритий в екстазі рот» (Бехер) —

ось характерний для експресіонізму образ» (3, с.273). Постає художника експресіоністської орієнтації гарно окреслюється словосполученням «кричащее «Я».

Г.Бар — теоретик експресіонізму, звівши в одне ціле домінуючі для імпресіонізму та експресіонізму ознаки, подав визначення, у якому стильова зміна бачиться як заміщення колористичних образів звуковими: експресіонізм — «це не очі, а рот» (4, с.859).

У річці експресіонізму народжується новий жанровий різновид — «драма крику». Певний час драматургія такого типу визначала обличчя німецького театру і справляла помітний вплив на мистецьке життя Європи. Крик створював навколо себе потужне екстатичне поле, семантика якого виразно проявилася в назвах антологій, укладених із творів експресіоністів: польськоюмовної («Krzuk i ekstaza») і німецькоюмовної («Schrei und Bekkennnis»).

Перш ніж стати повноправним елементом у новій естетиці, яка складалася, починаючи з кінця ХІХ ст., крик мав хтось легалізувати, зробити його легітимною формою художнього мовлення. Цей крок здійснив норвезький художник Е.Мунк, який у 1893 р. написав знамениту нині картину «Крик», що підсумувала давню дискусію про те, чи можна зображувати людину в стані крику (5, с.41).

Новела М.Коцюбинського «Intermezzo» побачила світ 1908 р. Її прийнято розглядати передусім у руслі імпресіонізму. А між тим картина Е.Мунка і ця новела взаємопов'язані між собою виразними експресіоністськими інтенціями.

Крик (якщо йдеться не про крик, наближений до тваринного, позбавлений «ідеологічного плюса» (6, с.213) — результат взаємодії суб'єкта і суспільства. У безмежному просторі стосунків є місце для безлічі емоційних

реакцій, емоційних спалахів: переможного крику, крику-застереження, крику-страху, крику, який спонукає до дії, зрештою, ірраціонального крику, що йде від надміру вітальних сил.

Драматичнішого забарвлення крик набуває тоді, коли починає руйнуватися складний комунікативний механізм. Останню фазу цього процесу озвучує трагедійний крик. Він означає, що база для соціального життя, випрацьовувана тисячоліттями комунікаційна конвенція зазнала краху.

Твори Е.Мунка і М.Коцюбинського фіксують дві крайні точки цього процесу. У картині «Крик», витриманій у бруднуватих коричневувато-зеленуватих та холодних темно-синіх тонах, підсвічених кольорами цегляно-червинуватого неба, одна з типових для новітньої цивілізації ситуація. Юнак, стоячи на мосту (а хвилеподібну лінію його темного тулуба вінчас обрамлений піднятими немов у голосінні руках майже могильний череп з порожніми очима і вертикальним овалом рота, спотвореного криком), марно намагається докричатися до двох людей, які, повернувшись до нього спиною, простують далі, не реагуючи на апокаліптичний крик. Це враження підсилює виразна деформація світу: хвилеподібна лінія тіла юнака накладається на хвилеподібні лінії води і суходолу — цей тотальний «хвилеподібний рух матерії є немовби перекладенням на мову ліній і фарб криком» (7, с.144).

Ю.Борев, підсумовуючи враження від цієї картини норвезького майстра, зауважував: «Мунк немовби говорить своєю картиною, що людині у цьому відчуженому світі залишається тільки кричати про свій біль, кричати без надії на допомогу, як інстинктивно кричить агонізуюча жива істота» (8, с.386).

В «Intermezzo» ситуація інша. Ініціатива в розриві стосунків зі світом належить герою: не суспільство суб'єкту, а навпаки — суб'єкт відмов-

у комунікативні зв'язки.

М.Коцюбинський моделює тип новітнього індустріального суспільства. В результаті постає жахаючий образ світу — штучної цивілізації, своєрідної ракової пухлини, створеної самою людиною на тілі живої земної субстанції.

Основною ознакою нового цивілізаційного проекту є насильство. Насильство над природою, яка із розкішного оазису перетворюється в пустелю простору, де домінує земля, одягнена «в камінь й залізо», де все отруєно смородом, що струмєє з вікон будинків — «тисяч чорних ротів», де на зміну «святій тиші» прийшли «скрегіт фабрика», «грім коліс», звіряче ревіння самої людини, яка так виражає свої емоції, спричинені болем, радістю, злістю. Насильством над внутрішнім світом героя, який перетворився в резервуар чужої жорстокості, страждань, болю, розпачу, «звірячих інстинктів» інших (причому для реалізації своїх комунікативних потреб суспільство — при передачі інформації — не зупиняється перед криком: «всі кричать у моє вуха криком свого життя або своєї смерті»).

Ефективним засобом насильства стає примус — безкінечні треба, що диктуються героєві суспільством. За усім цим йде втрата свободи, неможливість жити так, «як хочу». А це загрожує втратою ідентичності, втратою контролю над власним внутрішнім світом, куди постійно намагаються влізти «цікаві, жадні» очі інших.

Імпульсивним відгуком на безвихідну ситуацію постає екстатичний зойк — крик самого героя, який проривається в його сонних мареннях, у сні, що свідчить про глибоку закоренілість емоцій протесту у підсвідомості і прагнення

сон є здійсненням бажань): «Затулю вуха, замкну свою душу і буду кричати: тут вхід не вільний?» (9, с.94).

Ліричний герой — митець. А це унікальний світ. Досягнувши самотності, опинившись серед безмежної червоних нив, він немовби народжується вдруге і знову освоює школу ще довербальної комунікації із міфологізованим світом. Від прабуття, від «тими невідомого», від згадки про містерію народження герой проходить шлях, що охоплює весь комунікативний ланцюжок; а йде він від «азів» спілкування, де першоучасниками діалогу виступають пантеїзовані першоелементи світу: вода, «повна снів», втомлена земля, сонце, що нагадує образ міфічного сяча; дерева (танцюючі тополі), птахи — жайворонки, зозуля ... Завершує ж цей процес комунікативний акт, відновлюваний в усій повноті — навіть поліфонію прагнення чужого слова («Говори, говори...») доповнюється внутрішнім мовленням і повтором ключових фраз, які виразно пробігають по дисплею свідомості, — «Найближча людина готова продати», «Між людьми, як між вовками» ...

Однак ситуація митця унікальна: попри весь жах життя він мусить знову і знову повертатися обличчям до світу, щоб лишатися виразником внутрішніх устремлень, борінь, прагнень народу. Цей шлях не міг стати і не став загальноприйнятим. Комунікативний хаос у час, найближчий до «Intermezzo», зростає. Підсумком цього процесу стала світова війна, а потім соціальні катаклізми, що вилилися в революцію та громадянську війну, — ці концентровані символи невміння соціальних груп та окремих осіб домовлятися. Буття у цій зоні — зоні руйну-

матеріалізованим криком.

Після цих потрясінь початку ХХ ст. іншим змістом наповнюються різні форми духовної діяльності людини — зокрема філософія, яка після кривавих «оргій насильства» «перетворюється у крик» (10, с.8), намагаючись зупинити безумство епохи.

Література

1. Лессинг. Лаокоон. — М., 1957. — М.Бахтін поширеність крику у громадському житті давніх греків пояснював домінуванням публічності у їхньому житті: «Всякое бытие для грека классической эпохи было и зримым и звучащим». Бахтин М. Вопросы литературы и эстетики. — М., 1975.
2. Цит. за: Копелев Л. Драматургия немецкого экспрессионизма // Экспрессионизм. — М., 1966.
3. Павлова Н. Экспрессионизм и некоторые вопросы становления социалистического реализма в немецкой демократической литературе // Реализм и его соотношения с другими творческими методами. — М., 1962.
4. Краткая Литературная Энциклопедия, т.8.
5. Про це див., зокрема: Maly und Dietfried Gerhardus. Expressionismus. — Freiburg-Basel-Wien, 1976.
6. Волошинов В. Философия и социология гуманитарных наук. — СПб, 1995.
7. Цагарелли И. Послесловие // Р.Стегнерсен. Эдвард Мунк. — М., 1972.
8. Боров Ю. Эстетика. — М., 1988.
9. Фрейд З. Толкование сновидений. — К., 1991.
10. Померанц Г. Встречи с Бубером // Бубер М. Два образа веры. — М., 1995.

НАША БІБЛІОТЕКА

Людмила ЛИТВИНЕНКО,

головний бібліотекар

Перший почесний попечитель граф О.Г. Кушелєв-Безбородько 6 червня 1818 р. сповістив міністра народної освіти князя Голиціна про завершення будівництва приміщення Гімназії вищих наук у Ніжині, фінансове забезпечення «цього училища», «присвоюючи к оным библиотеку покойного князя Безбородко, состоящую в 2500 томов» (1, с.9). Так була започаткована книгозбірня Ніжинського державного педагогічного університету імені Миколи Гоголя, яка разом з Ніжинською вищою школою відзначає свій ювілей.

Коли книги були перевезені до Ніжина — невідомо, але, як писав у

своїх спогадах Н.Кукольник, один із перших випускників Гімназії, «більше всього, частіше всього за бібліотеку» (2, с.19) були вдячні гімназисти графу Олександрові Григоровичу. Кукольник згадував, що за часів І.С. Орлая, другого директора Гімназії, «бібліотека не була забороненою скарбницею» (2, с.19), правом вільного її використання нагороджувались вихованці Гімназії «за особенное прилежание» (2, с.20). Крім того, Н.Кукольник вважав, що дарунок бібліотеки послужив справі прискорення відкриття Гімназії.

Відкриття Гімназії стало неординарною подією для міста. До бібліо-

приватних осіб. Одним з перших подарував 500 томів старший син покійного директора Гімназії В.Кукольника Платон — викладач латинської мови. І нині в бібліотеці зберігаються книги з дарчими написами дарувальників того часу. Не забував поповнювати новими надходженнями книгозбірню і граф О.Г. Кушелев-Безбородько.

До фонду Гімназійної бібліотеки входили видання з історії, філософії, філології, педагогіки, книги з морально-етичної тематики, твори античних авторів грецькою і латинською мовами та в перекладах російською, підручники для гімназистів. Широко були представлені твори російських письменників та світова література мовою оригіналу і в перекладах.

З періодичних видань передплачувались «Вестник Европы», «Отечественные записки», «Журнал Министерства народного просвещения», «Журнал изящных искусств», «Сын Отечества», «Христианское чтение» та ін.

Проте повністю склад фонду не задовольняв допитливих гімназистів. За часів Гоголя вони в складчину створили студентську бібліотеку. Гімназисти передплачували журнали «Московский телеграф», «Северные цветы», купували твори О.С. Пушкіна, В.Жуковського, О.Грибодова, книги з історії, права, філософії тощо. Деякі нові твори російських письменників переписувались гімназистами для колективного використання. Бібліотекарем обрали Миколу Гоголя, який ревно ставився до своїх обов'язків і вимагав від друзів надзвичайно бережливого ставлення до книг. Детальніше лектура вихованців Ніжинської Гімназії вищих наук князя Безбородька досліджена О.Супронюк (3, с. 17—21).

Під час комплектування фондів змінювався водночас зі зміною профілю Ніжинської вищої школи. До бібліотеки Фізико-математичного Ліцею надходили періодичні видання — ті, що передплачувались раніше, та декілька нових назв; фонди поповнювались виданнями з артилерійської справи, інших військових дисциплін, книгами з математики, фізики, довідковими та енциклопедичними виданнями, а взагалі комплектування мало універсальний характер.

За часів Юридичного Ліцею книжкові фонди поповнювались значним масивом літератури правознавчого спрямування, передплачувались, крім вищеназваних, журнали «Судебный вестник», «Русская беседа», «Журнал для детей», «Журнал для воспитания», «Творения святых отцов», «Чтения в Императорском обществе истории и древностей Российских». До бібліотеки надходили «кращі твори російською та іноземними мовами з наук юридичних та політичних» (4, с.3).

Про те, що бібліотека Юридичного Ліцею мала добре сформований історико-правознавчий фонд, свідчить інспектор Історико-філологічного Інституту А.В. Добіаш. Він вказує на колекцію законів Російської імперії та «всього, що відносилось до їх дослідження і роз'яснення» (4, с.3).

За 35 років існування Юридичного Ліцею книжковий фонд зріс до 14580 томів. Особливо велику увагу приділяв бібліотеці Є.П. Стеблін-Камінський, директор Ліцею з 1856 по 1866 р. У цей час було започатковано студентську бібліотеку, фонд якої у 1875 р. нараховував 3020 одиниць зберігання.

Добру пам'ять залишив про себе останній попечитель з родини Кушелевих-Безбородьків — граф Григорій Олександрович. Він придбав для

Ліцейської бібліотеки рукописні твори М.В. Гоголя «Мертві душі», «Тарас Бульба», «Портрет», «Ігроки», «Тяжба», «Лакейская», «Театральний развезд», а також 32 листи М.В. Гоголя до М.Я. Прокоповича. Так було започатковано рукописний відділ бібліотеки.

У перші роки існування Історико-філологічного інституту були отримані як грошові пожертви, так і дарунки книг. Дублетні екземпляри колекції «Polonica» надійшли від Варшавського університету, на кошти графині Є. І. Суворової-Римнікської у 1876—1877 роках було придбано дві приватні бібліотеки — професора Московського університету С.П. Шевирьова та професора Лейпцизького університету Ф.Ричля. Завдяки наполегливості першого директора НІФІ князя Безбородька, який був вражений кількістю раритетних видань бібліотеки Ніжинського Олександрівського грецького училища, вона була передана спочатку «на збереження» до інститутської книгозбірні, а згодом увійшла до складу фундаментальної бібліотеки.

Студенти НІФІ мали добре сформований початковий фонд з 28818 книг, 12049 назв. Крім того, рукописний фонд книгозбірні поповнився 52 рукописами з бібліотеки Шевирьова. Для інвентаризації, систематизації та створення каталогу бібліотеки професора С.П. Шевирьова був запрошений відомий бібліограф С.І. Пономарьов, який і виконав доручену роботу з притаманною йому старанністю. Інші надходження були впорядковані та розміщені на полицях бібліотечною Комісією, до складу якої увійшли всі викладачі Інституту.

Як і в Гімназійній та Ліцейській бібліотеках, обов'язки бібліотекаря виконував один з викладачів Інституту за невелику платню. Очевидно, що, крім видачі та прийому книг, організаційні питання функціонування книгозбірні йому були не під силу. Загальне управління бібліотекою, вироблення принципів її організації лягали на плечі бібліотечних Комісій.

У 1878—1880 рр. така Комісія перевірила систематизацію книг, звірила їх з інвентарями та підготувала до друку систематичний каталог, що вийшов друком 1884 р.

У 1891—1893 рр. була здійснена реорганізація бібліотеки. За основу розстановки книг була прийнята формальна «кріпосна» система, ключем до якої став алфавітний каталог, створений бібліотечною Комісією. Досить зазначити, що і зараз бібліотека НІФІ зберігає той самий принцип організації, що був вироблений в кінці XIX ст. Відкриття читального залу значно розширило можливості студентів для ознайомлення та використання фондів основної бібліотеки. За правилами

працювала тричі на тиждень з 15—30 год до 21 год. Три інші дні були відведені для видачі книг додому.

До книгозбірні надходили нові книги, які купувалися за рекомендацією Конференції Інституту, придбалися також цікаві приватні видання. Серед них бібліотеки професорів НІФІ К.Ф. Радченка, І.Г. Турцевича, Б.Я. Яцемірського та ін.

Бібліотека Ніжинського державного педагогічного інституту імені Миколи Гоголя в свою чергу успадкувала від НІФІ універсальний книжковий фонд переважно гуманітарного напрямку українською, російською, грецькою, латинською та багатьма іншими європейськими мовами. До нього входила і колекція із 183 рукописів, серед яких були і дуже цінні. Це передусім рукописи окремих творів М.В. Гоголя та його листи до М.Я. Прокоповича та М.О. Максимовича, а також грецьке «Євангеліє» на пергаменті X — початку XI ст., пергаментний «Апостол» (налівуєст XIV ст.) та ін. Опис рукописного фонду здійснив професор НІФІ М.Н. Сперанський, дослідив деякі рукописи професор Є.П. Петухов (5).

Проте всі ці цінні колекції за радянських часів не довго втрималися в Ніжині. За розпорядженням Музейного відділу НКО УРСР від 15 листопада 1934 р. рукописи, цінні видання Гоголіани, а також багато раритетних видань було передано до Всенародної бібліотеки України при ВУАН. І це був тільки початок. Бібліотека Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка також добилася дозволу на доукомплектування свого фонду рідкісними виданнями історико-філологічного напрямку з книгозбірні Ніжинського педінституту. Ректор інституту М.П. Загребський та зав. бібліотекою В.К. Пухтинський чинили опір вивезенню книг із Ніжина. Бібліотекарі підтримували їх. Завдяки цьому кількість вивезених видань не досягла астрономічної цифри.

Незважаючи на це, книжковий фонд швидко зростає і в 1941 р. нараховував 450 тис. одиниць зберігання. У штаті було 12 бібліотекарів, які продовжували традиції, успадковані від попередніх поколінь співробітників бібліотеки.

Під час окупації Ніжина фашистами бібліотека працювала як міська читальня. Цього домоглися дві мужні жінки — бібліотекарі Н.Г. Наркевич та З.К. Константинова. Окупанти вибирали для розміщення військ пристойні приміщення, в яких знищували все. Це загрожувало і бібліотеці. Жінки вирішили діяти. Разом із викладачкою французької мови О.Д. Замисловою звернулися до німецької комендатури і добилися дозволу на відкриття книгозбірні. Знали, що

жителів міста пропонувалися твори класиків української, російської та світової літератури, а також дореволюційні журнали «Вестник Европы», «Русская мысль», «Русское богатство» та ін.

Після перемоги радянських військ під Сталінградом у 1943 р. знову бібліотека опинилася під загрозою. Ніжин наводнили італійські та угорські війська. Приміщення бібліотеки намітили під угорський госпіталь. 25 робітників виносили книги до міської бібліотеки, яка містилася поруч. Як писала З.К. Константинова в автобіографії, «і на цей раз мені вдалося відстояти бібліотеку, поклопотавшись, щоб під госпіталь було надано інше приміщення» (6). Книги, винесені до міської бібліотеки, згоріли. Тікаючи з міста, окупанти спалили міську бібліотеку. Так було втрачено майже 100 тис. видань, підручників, програм, брошур, деяких томів енциклопедій тощо.

У повоєнний час бібліотека за рахунок своїх фондів надала допомогу Чернігівському, Куйбишевському та Ярославському педінститутам, чії бібліотеки постраждали більше, і отримала книги від інших книгозбірень. У ці тяжкі роки працювало 10 бібліотекарів. Очолювала бібліотеку до 1957 р. Н.Г. Наркевич. Своє завдання колектив вбачав у тому, щоб налагодити обслуговування викладачів і студентів та ліквідувати втрати книжкового фонду, нанесені воєнним лихоліттям.

До бібліотеки продовжували надходити дарунки від викладачів, співробітників, колишніх вихованців та інших доброчинців. У 1956 р. завідувач кафедри доцент П.М. Іванов подарував майже 1 тис. книг. Свої книгозбірні заповіли альма-матер вихованці Ніжинської вищої школи М.С. Державін, М.С. Антошин, В.В. Данилов та ін.

На сучасному етапі в бібліотеці склалася система обслуговування читачів, довідково-бібліографічного апарату, організації фондів, типова для вузівських бібліотек. У структурі книгозбірні чотири відділи: обслуговування; комплектування, обробки літератури та організації каталогів; інформаційно-бібліографічний відділ та центральне книгосховище. До послуг читачів чотири читальні зали на 390 місць та два абонементи (студентський та для наукових співробітників). Крім того, викладачі й студенти користуються невеликими бібліотеками 14 кафедр та лабораторій університету. Бібліотека обслуговує близько 6 тис. читачів за єдиним читачьким квитком, яким видається більше 800 тис. книг, журналів та брошур.

У бібліотеці діє система каталогів та картотек, яка широко і всебічно розкриває фонди бібліотеки. Алфа-

сорами НІФІ, розкриває місцезнаходження рідкісних і цінних видань, розміщених за кріпосною системою.

Фонд бібліотеки складає 900 тис. примірників і представляє собою значну наукову та культурну цінність, що дало змогу бібліотечним працівникам за підтримки ректорату в 1985 р. створити Музей рідкісної книги, а в 1995 р. на основі цінних видань Гоголіани та кафедри світової літератури — Гоголівський науково-методичний центр. І музей, і Гоголівський центр зажили визнання не тільки серед університетського загалу і в місті, а знані в Україні та за її межами.

Разом з університетом у середині 90-х років бібліотека пережила важкі часи. Економічна криза, яка боляче вдарила по освіті, науці і культурі України, негативно позначилася на поповненні книжкового фонду новими виданнями. Якщо в 1991 р. до бібліотеки надійшло 32250 книг, то в 1993 р. — 12141, у 1994 р. — 5945, у 1997 р. — 8373 книги.

Але і в роки дефіциту коштів на комплектування працівники бібліотеки разом з професорсько-викладацьким складом активно шукали позабюджетні джерела для поповнення фонду. З'явилася чимало нових друзів у бібліотеки. Це дочка генерального конструктора космічних кораблів С.П. Корольова — Наталія Сергіївна, випускниця нашого вузу, директор видавництва «Вся Москва» Н.Р. Брумарева, підприємець з Італії Г.Ферраро, доброчинці з Німеччини — сім'я Фогт та ін. Колекцію книг української діаспори в дарунок НДПУ власноручно привіз до Ніжина Голова Фондації ім. І.Багряного з США пан А.Лисий.

Свої видання поетичних творів, літературознавчих праць подарували бібліотеці представники української діаспори І.Качуровський та Яр Славутич. Бібліотека має в своїх фондах майже повну добірку наукового доробку професора П.Одарченка з США, колишнього аспіранта та викладача Ніжинського ІНО. Список дарувальників можна продовжити: В.Канюка, О.Мак, І.Кошелівець, Р.Кухар та ін.

Бібліотека активно співробітничала з благодійними освітніми фондами «Відродження», «Сейбр-Світло», видавництвом «Смолоסקип», «Британською Радою» в Києві. Скористалася книгозбірня і наданою їй можливістю замовити книги мегапроект «Пушкінська бібліотека» Соросівського фонду за пільговими цінами.

У цей складний час не залишилися осторонь проблем бібліотеки і ректорат, і викладачі. Переважна більшість з них дбають про бібліотеку, дарують свої наукові праці й нові книги своїх колег з далекого та

близького зарубіжжя. Безкоштовно забезпечує бібліотеку новими виданнями товариства «Просвіта» її ніжинський голова — доктор філологічних наук О.Г. Астаф'єв. У ці тяжкі часи пріоритети надавалися передплата періодичних видань, щоб новини суспільно-політичного, наукового та культурного характеру читачі мали змогу черпати з газет та журналів.

Нарешті, у 1999 р. та в поточному році багато позитивних змін відбувається в житті бібліотеки. Ректоратом виділяється більше коштів на придбання навчальної та наукової літератури, постійно зростає кількість назв передплатних періодичних видань.

Надійним джерелом комплектування фонду навчально-методичними посібниками стали видання університету. За останні два роки до бібліотеки надійшло 4300 примірників таких видань, що розраховані саме на студентів нашого університету.

Бібліотека веде наукову роботу з історичного краєзнавства. У 1998 р. вийшов з друку бібліографічний покажчик «Викладачі Ніжинської вищої школи. 1820—1920 рр.», підготовле-

ний провідним бібліографом Л.В. Гранатович. Готується до друку друга його частина, що обіймає період з 1921р. по 1970 р. Укладено і бібліографічний покажчик «Місто Ніжин з найдавніших часів до 1917 року». Ці видання побачать світ до ювілею університету та бібліотеки.

Значна кількість публікацій з історії бібліотеки, формування її фондів, музею рідкісної книги як співробітників бібліотеки, так і інших авторів надруковано в різних періодичних виданнях.

Поки що наша бібліотека не має комп'ютерної техніки. Але і в цій нагальній справі відбуваються зрушення. Ректорат прийняв рішення про комп'ютеризацію бібліотеки. Зараз вивчається передовий досвід автоматизації бібліотечно-бібліографічних процесів у вузівських бібліотеках, відшукуються кошти на закупівлю комп'ютерної техніки. Ми сподіваємося і на окремих доброчинців.

Література

1. *Самойленко Г.В., Самойленко О.Г.* Ніжинський державний педагогічний

університет імені Миколи Гоголя. — Ніжин, 1999.

2. *Кукольник Н.* Лицей князя Безбородко // Лицей князя Безбородко. — СПб., 1859.

3. *Супронюк О.* Лектура вихованців Ніжинської Гімназії вищих наук кн. Безбородька у 20-ті роки XIX ст. // Бібліотечний вісник. — 1996. — №2.

4. *Добиаш А.В.* Заметка об основной библиотеке Историко-Филологического Института Князя Безбородко, составленная по случаю реорганизации библиотеки // Известия Ист.-Филол. Ин-та кн. Безбородко в Нежине. — Т.15. — Нежин, 1894.

5. *Сперанский М.Н.* Описание рукописей библиотеки Историко-Филологического Института кн. Безбородко в Нежине. — Т.1—2. — М.-Нежин, 1900—1901; Петухов Е.В. Заметки о некоторых рукописях, хранящихся в библиотеке Историко-Филологического Института кн. Безбородко // Известия Ист.-Филол. Ин-та кн. Безбородко в Нежине. — Т.15. — Нежин, 1895.

6. Архів НДПУ імені Миколи Гоголя. Ос. спр. №553.

Естетичне виховання

НАПИТИСЬ ГОЛОСУ ТВОГО...

Творчий портрет на тлі одного концерту

Надія ОНИЩЕНКО,

спеціаліст Центру гуманітарної співпраці з українською діаспорою

У Ніжинському державному педагогічному університеті імені Миколи Гоголя Алла Хоменко і Валентина Коробка знані як викладачки, а ще — як вокальний дует сопрано і меццо-сопрано, їхній концертмейстер — Галина Брюзгіна. Спочатку, в різні часи, дієчата були студентками цього вузу. Тоді розпізнавала і ставила голоси Марія Федорівна Бровченко, учениця знаменитої М.Литвиненко-Вольгемут, заслужена артистка України. Вихованці Бровченко виступали в інституті, в Будинку культури, в заводських клубах, призвичаювали публіку до вокалу, до гарного смаку. Самі ставали вчителями і намагалися перенести ці традиції до школи.

Пригадаймо наші уроки співів і тих небагатьох ентузіастів, які могли б організувати і навчити співати хоча б хор. Не пам'ятаю, щоб за мої роки шкільного навчання хтось з учителів перевіряв у мене слух. І тому я щиро заздрила Галині Бальцевич і Павли Науменку (вони опанували вокал професійно), яким пощастило з таким наставником, як Алла Хоменко. Крім голосу, дарованого природою, їх вирізняє висока загальна культура. На випускному концерті учні виконували арії з опер, неаполітанські пісні, російські романси.

В Аллиних учнів — вокальний вишкіл і складний репертуар. Це вже думка колеги Світлани Козлової про ще одну талановиту зірочку Тетяну Брикун. Вона чисто і артистично проспівала романси Сергія Рахманінова. Талановита людина — це передусім та, котра вмєє побачити талант в іншій людині. Побачити і допомогти розвинути.

Щоб бути взірцем для учнів, треба самому весь час ставити перед собою високу мету і до неї тягнутися. Вже 15 років Алла і Валентина виступають разом. Саме М.Бровченко

почула гармонійне злиття їхніх голосів і запропонувала співати дуетом. Удвох учились вони в Москві в музичному училищі імені Гінссіних. Училися співати, слухали, як співають інші, намагалися взяти якнайбільше від московських театрів і створювали свої програми. Цикл Шумана «Любов і життя жінки» виконувала Валентина Коробка, разом присвятили вечір Петру Чайковському. Причому самі шукали зал, розклеювали афіші, шили костюми...

Ці дві жінки живуть в такому ж реальному світі, як і всі ми. Тільки їм,

можливо, важче, ніж звичайним жінкам. Маючи природну обдарованість, вони тонко і глибоко відчувають і переживають красу навколишню, ранимо, хоч і по-різному, реагують на всілякі негаразди. Там, де одна висловиться, інша промовчить. Але обидві не дозволяють своїм гіркотам замулювати оте глибоке дно душі, в якому живуть туга Шарлотти і прист-

расть Адрієни Лскуверр, печаль Марії Заньковецької і переконаність у своїй правоті Сари Бернар. Саме про них співали в програмі «Душа незглибима», прем'єра якої відбулася в Києві в Будинку-музеї Марії Заньковецької. Ця програма про жінку і для жінки. Вокал тонко передавав муки любові і творчості знаменитих жінок. Одних почуття наснажувало в сценіч-

ному образі чи в літературі, іншим заважало. Оця боротьба проти пристрасті і відданість їй звучала в романах і аріях. Хоменко і Коробка виконували їх по-різному. Адже вони не схожі за темпераментом. Алла виражає себе більше голосовими інтонаціями, Валентина — артистичністю. Співаючи короткий романс О.Спіро і Д.Раггауза «Не зажигай огня», Алла захоплює глибиною образу, в якому є, очевидно, і особистий нелегкий жіночий досвід. Я звернула увагу, як реагують на цей твір жінки. Вони не бачать співачку, вони слухають її, і кожна в ці декілька хвилин, разом з нею, заглиблюється в себе, в свої спогади про кохання. На Валентину не можна не дивитись під час її виконання. Вона голосом, жвавою мімікою, настроєм захопить вас тим, чим захоплена сама. І при цьому в дуетах Алла і Валентина дуже уважні одна до одної, мелодія веде їх за собою. І не тільки зливаються їхні голоси, а й переконання.

Неповторність безпосереднього спілкування з глядачем, помножена на майстерність без будь-якої показовості, глибина образів, невимушеність і щирість приваблюють слухачів на концертах дуету. Навіть у побутових романах вони співають не сюжет, а мрію, спогад... Наприкінці програми, коли ми всі в єдиному подихові відриваємося від буденності й живемо лише життям героїнь, зал німіє, а потім вибухає щирими захопленими оплесками. Вже немолодий чоловік виголошує: «Наскільки зачарована таїна жіночої душі, слухаєш вас і не відчуваєш дна!»...

Музей рідкісної книги

Наталія ЛЕНЧЕНКО,

директор бібліотеки Ніжинського державного педагогічного університету імені Миколи Гоголя

Ще в 30-ті роки колективом Ніжинського державного педагогічного інституту імені Миколи Гоголя та співробітниками бібліотеки порушувалося питання про створення «Музею старої книги». Проте сталінські репресії інтелігенції, які не обійшли професорсько-викладацький склад та бібліотекарів, не дали здійснитися задумам.

За ініціативою адміністрації бібліотеки та при підтримці ректорату, зокрема ректора академіка Ф.С. Арвата, у 80-ті роки розпочалася робота над створенням музею рідкісної книги. Допомігав у виробленні концепції музею та у відборі книжок

Г.П. Васильківський, доцент інституту, краєзнавець. Працюючи в інституті з 1943 р., він добре знав фонди бібліотеки, багаті рідкісними та цінними виданнями. По його смерті, за клопотанням інституту, музею було присвоєно ім'я Г.П. Васильківського.

Уперше для відвідувачів музею було відкрито у вересні 1986 р. У двох невеликих залах експонуються більше 2 тис. книжок — величезна духовна і культурна спадщина. Недарма експозиція першого залу музею розпочинається з розділу «Історія книги та книгодрукування». Тут зібрані матеріали про видавничу діяльність І.Федорова, з історії книго-

друкування в Україні, зразки книжок.

Ось невеличкі витончені томики з серії «Бібліотека для дам» французькою мовою. Ці книжки читав М.В. Гоголь під час навчання в Гімназії і в листі до П.П. Косяровського сповідав: «Дуже гарне видання; їх всіх 200 томів (що і вірно). Тут знайдете все. Я читаю подорожі до всіх країн» (1, с.286).

Серед зразків книжок — розкішне видання «Изборника великого князя Святослава Ярославича. 1073 р., здійснене у 1880 році», книжка римського історика Аліана Александрійського «Історія країн, підвладних Риму» грецькою мовою (1551) та ін.

В експозиції першого залу музею широко представлені книжки історичної тематики, і розпочинається вона з «Історії України». На полицях — українські літописи, зокрема «Літопись событий юго-западной России в XVII веке» / Сост. С.Величко, бывший канцелярист канцелярии войска запорожского» (1848), що обіймає час 1648—1700-х років. Це наймонументальніший твір давньої української історіографії. «Літопис Самовидця» (1878) розповідає про визвольну війну 1648—1654-го років під проводом Богдана Хмельницького, викладаються інші історичні події. Існує думка, що автором «Літопису Самовидця» є Роман Ракушка-Романовський, уродженець Ніжина, котрий займав високі посади і був безпосереднім учасником багатьох подій.

Першим фундаментальним виданням з історії України є «История Малой России» Д.Бантиш-Каменського (1822). В експозиції також п'ятитомне видання М.Маркевича «История Малороссии» (1842); «Записки о Южной России» П.Куліша у 2-х томах, видані у 1856—1857-му роках; «Исторические монографии и исследования» (1868) М.Костомарова та ін.

Великий інтерес для відвідувачів музею становить монументальна праця першого президента України, найвизначнішого історика М.Грушевського «Історія України-Руси», що складається з 12 книжок і охоплює історію від археологічної доби до Хмельниччини включно, що вийшла друком у Львові (1904—1928).

Дуже цікава експозиція «Історія українського козацтва». На вітрині — книжка «енциклопедиста козацьчини» Д.І. Яворницького «История запорожских казаков». — Т.1—3 (1895), яка мала величезний вплив на формування української історичної науки. Тут же твори М.Костомарова «Руїна» (1882), «Богдан Хмельницький» (1884); «История Новой Сечи» (1846) О.Скальковського. Крім наукових праць, експонуються і художні твори про українське козацтво — історичний роман Є.П. Гребінки «Не-

жинский полковник Золотаренко», поема Байрона «Мазепа», роман П.Куліша «Чорна Рада» (1857) та ін.

Серед раритетних видань — збірник «Мазепа», що вийшов друком 1938 р. у Варшаві. Серед авторів статей про українського гетьмана відомі історики Д.Дорошенко, В.Січинський, М.Возняк та ін.

Широко представлені експозиції краєзнавчої тематики «Історія Чернігівщини» та «Історія Ніжинщини». Тут експонуються багато цінних видань, що відтворюють сторінки історії нашого краю із стародавніх часів. Серед них книжки О.Русова «Описание Черниговской губернии». — Т.1—2 (1898); «Нежинский уезд. Статистическо-экономическое описание» (1880); праця М.Бережкова «Город Нежин в начале XIX века по описанию московских путешественников» (1895); «Нежинские предания, относящиеся к 1709 Полтавскому году» (1909), а також книжки «Генеральное следствие о маетностях Нежинского полка. 1729—1730 гг.» (1901); «Грамота Стефана Яворского Нежинскому Благовещенскому монастырю 1717 г.», підготовлена до друку С.І. Масловим (1914); «Материалы из архива Нежинских греческих братства и магистрата» (1908); «Акты греческого нежинского братства» (1884) та ін.

Становить інтерес література з історії Ніжинської вищої школи: гарно ілюстроване подарункове видання, підготовлене М.Гербелем до 25-річного ювілею «Лицей князя Безбородко» (1859), а також «Гимназия высших наук и лицей князя Безбородко» (1881); «Гимназия высших наук кн. Безбородко в Нежине (1820—1832)» М.Лавровського (1879); «Гимназия

высших наук князя Безбородко. Исторический очерк» (1895) Є.В. Петухова; «Заметки о некоторых рукописях, хранящихся в библиотеке Историко-Филологического института кн. Безбородко» Є.В. Петухова; «К истории о вольнодумстве в Гимназии высших наук кн. Безбородко» В.І. Савви (1908) та ін.

З 1875 р. Ніжин стає цитаделлю славістики в Україні. В експозиції праці таких відомих учених, як В.В. Качановський, М.Н. Сперанський, А.С. Будилевич, К.Ф. Радченко, Г.А. Льїнський, Є.В. Петухов, В.І. Резанов та інших, а також випускників НІФІ — Є.Ф. Карського, М.С. Державіна, В.В. Данилова та ін.

Експонуються і деякі випуски періодичних видань НІФІ — «Известия Нежинского Историко-Филологического института кн. Безбородко» і «Сборник Историко-Филологического общества при институте кн. Безбородко», в яких друкувалися наукові праці професорів Ніжинської вищої школи.

Широко розгорнута в першому залі літературна експозиція. На вітринах — рідкісні видання творів українських, російських та зарубіжних письменників.

Окрасою музею є один з раритетів бібліотеки — пам'ятка давньоруської літератури «Слово о полку Ігоревім» першого видання (1800), яке потрапило до фондів у складі бібліотеки С.П. Шевирьова, придбаної у 1877 р. Тут же представлені переклади «Слова...» М.Максимовича — «Песнь о полку Игореве...» (1857); «Песнь Игорю Святославичу, удельному князю Новгорода Северского» (1837); поема М.Гербеля «Игорь, князь Северский» (1855).

В експозиції «Українська усна народна творчість» — цінні видання видатних українських фольклористів: М.Максимовича «Украинские народные песни». — Кн.1—3 (1834); О.Маркевича «Українські приказки, прислів'я і таке інше» (1864); М.Маркевича «Обычаи, поверья, кухня и напитки малороссиян» (1860); О.Малинки «Родины и крестины. Материал собран в Мрине Нежинского уезда» (1898) і «Сборник материалов по малорусскому фольклору» (1902); М.Драгоманова «Розвідки про українську народну словесність і письменство» у 4-х томах (1899—1907) та ін.

Не менш цікава й експозиція «Українська література». На полицях — унікальні видання творів українських письменників: Г.Сковороди, І.Котляревського, П.Гулака-Артемовського, Г.Квітки-Основ'яненка, Т.Шевченка, Марка Вовчка, П.Гравовського, М.Драгоманова, Олени Пчілки, М.Кочубинського, Лесі Українки, І.Франка, М.Рильського, П.Тичини, М.Бажа-

на, В. Сосюра та ін. Серед експонуваних чимало прижиттєвих видань українських письменників.

Погляд відвідувачів зупиняється на зовнішньо непомітних, але таких дорогих серцям українських читачів виданнях 20-х років. Це, насамперед, прижиттєві видання п'єс В. Винниченка «Базар» та «Чорна пантера і білий ведмідь», що побачили світ у видавництвах «Дзвін» 1918 р.; «Твори» Т. І. Григоренка видавництва «Час» (1918), оповідання Б. Грінченка «Серед крижаного моря» (1918) та ін.

Багата цінними виданнями «Шевченкіана». В експозиції «Кобзар», виданий у Празі 1876 р.; «Кобзар» (1890) у перекладах російських письменників. В Чернігові видано переклади Т. Г. Шевченка із «Слова о полку Ігоревім» — «Плач Ярославни» та «Бій з половцями» (1918). Експонується також книжка одного з перших біографів Т. Г. Шевченка М. К. Чалого «Тарас Шевченко. Жизнь и произведения» (1882).

Значна частина експозиції присвячена літературній творчості письменників — випускників Ніжинської вищої школи. На вітринах — твори Є. Гребінки, Л. Глібова, О. Афанасьєва-Чужбинського, Н. Кукольника, М. Гербеля, В. Забіли, видані в різні часи.

Гордість музею — експозиція книжок кириличного друку, українська барокова книжка XVII—XVIII ст. Це — книжка засновника Києво-Могилянської академії П. Могили «Православное исповедание веры» (1696); твори архієпископа Чернігівського та Новгород-Сіверського Л. Барановича «Трубы словес проповідных...» (1674) та збірка його поетичних творів польською мовою «Лютня Аполлонова» (1671). З Черніговом також пов'язане життя письменника, оратора А. Радивиловського. Його книжку проповідей «Венец Христовый» (1688) відзначає пильна увага до гострих суспільно-політичних проблем України XVII ст. У Києво-Печерській лаврі віддруковано фундаментальну працю С. Яворського «Камень веры» (1730). Як відомо, цей церковний діяч дитячі роки провів у Ніжині, згодом він тут побудував на власні кошти Благовіщенський чоловічий монастир, якому заповідав власну книгозбірню.

Літературна експозиція продовжується в другому залі музею. Тут широко представлена зарубіжна література. Бібліотека має значний фонд цінних видань всіма європейськими мовами та стародруків латинською і грецькою мовами. Серед раритетів можна назвати знамениту Французьку енциклопедію у 35-ти томах, яку видав Д. Дідро з однодумцями в 1751 р.

Пишається бібліотека і колекцією палеотипів — книжок грецькою та

латинською мовами першої половини XVI ст. (1501—1550 рр.), що також експонується в музеї. Ці книжки переважно входили до складу книгозбірні Ніжинського Олександрівського грецького училища. Перехоплює подих у відвідувачів, коли вони розглядають ці стародруки. Адже багатом з них майже по півтисячоліття! Твори Плутарха, Арістофана, Горація, Феокрита та інших античних авторів становлять зміст цих книжок. Оправа здебільшого дерев'яна, обтягнута орнаментованою шкірою, красиво гравірована титульна сторінка з алегоричними зображеннями. Експонується і найстаріше видання, що зберігається в бібліотеці, — твори Платона грецькою мовою 1517 р. видання.

Бібліотека має значний фонд навчальної літератури минулих років, які представляють великий інтерес для студентського загалу. Адже як цікаво ознайомитися з одним з перших підручників з математики «Арифметикою» Л. Магницького (1704), «Географією генеральною» Б. Вареніуса (1718), з книжкою з військової справи — «Учение и практика артиллерии» З. Бухнера (1710), підручниками для початкової школи К. Д. Ушинського — «Детский мир. Хрестоматия» (1902), «Родное слово» (1908), виданням, що належало графині О. Кушельовій, — «Новое краткое понятие о всех науках или Детская настольная книга» (1796) та ін.

Привертає увагу відвідувачів і література з богослов'я, історії християнства. Серед раритетів — «Біблія» грецькою мовою XVIII ст., подарована першому директору Гімназії ви-

щих наук В. Кукольніку настоятелем Благовіщенського монастиря В. Черняєвим. В експозиції — «Скрижаль», 1652 р., що входив до складу Шеврьовської бібліотеки, «Життя святих» Д. Ростовського (Туптала) та ін.

Вражає уяву великоформатне «Євангеліє», віддруковане в Москві (1689), яке прекрасно збереглося і є зразком видавничої справи кінця XVII ст.

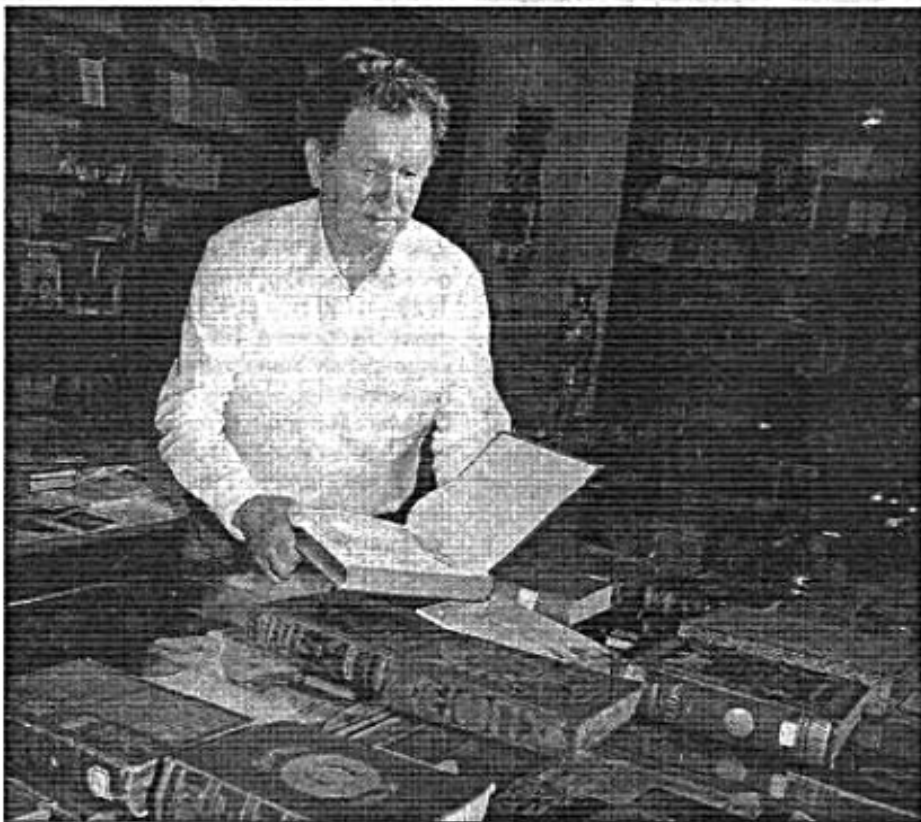
Красиво оздоблену шкіряну обкладинку з витисненим рослинним орнаментом має «Біблія» у 2-х томах німецькою мовою XIX ст. Книжка ілюстрована кольоровими репродукціями з картин західноєвропейських художників біблійної тематики і є справжнім надбанням для тих, хто хоче вивчити історію християнства.

За 15 років роботи музею завоював велику популярність не тільки серед контингенту університету та жителів міста, а й гостей з України та різних країн світу. Його часто відвідують науковці з країн близького та далекого зарубіжжя, представники української діаспори.

Нещодавно позаштатний радник з економічних питань Прем'єр-міністра України В. Ющенко пан Б. Гаврилишин залишив такий запис у Книзі відгуків: «Побував у бібліотеках-музеях на всіх континентах, а тут відкрив неоціненні скарби. Це прямо неймовірно. Зберігайте ці скарби».

Література

Гоголевский сборник. 1852—1902, изданный состоящей при Историко-Филологическом Институте кн. Безбородко Гоголевской Комиссией / Под ред. М. Сперанского. — К., 1902.

Від абітурієнта до вчителя

Олександр ЗАБАРНИЙ,

проректор з соціально-гуманітарних питань та виховної роботи,
доцент, кандидат педагогічних наук

Соціально-економічні, правові, політичні зміни в державі суттєво вплинули на процес реформування національної освіти. У час, коли стара ідеологія та її інституції зазнали краху, а нова ідеологія в молодій державі лише окреслює шляхи національно-визвольного відродження людини, проблема виховання молоді стає особливо актуальною і вимагає принципово нових підходів, методів і форм. Необхідність вирішення глобальних проблем, що постають перед народом України на порозі третього тисячоліття, вимагає високого рівня освіти, зростання інтелектуального та духовного потенціалу нації, формування нової генерації національно-свідомої інтелігенції, яка буде здатна виховувати нове покоління людей на якісно нових ціннісних орієнтаціях та пріоритетах, покоління свідомих і глибоко переконаних патріотів України.

Виховувати людину важко, але втричі важче виховати вчителя. Адже серед сотень юнацьких сердець треба безпомилково віднайти те єдине, яке буде здатне миттєво реагувати на людські радощі та болі, яке опромінене світлом любові до людини і знань і яке, зрештою, буде здатне стати плацдармом для злету сотень інших юнацьких сердець. А це, погодьтеся, нелегко.

Протягом майже 200-річної історії Ніжинської вищої школи у цьому закладі склалася доволі потужна система навчання та виховання студентів, яка ґрунтується на утвердженні свободи особистості, національно-просвітницьких традиціях вузу, стійкій потребі в

поглибленні світоглядних знань.

Сьогодні структурні підрозділи, які займаються виховною роботою в університеті, вбачають головний зміст своєї діяльності у якісній організації процесів формування духовності, культури та фізичних сил особистості студента та його фахової підготовки.

Пріоритетними завданнями для професорсько-викладацького складу університету в процесі виховання вчителя є:

— формування загальнолюдських моральних ідеалів і якостей студента;

— становлення його високого професіоналізму;

— утвердження національної свідомості та духовності;

— відхід від уніфікації в процесі виховання, від орієнтації на «усередненого» вихованця.

В університеті розроблений своєрідний «Кодекс учителя». Це комплекс особистісних якостей і рис характеру майбутнього педагога, який включає в себе:

1) громадянську відповідальність, суспільну ініціативність та активність;

2) повагу до Конституції, законів держави, сформовану потребу в їх дотриманні, високу правову свідомість;

3) досконале знання державної мови, постійну турботу про піднесення її престижу й функціонування в усіх сферах суспільного життя;

4) високий професіоналізм, дисциплінованість, працьовитість, творчість;

5) моральну чистоту, високу художньо-естетичну вихованість, фізичну досконалість;

6) гуманність, високу культуру міжнародного спілкування, шанобливе ставлення до традицій інших народностей, які населяють Україну.

Тобто ми маємо орієнтир, який визначає, до чого прагнути в процесі виховання майбутнього вчителя.

Реалізація цих завдань можлива лише за умов дотримання ряду принципів, найважливішими з яких є:

1) принцип єдності національного та загальнолюдського у вихованні, спрямований на розвиток національної свідомості;

2) принцип гуманізації та гуманізації навчання і виховання, який передбачає, з одного боку, внесення гу-

манітарного начала в навчальні курси, з другого — гуманні стосунки між тими, хто навчає і навчається;

3) принцип єдності навчання та виховання, співробітництва і партнерства;

4) принцип індивідуалізації виховного процесу, діалектичне поєднання індивідуальних і колективних форм;

5) принцип спадкоємності у вихованні (у вузі функціонує комплекс «Школа — лицей — університет»);

6) принцип формування творчої активності та самостійності молоді, який реалізується через організацію діяльності студентського самоврядування в університеті;

7) принцип інтеграції традиційних і нових форм виховної роботи.

Виходячи із мети, завдань і принципів виховної роботи, ми визначили її головні напрями:

а) національно-патріотичне виховання;

б) правове виховання;

в) моральне виховання;

г) естетично-художнє виховання;

д) фізичне виховання;

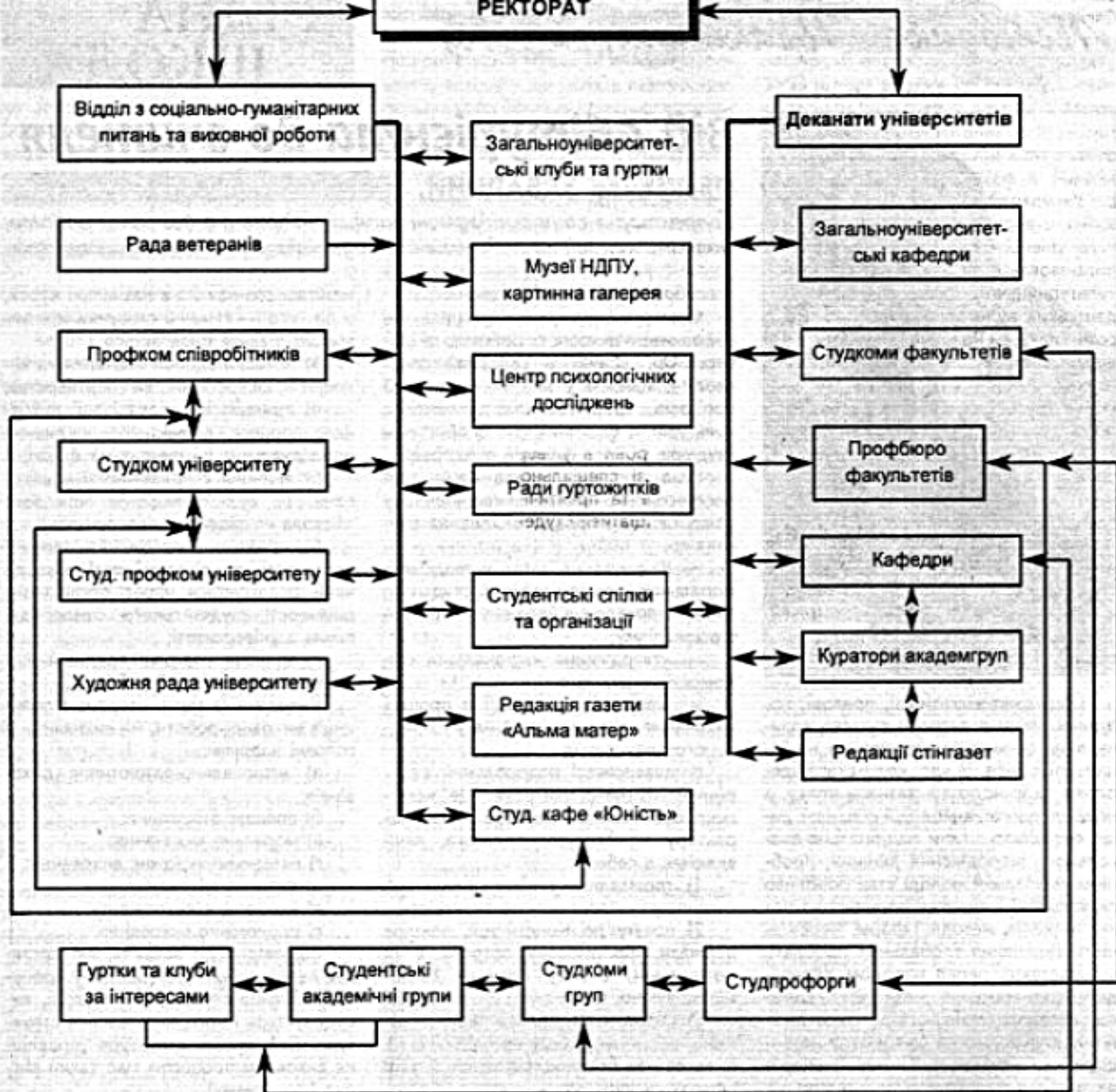
е) екологічне виховання;

є) економічне виховання.

Відповідно до завдань, які поставив перед собою університет у процесі виховання студентської молоді, вибудовується і його виконавська структура. Схематично структура управління виховним процесом має такий вигляд (див. схему).

Слід зазначити, що ректорат, розуміючи актуальність та важливість даної ділянки роботи у формуванні молодого вчителя, інтенсивно сприяє структурній розбудові процесу виховання. Створення у вузі соціально-гуманітарного відділу значною мірою сприяло якісній організації виховного процесу, його скоординованості. Саме цей відділ став головною координуючою ланкою в управлінні процесом виховання між ректоратом, органами студентського самоврядування, громадськими організаціями і радами.

Суттєву допомогу в організації виховного процесу надає і новостворений Центр соціально-психологічних досліджень (керівник — доцент М.В. Палуча). Проведені ним дослідження і зрізи громадської думки дають змогу організувати саме ті заходи, які на часі та найбільш повно задовольняють смаки та уподобання студентів. Отри-

мана інформація дозволяє прогнозувати доцільність того чи іншого виховного заходу.

З метою надання практичної допомоги в організації виховної роботи кураторам та наставникам академічних груп в університеті організовано роботу постійно діючого семінару кураторів. На його засіданнях обговорюються найбільш важливі питання діяльності студентського колективу, здійснюється обмін досвідом, обґрунтовуються методичні засади нових підходів до процесу виховання студентів.

Під час багатогранної позааудиторної роботи зі студентами ми звертаємо постійну увагу на те, що світоглядні знання переходять у погляди та переконання лише тоді, коли засвоєння їх відбувається у цікавій, емоційній формі. Реалізуємо це через залучення студентів до роботи в загальноунівер-

ситетських гуртках та клубах. Їх в університеті налічується 27. Найбільшою популярністю користуються клуби «Веселих та кмітливих» (керівник — методист соціально-гуманітарного відділу Н.С. Щербань), «Ліра» (викладач О.Г. Гроздовська), «Російської словесності» (доцент Л.І. Гетьман), «Діалог» (доцент Е.М. Страшко), «Авторської пісні» (доцент С.В. Пасічник), туристичний клуб «Ібрис» (викладач В.М. Остапчук), «Едельвейс» (професор І.В. Марисова), «Інтелектуал» (викладач О.Г. Шевчук), гурток ракетомодельовання (викладач В.В. Панахно), літературна студія університету (викладач О.Е. Гадзінський) та інші.

Слід зазначити, що кожен з названих керівників клубів та гуртків шукає власні шляхи до формування у студентів стійкої зацікавленості до обраного напрямку діяльності, але ґрунтуються

вони на тих традиціях і світоглядних засадах, які історично склалися в Гоголівському вузі. Історія, культура, мистецтво, національно-демократичні традиції університету є тими невичерпними джерелами, які живлять світоглядні знання студентів, формують їхні морально-етичні переконання. У навчальному закладі функціонують Музей історії Ніжинської вищої школи, музей Миколи Гоголя, Музей рідкісної книги, картинна галерея, зоологічний музей. Майже на всіх факультетах створені кімнати-музеї історії факультету. Увесь цей комплекс дає змогу ефективно організувати роботу з формування національних та патріотичних почуттів студентів, їхнього професійного становлення.

Вагому допомогі в організації національного виховання студентів надає університетське об'єднання Всеук-

райського товариства «Просвіта». Сягнувши своєю історією на початок століття, зазнавши руйнації, переслідувань і, зрештою, відродившись у 1991 році, ця громадська організація стала епіцентром соціальних та політичних подій у вузі. З перших кроків своєї діяльності осередок «Просвіти» активно включився в процес розбудови Української держави. Уже в перший рік державної незалежності членами університетського осередку було організовано лекторій національно-культурницького спрямування. У студентських аудиторіях було прочитано сотні лекцій. Розпочала роботу «недільна школа» для дітей 6—10-річного віку, у якій юні громадяни прилучаються до народного фольклору, мистецтва малювання, гри на сопілці, співу. Ініціаторами та організаторами роботи «недільної школи» стали: тодішній голова осередку, нині проректор з навчально-методичної роботи М.М. Астаф'єва, викладачі О.Є. Чекан, А.В. Кавунник, С.В. Тезікова. Університетський осередок «Просвіти» став організатором багатьох цікавих зустрічей, що значною мірою вплинули на формування політичного світогляду майбутніх учителів. Саме в співпраці осередку просвітян з кафедрою історії України і розпочав свою роботу університетський студентський дискусійний клуб «Діалог», який і нині надає суттєву допомогу в національно-патріотичному вихованні студентів.

На сьогодні в університеті склалися належні зв'язки в проведенні виховних заходів національно-патріотичного спрямування з Радою ветеранів, профкомом, студпрофкомом вузу, Українською студентською спілкою.

Справжнім центром національно-демократичного виховання і художньо-естетичної освіченості та вихованості для студентів стала літературна студія університету. Заснована більш як сто років тому, започаткована на засадах справжньої демократії, вільнодумства, високої інтелектуальної та морально-етичної культури, студія на всіх етапах свого історичного розвитку продовжувала формувати не просто педагога, а педагога-митця. Адже для багатьох випускників студії шлях у велику літературу починався від учительського столу. Серед випускників студії: письменники, лауреати Державної премії України імені Т.Г. Шевченка Юрій Збанацький та Євген Гуцало, відомі українські поети та прозаїки Олекса Ющенко, Леонід Горлач, Володимир Мордань, Анатолій Давидов та інші. Лише за останні два десятиліття членами Спілки письменників України стали 20 вихованців вузу, більш як 150 випускників стали членами Спілки журналістів України. Переможцями престижних Всеукраїнських літературних конкурсів «Гранослов» та видавництва «Смолоскип» за останні роки

стали наші вихованці Анатолій Давидовий, Олена Степаненко, Сергій Коноваленко.

Надзвичайно важливими аспектами у формуванні вчителя є його моральне виховання. Педагогічний колектив університету вбачає головний зміст морального виховання студентів в опануванні ними кращих здобутків духовної культури людства та нації, готовності жити і діяти за принципами гуманізму. Активно працюють у цьому напрямі колективи загальноуніверситетських кафедр педагогіки (завідувач — доцент Є.І. Коваленко) та педагогічної майстерності (доцент Н.І. Яковець). Організовані й проведені викладачами цих кафедр заходи тісно пов'язані з практичною діяльністю майбутніх педагогів. Для прикладу: вже два роки в університеті готують фахівців зі спеціальності «Соціальна педагогіка та практична психологія». Саме з ініціативи студентів цих груп та викладачів кафедри педагогічної майстерності у вузі була проведена акція «Допоможи ближньому», в ході якої зібрано понад 250 одиниць одягу та взуття, більше тисячі гривень спонсорської допомоги. Все це передано на підтримку малозабезпечених сімей нашого міста.

Справжньою школою морального служіння стає для майбутніх педагогів робота з дітьми, схильними до правопорушень. Організація такої діяльності теж ініціатива згаданих кафедр. Сьогодні понад 30 дітей, схильних до правопорушень, опікуються студентами університету.

Метою екологічного виховання студентів університету є формування їхньої екологічної культури, в основі якої лежить відповідальне ставлення до оточуючої природи.

Реалізуючи згадані принципи, в університеті працює постійно діючий семінар «Велика ботанічна практика», який проходить під керівництвом доцентів природничо-географічного факультету Г.М. Лисенка та С.В. Пасічника. Слухачами цього семінару обладнано екологічну стежку «Графський парк», відновлено роботу громадської дружини з охорони природи, проводяться численні конкурси плакатів та стіннівок на екологічну тематику, конкурси природоохоронного спрямування.

Одне з чільних місць у системі виховання педуніверситету відводиться художньо-естетичному вихованню. Саме через реалізацію своїх здібностей у художній самодіяльній творчості і формується творча особистість майбутнього вчителя. Виховання у студентської молоді естетичних поглядів та смаків ґрунтується на народній естетиці та розвитку індивідуальних здібностей і талантів. Організація заходів, пов'язаних із розвитком творчих здібностей студентів, здійснюється Художньою радою університету та зусиллями

викладачів кафедр музичного факультету. В університеті функціонують більше десяти творчих колективів. Серед них: лауреат Всеукраїнського конкурсу імені М. Леонтовича та Міжнародних конкурсів хорів в Італії та Польщі камерний самодіяльний хор «Світич» (керівники Л.Ю. Шумська та Л.І. Костенко), дует баяністів у складі заслужених артистів України Миколи Шумського та Володимира Дорохіна, оркестр народних інструментів (керівник — М.Шумський), самодіяльний драматичний театр-студія (керівник — П.М. Кобернюк) та інші. Традиційним стало проведення в університеті конкурсів «Нумо, першокурснику!», авторської пісні, відроджено проведення загальноуніверситетського фестивалю «Студентська весна».

Велику допомогу в організації естетичного виховання майбутніх педагогів надає картинна галерея вузу. Заснована у 1845 році, вона вміщує у своїх залах майже 230 полотен вітчизняних та зарубіжних майстрів XIV — XX ст. Проте стало доброю традицією в залах галереї експонувати художню творчість студентів та викладачів університету. Так було організовано персональні художні виставки студентів Валентини Грабовської та Сергія Коноваленка; виставку виробів декоративно-прикладного мистецтва викладачів А.І. Завальнюка, С.М. Козлової, Е.С. Кирдана. Незважаючи на певну матеріальну скруту, ректорат університету все ж забезпечує всі умови для творчої практичної діяльності студентів.

Вагомі здобутки має наш вуз з фізичного виховання студентів. Головний зміст цієї роботи педагоги університету вбачають у фізичному та психологічному загартуванні студентів, формуванні потреби у здоровому способі життя. В університеті працюють секції з семи видів спорту, проводяться загальноуніверситетська Спартакіада, спартакіада першокурсників. Спорт в університеті має свою історію і традиції. Серед вихованців вузу учасники Олімпійських ігор, призери чемпіонату Європи з бігу Володимир Ігнатенко та Віталій Тищенко. Збірні команди університету неодноразово були переможцями змагань різних рівнів.

Трудове виховання студентів здійснюється через студентське самоврядування переважно для поліпшення побутових умов проживання в гуртожитках вузу та спортивно-оздоровчому таборі «Лісове озеро» (с. Ядуги).

Отже, виховна робота серед студентів університету характеризується організацією, пошуком нових підходів та форм і структурно об'єднана в систему цілеспрямованих заходів.

Безперечно, є в організації та проведенні процесу виховання в університеті і недоліки та прорахунки, але вони аналізуються, а в їх усуненні і полягає щоденна робота педагога.

Неперервність — провідний принцип організації педагогічної практики студентів

Наталія ЯКОВЕЦЬ,

кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри педагогічної майстерності

фахових знань. Якщо в процесі теоретичного навчання соціально-гуманітарні, психолого-педагогічні і фахові дисципліни вивчаються окремо, то в шкільній практиці знання з цих дисциплін спрямовуються на розв'язання конкретних практичних завдань, тобто набувають практичного змісту. Кінцевим результатом такої інтеграції теоретичних знань є сформовані професійні уміння.

Свідоме застосування студентами теоретичних знань у процесі навчання і виховання учнів є лише основою для формування педагогічних умінь. Самі ж уміння формуються в результаті подолання труднощів у застосуванні різних прийомів, методів і засобів навчання та виховання, оскільки різні педагогічні фактори (цілі навчання і виховання, вікові та індивідуальні особливості учнів, рівень їхньої підготовленості, особистісні риси студента, наявна матеріальна база та ін.) суттєво змінюють умови навчання і виховання. Важливо підкреслити, що успішне оволодіння студентами педагогічними уміннями в навчальній і виховній роботі можливе лише при дотриманні певних умов, зокрема: при постійному і керованому стимулюванні застосування студентами різних теоретичних знань у своїй практичній діяльності в їх єдності і взаємозв'язку; при організації цілеспрямованого процесу формування відповідних педагогічних умінь.

Отже, формування професійних педагогічних умінь — тривалий процес. Він обумовлюється ще й тим, що в структурі педагогічної дії не всі елементи виконуються свідомо, на основі теорії. В її структурі є такі дії, які виконуються автоматизовано, на основі попереднього досвіду із застосування даного способу навчання чи виховання.

Все це дає підстави для переконливого висновку про необхідність запровадження у вищих педагогічних закладах освіти неперервної педагогічної практики, яка передбачає включення в систематичну педагогічну діяльність протягом всіх років навчання у вузі, зміст і методи організації якої ускладнюються від курсу до курсу. У ході такої практики створюються умови для розвитку педагогічного мислення на основі встановлення причинно-наслідкових зв'язків між педагогічними фактами і явищами, порівняння

різних варіантів розв'язання педагогічних проблем.

Відповідно до положень Концепції педагогічної освіти, схваленої колегією Міносвіти України у грудні 1998 р., у Ніжинському педуніверситеті розроблено і запроваджено оновлену систему професійної підготовки вчителів з урахуванням фактора його майбутньої діяльності в принципово нових умовах суспільно-економічних відносин. Органічною складовою цієї системи є неперервна педагогічна практика, яку характеризують перш за все систематичність і комплексність. Запроваджена нами модель неперервної практики передбачає поступове ускладнення діяльності студентів від першого до випускного курсу, виходячи з цілей і завдань навчання на кожному етапі професійної підготовки.

До системи неперервної практики входять такі види:

— *ознайомча* (I курс) — на базі районного (міського) відділу освіти;

— *навчальна* (II курс) — у загальноосвітніх школах Ніжина і району;

— *виховна* (III курс) — у літніх оздоровчих таборах, на шкільних майданчиках, у позашкільних закладах, комісіях у справах неповнолітніх і т.п.;

— *педагогічна* (IV курс) — у 5—9 класах загальноосвітньої школи (8 тижнів);

— *стажувальна* (V курс) — у 10—11 класах загальноосвітньої школи (10 тижнів);

— *магістерська* — у закладах освіти нового типу (6 тижнів), при фаховій кафедрі у вищому закладі освіти (4 тижні).

Весь цикл професійної підготовки в університеті відкриває курс «Вступ до спеціальності», програму якого підготовлено науковцями університету спільно з освітянами-практиками (серед авторів — начальник управління освіти Чернігівської облдержадміністрації, завідувач райвно, директор школи). Мета курсу — розкрити перед студентами перспективи і шляхи оволодіння професійною діяльністю вчителя у педагогічному університеті в умовах економізованого підходу до освіти із максимальним врахуванням його людського фактора. Зокрема, курс має практичну спрямованість: тут, крім розкриття сутності педагогічної практики, її мети, завдань на кожному з етапів, здійснюється підготовка першокурсників до педагогічної практики

Сучасна вища педагогічна школа повинна навчати і виховувати студентів з максимальним врахуванням тих суспільних і професійних проблем, в яких майбутнім учителям належить жити й працювати. Це пріоритетне завдання цільової комплексної програми «Вчитель», затвердженої у листопаді 1997р. Міносвітою та АПН України.

Одним із засобів успішної підготовки студентів до роботи вчителя у цьому плані є педагогічна практика, яка проводиться в умовах, максимально наближених до професійної діяльності. Діяльність студентів у період практики є аналогом професійної діяльності вчителя, організовується в реальних умовах школи. У процесі педагогічної практики можна повною мірою осмислити педагогічні явища і факти, закономірності і принципи навчання та виховання, оволодіти професійними уміннями, досвідом практичної діяльності. Крім того, перехід суспільства на ринкові відносини ставить учителя перед необхідністю виконувати нові функції. Ускладнення ж функцій сучасного вчителя вимагає формування у студентів педвузів таких особистісних і професійних якостей, які б дозволили їм без особливих труднощів почати трудовий шлях у постійно змінюваних умовах діяльності сучасної школи.

Педагогічна практика як форма професійного навчання у вищому педагогічному закладі освіти за певних умов може виконувати провідну системотворчу роль у формуванні сучасного спеціаліста: у процесі практики наявні всі умови для інтеграції суспільно-політичних, психолого-педагогічних і

в установах і закладах освіти.

Авторським колективом науковців університету і практичних працівників системи освіти підготовлено інструктивно-методичні матеріали «Організація педагогічної практики в педагогічному університеті» та «Наскрізна програма педагогічної практики в педагогічному університеті», апробація яких почалася з вересня 1999 р. Укладені згаданих документів виходили з того, що педагогічна університетська освіта повинна базуватися на новій філософії освіти і новій парадигмі освіти, які потребують якісно вищої професійної підготовки вчителя, спроможного вирішувати завдання всебічного розвитку особистості як громадянина та індивідуальності.

Відповідно до розробленої нами програми педагогічна практика на I курсі проводиться на базі районного (міського) відділу освіти і передбачає, перш за все, соціалізацію особистості студента педагогічного університету як майбутнього вчителя. На прикладі конкретного району (міста) студенти ознайомлюються з особливостями реалізації в сучасних умовах Законів України «Про освіту» та «Про загальну середню освіту», правовими засадами діяльності вчителя. Крім того, вони ознайомлюються з організаційними формами навчально-виховної роботи школи, особливостями навчально-виховного процесу в початкових класах, гігієнічними вимогами до організації навчальної роботи в початковій ланці освіти, допомагають вчителю початкових класів у проведенні навчальної і виховної роботи з дітьми.

Студенти II курсу закріплюються за 4—8 класами. Педагогічна практика на цьому етапі носить навчально-пропедевтичний характер: кафедрами психології, педагогіки, педагогічної майстерності розроблено систему зав-

дань, виконання яких, з одного боку, спрямоване на формування умінь на базі здобутих знань, з іншого — на вироблення мотивації різнобічності (навіть універсальності) освіти сучасного вчителя.

Завданням виховної практики на III курсі є закріплення, розширення і поглиблення професійно-педагогічних знань, удосконалення професійних умінь, набутих у період теоретичного і практичного навчання на попередніх курсах. Важливою особливістю цього етапу педагогічної практики є те, що вона проводиться в різних виховних закладах.

Педагогічна практика на IV і V курсах має свої специфічні особливості і можливості в плані професійного становлення вчителя. Специфіка цієї практики полягає в тому, що вона носить яскраво виражений комплексний характер. І хоч види педагогічної діяльності студентів на обох курсах майже збігаються за своїм змістом, однак характером їх виконання вони різняться.

На IV курсі практика має навчально-адаптивне спрямування, оскільки студенти тут більшою мірою ознайомлюються з умовами своєї майбутньої професійної діяльності, з усім комплексом професійних обов'язків вчителя і вихователя. Вся діяльність студентів IV курсу спрямовується і регламентується методами, проводиться, як правило, в міській школі, в той час як практика на V курсі здійснюється більш самостійно і в сільській школі. Суттєвою відмінністю практики на V курсі є те, що діяльність студентів відбувається у більш складних умовах: якщо на IV курсі студент проходить практику з першої спеціальності і в 5—9 класах, то на випускному курсі він проходить практику з обох спеціальностей (чи спеціальності і спеціаль-

зації), працює одночасно в класах основної і старшої школи.

Отже, на завершальному етапі практики не лише закріплюються і удосконалюються уміння, набути на попередніх етапах (I—IV курсах), і формуються нові — тут розвивається педагогічне мислення студентів як здатність застосовувати теорію і уже сформовані уміння при розв'язанні навчально-виховних завдань у різних (нестандартних і непередбачуваних) умовах: на різних ступенях навчання, при викладанні кількох предметів, з різними віковими групами, у класах з різним рівнем підготовки та ін.

Таким чином, педагогічна діяльність студента-практиканта при забезпеченні неперервності педагогічної практики є динамічним процесом, у ході якого створюються всі умови для професійного становлення сучасного вчителя.

Література

1. Закон України «Про Освіту». — К., 1999.
2. Закон України «Про загальну середню освіту». — К., 1999.
3. Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття). — К., 1994.
4. Цільова комплексна програма «Вчитель». — К., 1997.
5. Концепція педагогічної освіти. — К., 1998.
6. Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах: Наказ Міністерства освіти України від 2 червня 1993 року №161.
7. Положення про проведення практики студентів вищих навчальних закладів освіти України: Наказ Міністерства освіти України від 8 квітня 1993 року №93.

Династія Соломах

Тамара ПІНЧУК,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки

Мабуть, кожен вищий навчальний заклад може похвалитися своїми династіями. Багато таких має і наш стародавній, ушлюблений Ніжинський державний педагогічний університет імені Миколи Гоголя. Можна назвати династію Костенків, Шевченків, Андрушків і ще дуже багатьох. Але чи не найяскравішою серед них є династія Соломах. Почалася вона ще з далекого 1919 року. Син селянина-незаможника Соломаха Матвій Кононович усе своє життя присвятив боротьбі за щастя народу. Він член більшовицької партії з 1905 р. Брав участь у революційних подіях 1905—1907 років, заз-

нав переслідувань, був засуджений до страти. Вирок замінили висланням до Архангельської губернії. По дорозі втік і переховувався в Румунії.

Після повернення із десятирічної еміграції до рідного краю Соломаха був обраний першим народним Комісаром освіти в Ніжинському районі. Він турбувався про вчительські кадри для нової школи, про зміст навчання дітей робітників і селян і будував шкільні приміщення. Споруджена під його керівництвом школа в селі Велика Кошелівка й сьогодні служить дітворі: вона має просторі класи, великі вікна й високі стелі. Комісар на-

родної освіти добре знав, які школи потрібні народу. На жаль, і Матвія Кононовича скосив 1938 рік. Він був репресований і знищений. У 1960 р. реабілітований посмертно.

Педагогічною стежкою пішли й діти М.К. Соломахи: два сини і дві дочки. Один з них, Антон Матвійович, кандидат математичних наук, доцент нашого університету, понад сорок років очолював кафедру математики, був деканом факультету. На кафедрі математики працювали і учні Антона Матвійовича: І.С. Матюшко, згодом професор, доктор наук; доценти Л.І. Колесник, Л.І. Нестеренко, В.М. Горбань, старший викладач В.Ю. Назаров та інші. А скільки підготував він учителів математики — й підрахувати важко.

Разом з Антоном Матвійовичем успішно працювала в університеті його дружина — філолог Надія Василівна. Закінчили фізико-математичний факультет нашого навчального закладу і другий син М.К. Соломахи — Семен Матвійович та його дружина, згодом — скромні сільські вчителі. І коли їхній син Анатолій закінчив школу, вагався недовго. Обрав фізико-математичний факультет.

Анатолій Семенович уже 37 років працює в школі, із них 26 років був заступником директора і директором у рідному селі Велика Кошелівка, у тій самій школі, яку свого часу збудував його дід. Невтомний трудівник, відмінник освіти, він дуже любить

свою роботу і свою школу. Саме Анатолій Семенович зібрав і продовжує збирати матеріали про таку рідну йому династію Соломах.

Часто згадує Анатолій Семенович свою першу педагогічну практику. У ті далекі роки вона була піврічною. Проходив він її далеко від Ніжина, у селі Грушівка Кельменецького району на Буковині. Хтось із учителів школи не справився тоді зі своїми обов'язками, і директор школи призначив з першого дня студента-практиканта класним керівником шостого класу. Якоюсь одразу потяглися до нього діти. Це надало сил і натхнення. Не хотілося залишати цих учнів. Коли вже збирав у дорогу свою нехитру валізку, господарка, у якій мешкав, гукнула: «Там вас просять...». Надворі була гроза, лив, мов із відра, дощ. Вийшов Анатолій на ганок, а там його учень Петро. По щоках хлопця текли сльози, яких і дощ не зміг замаскувати, а в руках букетик квітів: «Прийшов вас провестись...». Той Петро вже багато років надихає Анатолія Семеновича. Та не лише Петро. Всі ці роки надсилають своєму вчителю привітання його вихованці. Що може бути дорожчим для педагога?!

Цим самим шляхом пішли і дві сестри Анатолія Семеновича, і два брати та їхні дружини. Сестра Валентина вчителює в Тернопільській області. Брат Володимир — директор Новгород-Сіверської станції юних

техніків. У школі трудиться і дружина Анатолія Семеновича.

У цій самій школі працювали сумарно п'ятдесят шість років і батьки Анатолія Семеновича — Оксана Максимівна і Семен Матвійович. Практично все населення Великої Кошелівки здобуло освіту в династії Соломах і, мабуть, ще довго здобуватиме. До педагогічної роботи вже впевнено приступило четверте покоління династії. Син Анатолія Семеновича, Олександр, — учитель фізкультури в рідній школі, дочка Людмила — вчителька математики в місті Энергодар на Запоріжжі. У неї вже тринадцятирічний педстаж. Є ще один родич четвертого покоління династії учитель Геннадій Шелан.

Уже є й п'яте покоління. У дочки Анатолія Семеновича Людмили двоє дітей. Та й син Олександр, той, що викладає фізкультуру, колись одружився... Будемо чекати нових продовжувачів педагогічної династії.

А всього 25 представників родини Соломах пов'язали свою долю з благородною справою навчання і виховання підрастаючого покоління. Із них 18 — випускники Ніжинського педагогічного університету, дев'ять — закінчили фізико-математичний факультет. Чимало їх — це скромні сільські вчителі. Дехто загинув у боях Вітчизняної війни.

Педагогічний стаж учительської династії Соломах вже сягає 600 років.

Навчальний процес і комп'ютер

Валерій АНИЩЕНКО,

кандидат фізико-математичних наук, доцент, декан фізико-математичного факультету

діючих навчальних планів. Графік навчального процесу доцільно складати у вигляді певним чином виконаного розподілу семестрового аудиторного навантаження на лекційні, практичні та лабораторні заняття відповідно до кількості навчальних тижнів. Це означає, що семестровий графік навчального процесу буде складатися з ряду окремих тижневих графіків, кількість яких дорівнюватиме кількості тижнів у даному семестрі. При плануванні навчального процесу мають бути враховані певні обов'язкові умови, а саме:

— ритмічність навчального процесу, тобто викладання предмета щотижня;

— загальна тижнева кількість аудиторних годин не повинна перевищувати заплановану для кожного курсу;

— для будь-якої навчальної дисципліни фактична кількість годин, виділених на лекційні, практичні та лабораторні заняття, має збігатися із запланованою.

Існує величезна кількість можливих варіантів складання тижневих графіків навчального процесу, проте такі, які б відповідали описаним вище вимогам, скласти важко. Тому планування треба здійснювати математичними способами із застосуванням методів теорії графів (1, 2). Це означає, що ми маємо побудувати математичну модель планування навчального процесу, яка дозволить вибирати з величезної кількості варіантів лише ті, які задовольняють умови 1—3.

З математичної точки зору для розв'язання поставленої задачі треба заповнити матрицю

$$A = \begin{pmatrix} a_{111} & a_{112} & \dots & a_{11s} \\ a_{121} & a_{122} & \dots & a_{12s} \\ a_{131} & a_{132} & \dots & a_{13s} \\ a_{211} & a_{212} & \dots & a_{21s} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ a_{n31} & a_{n32} & \dots & a_{n3s} \end{pmatrix}, \quad (1)$$

яка складається з n рядків, 3-х підрядків та s стовпчиків (n відповідає кількості навчальних предметів, які вивчаються на певному курсі, 3 — означає кількість видів навчальної діяльності (ВНД)-лекції, практичні і лабораторні заняття, s — кількість навчальних тижнів у даному семестрі).

Елементи матриці $A(a_{ijk})$ мають відповідати таким вимогам:

$$\sum_{i=1}^3 \sum_{j=1}^s a_{ijk} \leq \max; \quad (2)$$

$$j = 1, 2, 3; \quad k = 1, 2, \dots, s;$$

(i — номер предмета, j — кількість ВНД, k — номер навчального тижня),

$$\sum_{k=1}^s a_{ijk} = \text{plan}_y; \quad (3)$$

$$j = 1, 2, 3; \quad i = 1, 2, \dots, n;$$

Суми (2), (3) відображають сформульовані нами раніше умови 2, 3, які є обов'язковими при плануванні навчального процесу.

Крім того, елементи a_{ijk} матриці (1) можуть набувати лише цілих парних значень в межах від мінімальної (\min_{ij}) до максимальної (\max_{ij}) кількості годин, запланованих на один навчальний тиждень для i -го предмета та j -го виду навчальної діяльності:

$$\min_{ij} \leq a_{ijk} \leq \max_{ij};$$

$$i = 1, 2, \dots, n; \quad j = 1, 2, 3; \quad (4)$$

$$k = 1, 2, \dots, s.$$

Нарешті, запишемо умову, яка враховує неперервність викладання певної навчальної дисципліни, починаючи з тижня k_1^i і закінчуючи тижнем k_2^i :

$$\sum_{j=1}^3 a_{ijk} = c_i; \quad i = 1, 2, \dots, n; \quad (5)$$

$$k = k_1^i, k_1^i + 1, \dots, k_2^i;$$

Сума (5) дає кількість годин з усіх видів навчальної діяльності, які виставляються в тижневий графік для даного предмета.

Вимога неперервності навчального процесу дозволяє сформулювати допоміжну задачу, пов'язану з визначенням кількості навчальних годин, які виділяються на i -й предмет на k -му тижні. Ця задача полягає у визначенні елементів матриці

$$B = \begin{pmatrix} b_{11} & b_{12} & \dots & b_{1s} \\ b_{21} & b_{22} & \dots & b_{2s} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ b_{n1} & b_{n2} & \dots & b_{ns} \end{pmatrix} \quad (6)$$

Елементи матриці B задовольняють такі умови:

$$\sum_{i=1}^n b_{ik} \leq \max; \quad k = 1, 2, \dots, s; \quad (7)$$

$$\sum_{k=1}^s b_{ik} < \sum_{j=1}^3 \text{plan}_y + c_i; \quad (8)$$

$$i = 1, 2, \dots, n;$$

Сума (7) є загальною кількістю тижневих годин, оскільки b_{ik} — години, що виділяються на i -й предмет на k -му тижні. Сума (8) відображає умову виконання семестрового навантаження в цілому. В цій сумі c_i є тією кількістю годин, яка припадає на i -й предмет щотижня, протягом часу його викладання.

Знаючи тривалість викладання кожного предмета в тижнях та кількість запланованих на кожний предмет тижневих годин c_i , можна сформулювати матрицю B .

У цій матриці всі елементи нулі, крім тих, що містяться в стовпцях, номери яких обмежені числами k_1^i та k_2^i . Отже, для знаходження елементів матриці B треба знайти k_1^i , k_2^i та c_i . Знайдемо, перш за все, c_i та l_i .

$$(l_i = k_2^i - k_1^i + 1).$$

Значення c_i можуть знаходитись в певних межах:

$$\min_i \leq c_i \leq \max_i \quad (9)$$

У подвійній нерівності (9) \min_i , \max_i , c_i відповідно, мінімальною та максимальною кількістю тижневих годин, що виділяються на i -й предмет:

$$\min_i = \sum_{j=1}^3 \min_{ij};$$

$$\max_i = \sum_{j=1}^3 \max_{ij}; \quad (10)$$

$$i = 1, 2, \dots, n.$$

c_i та l_i пов'язані між собою співвідношенням

$$l_i = \left[\frac{\text{plan}_y}{c_i} + 0,8 \right], \quad (11)$$

де 0,8 — параметр, що підбирається емпіричним шляхом.

Таким чином, визначено множину допустимих значень для l_i та c_i . Тому будемо мати кілька варіантів планування одного і того ж предмета, а саме $\nu_i = \max_i - \min_i$, де ν_i — кількість варіантів.

Для реалізації описаної математичної моделі можна створити за допомогою певної мови програмування, наприклад, Turbo Pascal 7.0, програму для ЕОМ. Вона міститиме підпрограму, яка шукатиме k_1^i та l_i . Вона буде присвоювати змінній $\text{pos}[i].x$ ($i=1, 2, \dots, n$) номер тижня k_1^i , з якого починається викладання i -го предмета. Кількість тижневих годин, які можуть припадати на i -й предмет в цілому, міститиме змінна $\text{predIn}[i].a[v].h$ (c_i). Тривалість викладання предмета містить змінна $\text{predIn}[i].a[v].l$ (l_i). Змінна вказує на те, який саме варіант планування предмета підходить для семестрового графіка навчального процесу. Перелік цих змінних буде міститися в масиві $\text{variant}[i]$. Вхідними даними для процедури є такі глобальні змінні:

- максимально можлива кількість аудиторних годин на тиждень;
- кількість предметів на вибраній спеціальності та курсі;
- тривалість семестру в тижнях;
- запланована кількість годин на j -ій ВНД для предмета rg ;
- найбільша дозволена кількість тижневих годин на j -ій ВНД i -го предмета;
- найменша дозволена кількість годин.

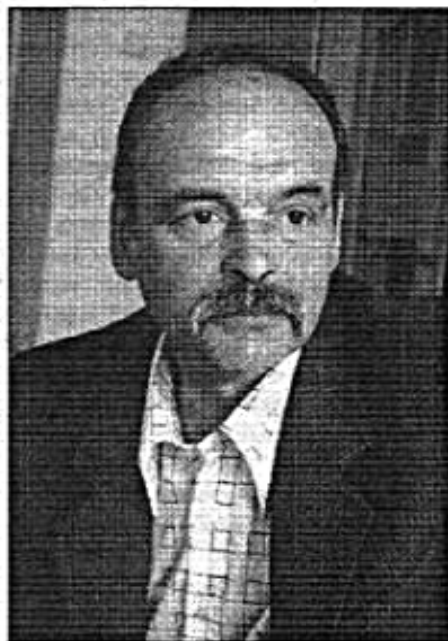
Звичайно, створення математичної моделі, а потім і розробка відповідного програмного забезпечення є досить складною і довготривалою справою. Проте завдяки цьому ефективність навчального процесу підвищується.

Література

1. Багриновский К.А., Бусыгин В.П. Математика плановых решений. — М.: Наука, 1980. — 224 с.
2. Куцев Л.Н., Горяинов М.М. Математика в управлении производством. — М.: Наука, 1969. — 192 с.

З нумізматичної колекції
Валерія Аніщенка

Микола БОЙКО,

кандидат педагогічних наук, доцент, директор ліцею

Обласний педагогічний ліцей при Ніжинському державному педагогічному університеті імені Миколи Гоголя створено в 1993 р. як школу нового типу, що забезпечує здобуття освіти понад державний освітній мінімум, здійснює науково-практичну підготовку талановитої учнівської молоді.

Ліцей виконує соціальне замовлення Чернігівської області і м. Ніжина щодо високоякісної профільної підготовки талановитих дітей, розвитку їхніх здібностей до творчості. До ліцею приймаються школярі після закінчення 9-ти класів. Нині на двох його курсах навчається більше 250 учнів, половина з яких прийшла із сільських шкіл. Серед особливостей нашого ліцею як навчального закладу нового типу можна виділити такі: інтегрованість у структуру університету (ліцей є підрозділом університету); цілеспрямований відбір і підготовка учнів сільських шкіл до вступу в педагогічний університет на спеціальності, відсутність яких гостро відчувається в області; досить висока результативність навчання (до 99% випускників ліцею щорічно стають студентами університетів і коледжів України та інших держав).

Поглиблена підготовка здійснюється за кількома профілями:

гуманітарний клас — англійська мова, історія, правознавство;

математичний клас — математика, інформатика, англійська мова;

природничий клас — біологія, хімія;

музично-філологічний клас — українська мова та література або музика;

клас іноземних мов — англійська або німецька мова.

Останнім часом спостерігається значна відмінність в якості знань випускників сільських і міських шкіл. Обдаровані діти, які навчаються в сільських школах, далеко не завжди мають можливості для самореалізації. Стає проблемою для таких учнів і здійснення неперервної освіти: школа — вищий навчальний заклад. Пільговий прийом до вузу випускників сільських шкіл — не найкраще розв'язання цієї проблеми. Головним критерієм відбору для навчання у вищому навчальному закладі мають бути міцні і глибокі знання абітурієнта. Встановлення додаткових пільг веде до зниження рівня успішності у вищій школі, відрахувань студентів через неуспішність. Як засвідчила практика роботи нашого ліцею, одним із шляхів розв'язання цієї проблеми є створення спеціалізованих класів для профільної підготовки талановитої молоді із сільських шкіл. У музично-філологічному класі та класі іноземних мов навчаються тільки діти з сільської місцевості, які мали направлення районних відділів освіти. Навчання в ліцеї дає змогу їм не лише одержати належну підготовку для подальшого здобуття вищої освіти в університеті, а й розкрити свій творчий потенціал, визначитися щодо майбутньої професії.

Педагогічна система ліцею безпосередньо зорієнтована на особистість учня, на залучення його до активної пізнавальної діяльності, коли учень стає суб'єктом пізнання.

Виховання творчої, національно свідомої і всебічно розвиненої особистості передбачає створення умов для здобуття глибоких і міцних знань, оволодіння способами застосування цих знань у конкретних ситуаціях, набуття досвіду творчості. Не менш важливим є і виховання громадянської позиції учня, його емоційно-ціннісного ставлення до навколишнього природного і соціального середовища.

Інтегрованість ліцею у структуру одного з найстаріших в Україні вищого навчального закладу, відомого як своїми випускниками, так і своїми традиціями, створює особливе тло для організації процесу навчання і виховання, дозволяє використати високий інтелектуальний і творчий потенціал його викладачів-науковців. Серед педагогів, які безпосередньо працюють в ліцеї, — 28 мають наукові ступені і вчені звання. З початку заснування ліцею викладачем мате-

матики працює в ньому проректор з навчально-методичної роботи кандидат фізико-математичних наук, доцент М.М. Астаф'єва. Свої знання і досвід передає ліцеїстам на уроках біології професор, заслужений діяч науки й техніки України, завідувач кафедри зоології І.В. Марисова. Хімію в природничому класі викладає завідувач кафедри хімії, автор шкільних підручників, кандидат педагогічних наук, доцент Н.І. Лукашова. Музична підготовка здійснюється за авторськими програмами і під керівництвом декана музичного факультету доктора педагогічних наук, професора О.Я. Ростовського. За два роки учні музичної групи, навіть ті, що не мали попередньої музичної освіти, здобувають підготовку, яка дозволяє продовжити навчання в університеті. Музично обдарованим дітям, таланти яких так і не змогли б реалізуватися в умовах села, відкривається дорога до вищої музичної освіти.

На все життя залам'ялися ліцеїстам уроки математики, які проводив доктор фізико-математичних наук, професор, ректор університету В.П. Яковець; спецкурси, присвячені комплексному аналізу художніх творів, що їх читав доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури О.Г. Ковальчук; уроки-диспути англійської мови вчителя-методиста Л.М. Павлюк.

Грунтовна підготовка дозволяє випускникам ліцею вступати до визнаних не лише в Україні, а й у світі навчальних закладів. Більше 20% ліцеїстів продовжують навчання в Київському національному університеті ім. Т.Шевченка, Київському національному технічному університеті, Київському національному економічному університеті, Академії народного господарства, Московському технічному університеті ім. М.Баумана, Київському медичному університеті та багатьох інших.

Кафедри університету є науково-методичними центрами, які формують зміст та ідеологію навчання з відповідних дисциплін та виховної роботи, надають допомогу в організації наукової роботи ліцеїстів. Співпраця з науковцями, робота в лабораторіях, читальних залах, можливості використання університетської навчальної і матеріально-технічної бази мають важливе значення і в психологічному аспекті. Студенти-ліцеїсти виявляються краще підготовленими до навчання у вищій школі, швид-

Важлива роль у системі роботи ліцею належить організації учнівської наукової роботи. Науковому дослідженню як творчому процесу притаманна не лише гносеологічна функція. Особливого значення в учнівській дослідницькій діяльності набуває її педагогічна функція — розвиток особистості в процесі творчості.

Організацію науково-дослідницької роботи здійснює створене в ліцеї наукове товариство, яке очолює проєктор з наукової роботи університету, кандидат фізико-математичних наук, доцент М.Г. В'ялий. Воно має своє положення і входить до складу Чернігівського територіального відділен-

ня МАН України. Безпосереднє наукове керівництво забезпечують понад 30 науковців університету. Традицією стало проведення в ліцеї щорічної звітної наукової конференції. Юні дослідники захищають свої роботи на засіданнях секцій, виступають на звітній студентській конференції. Кращі з них подаються на обласний та Всеукраїнський тури конкурсу-захисту учнівських наукових робіт МАН. Упродовж 1997 — 1999 рр. 18 учнів стали переможцями і призерами III етапу Всеукраїнських конкурсів МАН, більше 30-ти — переможцями і призерами обласного туру. Три роки підряд учні ліцею, якими керують доценти М.М. Астаф'єва, І.К. Харитонов, О.В. Качалка, О.В. Ростовська, старший

викладач О.Г. Шевчук, виборюють перші і призові місця на Всеукраїнському конкурсі МАН у секціях математики, англійської філології, медицини, історії, астрономії.

У 2000 р. з 13 робіт, представлених на обласний конкурс-захист учнівських наукових робіт МАН, вісім одержали дипломи I ступеня, чотири — другого (Всеукраїнський тур не проводився). 12 ліцеїстів стали призерами обласних предметних олімпіад. Успішно виступила команда ліцею у Всеукраїнських турнірах юних фізиків, які проводилися в м. Харкові (1999 р.) та м. Одесі (2000 р.), Всеукраїнських та міжнародній фізико-математичних олімпіадах Ришельєвського ліцею в м. Одесі.

Пошук нових лінгво-педагогічних технологій навчання англійської мови

Сергій ПОТАПЕНКО,

*кандидат філологічних наук,
доцент, завідувач кафедри
англійської філології,*

Світлана ТЕЗІКОВА,

*кандидат педагогічних наук,
доцент, декан факультету
іноземних мов*

ї викладання, а також широким психолого-педагогічним та лінгвістичним кругозором.

На межі тисячоліть посилюється інтерес до аналізу й осмислення тенденцій розвитку англійської мови (1, с.3; 2, с.2), здобутків теоретичного (3) та прикладного мовознавства, методик викладання (4, с.3). Основні закономірності, виділені в ході такого аналізу, становлять інтерес при створенні нових лінгво-педагогічних технологій навчання англійської мови як у школі, так і в педагогічному вузі. Вихідною ланкою реформування процесу навчання англійської мови вважаємо факультети іноземних мов педагогічних вузів, що мають дати школі вчителя іноземної мови, який добре володіє мовою та методикою

Англійська мова як матеріал навчання неоднорідна і в найбільш загальному плані утворює три рівні — діалектний, національний, що в свою чергу втілюється в різних національних варіантах (британський, американський, австралійський тощо), та міжнародний, який формується в ході набуття англійською мовою міжнародного статусу, хоча на даний час реально не існує (1, с.6). Відповідно, постає питання, який рівень вибрати як матеріал навчання? Якщо виключити діалектний рівень і взяти до уваги відсутність загальновизнаного міжнародного варіанта англійської мови, основою викладання на молодших курсах спеціального факультету педвузу можна вважати один варіант, британський чи американський, спираючись на який, на старших курсах студент може опанувати інші варіанти. При цьому важливо уникати гібридизації мовлення студентів, коли вони

одночасно вживають мовні одиниці різних варіантів і не вміють диференціювати їх. На нашу думку, випускник факультету іноземних мов педвузу має добре знати відмінності між різними варіантами англійської мови, хоча, через ліміт часу, який відводиться на викладання практики мовлення, для нього достатньо володіння одним із них. Щодо середньої школи, то тут, напевне, необхідно виділити мовні одиниці, спільні для британського та американського варіантів англійської мови як шкільний англійський, який може служити прообразом міжнародного англійського і використовувати їх як матеріал навчання.

шене питання відбору мовленнєвого матеріалу навчання, тобто тих текстів, творів тощо, які використовуються для розвитку мовленнєвих навичок. До недавнього часу це були в основному тексти письменників-класиків XIX — першої половини XX ст., засвоєння яких робить мовлення студентів надто старомодним. Проте відкритість суспільства створила можливості для залучення сучасного мовленнєвого матеріалу при викладанні англійської мови — різноманітних посібників, радіо- і телепередач, газет і журналів англомовних країн та ін. Хоча це може здатись дивним, але найбільша проблема для факультету іноземних мов — закордонні посібники, тому що жоден з них не враховує наші реалії та програмні вимоги до мовного рівня студентів третього—п'ятого курсів. Саме тому завданням майбутнього є створення сучасних підручників для вузів, оскільки ті, що були видані десять-двадцять років тому, застаріли в усіх відношеннях. У той час, як вирішується проблема підготовки підручника, як проміжний варіант можна запропонувати створення посібників та методичних рекомендацій, оснований на адаптації до наших потреб та програм найкращих матеріалів із зарубіжних видань, що вже робиться на факультеті іноземних мов нашого вузу (5). При цьому не можна залишати поза увагою такий важливий аспект мовленнєвої діяльності, як переклад з англійської на українську і навпаки. Ігнорування перекладу при викладанні англійської мови в педагогічному вузі є закономірною реакцією на тривале поширення у вітчизняній методиці перекладного методу, але повне витіснення перекладу з навчального процесу, що закладено в проєкті вузівської програми з англійської мови (6), також не виправдане, оскільки часто виникає потреба перекласти на українську мову листи, інструкції, рецепти, анонси тощо, чому студентів необхідно спеціально вчити. Тому у педвузі, як і в школі треба вчити перекладу не взагалі, а виділити ті види англомовного дискурсу, які найчастіше потребують перекладу на українську мову, і дати студентам навички та вміння виконання роботи цього виду. Таке спрямування при навчанні перекладу в педагогічному вузі та в школі також важливе для піднесення авторитету вчителя англійської мови, який, будучи чи не єдиним знавцем англійської мови в районному центрі чи в селі, часто змушений робити переклади, не володіючи для цього відповідними навичками.

Розвиток англійської мови на сучасному етапі ставить перед виклада-

чку досі не зверталася достатньо уваги в процесі викладання, а саме врахування варіативності мовних одиниць, яка надзвичайно посилилась в останні роки у зв'язку з глобалізацією англійської мови та розвитком різних сфер суспільства. Зокрема вказується на переформування опозиції зчислювальних та незчислювальних іменників (7, с.24), розвиток нових значень відомих слів (1, с.3), вплив англійського на інтернеті (2, с.4) тощо. Проте досі не існує методики роботи з варіантами мовних одиниць, що зумовлено тим, що варіативність вважається проблемою не стільки методичною, скільки мовознавчою. З цим можна частково погодитись, тому що здебільшого існування варіантів є результатом відсутності адекватного лінгвістичного пояснення функціонування мовних одиниць. Тому розв'язання цієї проблеми можливе в двох напрямках — розробка методики роботи з варіантами мовних одиниць та залучення нових напрямків мовознавства з метою пошуку адекватного рівня абстракції при описі функціонування мови, що дало б можливість звести до мінімуму кількість варіантів, з якими зустрічаються студенти та учні. При цьому важливо враховувати два підходи до мови — онтологічний, тобто те, як мова існує незалежно від процесів пізнання людини, і епістемічний, а саме — різні моделі мови, що пропонуються сучасним мовознавством.

Вихідним етапом вивчення онтологічного статусу мови вважається співвідношення реально здійснюваної мови, її психічних відповідників, які існують у свідомості кожного носія мови, і наукових абстракцій, які створюються дослідниками мови на її основі (8, с.10). Якщо поєднати реально здійснювану мову та її психічні відповідники як різні сторони єдиного процесу функціонування мови, то можна виділити два аспекти вивчення мови — інструментальний, тобто її використання носіями мови з комунікативною метою, опис чого не може бути складним, оскільки будь-яка людина може користуватись мовою, та спеціальний — пояснення того, яким чином забезпечується інструментальна функція мови, де опис може бути значного рівня складності.

Два названі підходи до розуміння мови аналогічні тому, як людина у повсякденному житті користується інструментами та пристроями, — на інструментальному рівні телеглядачу досить елементарних знань для користування телевізором і не обов'язково знати його складну внутрішню будову, що вимагається від спеціаліста, водію-аматору вистачає володіння засобами управління та знання пра-

би детально знати будову автомобіля на фізичному, механічному та інших рівнях, добре відомі відмінності у навичках користувача комп'ютера та інженера-програміста.

Розмежування інструментального та спеціального розуміння мови знайшло своє відображення у виділенні окремої галузі — прикладного мовознавства, яке з'явилося двадцять років тому як технологія застосування теоретичної лінгвістики, але досі знаходиться у пошуку свого предмета (4, с.4), і його зосередження на вивченні інструментальної функції мови могло б прискорити цей процес. Диференціація мови як інструмента і мови як об'єкта спеціального пізнання вимагає уточнення змісту теоретичних лінгвістичних дисциплін, що викладаються на факультеті іноземних мов педагогічного вузу для освітньо-кваліфікаційного рівня «спеціаліст». Їхнє головне завдання бачиться в поясненні мовних фактів з точки зору інструментальної функції мови, тобто як мова використовується людиною. Теоретичний спеціальний матеріал, який пояснює забезпечення інструментальної функції мови, більш прийнятний для теоретичних курсів, які викладаються магістрам. При цьому інструментальна функція не пов'язується тільки з емпіричним описом функціонування кожної окремої одиниці, а вимагає пошуку того рівня абстракції, який співвідноситься з людиною як користувачем мовою. Спроба дати такий опис для вживання артиклів з власними іменниками запропонована (9, с.65). Перевага інструментального вивчення мови на рівні мовної особистості проявляється в тому, що мова розглядається у взаємодії з іншими аспектами особистості, що при створенні нових технологій навчання англійської мови дає можливість інтегрувати різні дисципліни, які вивчають особистість.

У структурі особистості вчителя англійської мови поряд з фаховою підготовкою слід також виділити його психолого-педагогічну компетентність, яка передбачає розуміння закономірних зв'язків між компонентами процесу навчання, знання особливостей викладання англійської мови в навчальних закладах різних типів, вміння бути мобільним у неперервному педагогічному розвитку. Аналізуючи підходи до підготовки вчителя, які склалися у вітчизняній та зарубіжній практиці, ми виділяємо тенденцію до інноваційності.

На відміну від традиційного навчання, що має репродуктивний характер (знання і способи дій передаються студентам — майбутнім учителям у готовому вигляді, тобто приз-

1. Crystal D. *Emerging Englishes // English Teaching Professional*. — №14. — 2000.
2. Hasman M.E. *The Role of English in the 21st Century // Forum*. — Vol. 38. — №1. — 2000.
3. *Язык и наука конца 20 века*. — М., 1995.
4. Widdowson H.G. *On the Limitations of Linguistics Applied // Applied Linguistics*. — Vol. 21. — №1. — 2000.
5. *Практичний курс англійської мови: Посібник для студентів 4-го курсу факультету іноземних мов / Укладачі О.В. Бартиш, С.І. Потопенко, С.В. Тезікова*. — Частина 1. — Ніжин, 1998; Частина 2. — Ніжин, 1999.
6. *Програма з англійської мови для університетів та інститутів (чотирирічний курс навчання): Проект*. — К., 1999.
7. Cole D. *Counting the changes // Modern English Teacher*. — Vol. 9. — №1. — 2000.
8. Мельничук О.С. *Мова як суспільне явище і як предмет сучасного мовознавства // Мовознавство*. — №2—3. — К., 1997.
9. Потопенко С.И. *Употребление артиклей с именами собственными в английском языке // Иностр. языки в школе*. — №2. — М., 2000.
10. Пуховська Л.П. *Професійна підготовка вчителів у Західній Європі: спільність і розбіжності: Монографія*. — К., 1997.
11. Адольф В.А. *Формирование профессиональной компетентности будущего учителя // Педагогика*. — №1. — 1998.
12. *Мышление учителя: Личностные механизмы и понятийный аппарат / Под ред. Ю.Н. Кулюткина, Г.С. Сухобской*. — М., 1990.

ня), інноваційний підхід до підготовки вчителів передбачає створення для студентів можливостей займати активну позицію в навчальному процесі, освоювати новий досвід на основі цілеспрямованого формування творчого і критичного мислення, набуття власного досвіду та використання інструментарію навчально-дослідної діяльності тощо (10, с.40).

Враховуючи те, що більшість студентів факультету іноземних мов розпочинають професійну підготовку з великим бажанням знати мову досконало і відсутністю розуміння процесу навчання та методики викладання, то перед викладачами вищого навчального закладу стоїть завдання сформувати інтерес до професії вчителя англійської мови та розвинути професійну готовність. Шляхами розв'язання даної проблеми, на наш погляд, є дотримання певної логіки вивчення теоретичних дисциплін, проходження педагогічних практик, залучення студентів до роботи в проблемних групах, робота в методичних спецсеминарах, проведення самостійних досліджень та захист їх результатів. Крім цього, резервом пасивного педагогічного досвіду студентів можуть бути і заняття з практики мови, за умови, що викладач коментує методичні прийоми, аналізує результати, обґрунтовує шляхи подальшого удосконалення процесу навчання. Такий підхід дає змогу створити атмосферу взаємодії викладача та студента в навчанні і ще до початку власного теоретичного осмислення студентом педагогічної діяльності набути певного досвіду, який потребує обґрунтування.

Таким чином, пропонується шлях «практика — теоретичне осмислення

— практика», що, як свідчать дослідники, є ефективним щодо формування професійної компетентності вчителя, оскільки саме в практиці знаходиться джерело наукової теорії, яка в свою чергу, повернувшись у практику, знаходить там свою перевірку та призначення (11, с.72).

Зазначимо, що знання, з якими ознайомлюються студенти при вивченні тієї чи іншої дисципліни, пропонуються їм залежно від логіки самої дисципліни. Тобто, є продуктом вирішення науково-теоретичних проблем. Завдання, які вирішує вчитель, пов'язані з логікою практичних дій і є цілісними, комплексними, багатосторонніми. Тобто під час практичної діяльності знання інтегруються в певну специфічну систему, побудовану за логікою практичних дій (12). Вони ніби перекладаються з теоретичної мови на мову практичної ситуації. Звідси впливає завдання підготовки студента до такої інтерпретації, яка повинна стати предметом перевірки на державному кваліфікаційному екзамені. Тому ми пропонуємо студентам факультету іноземних мов під час останньої педагогічної практики проаналізувати конкретну проблему навчання чи виховання, інтегруючи психологічні, педагогічні, методичні та філологічні знання, і продемонструвати вміння практичного вирішення ситуації, спираючись на теоретичні знання. Досвід останніх років свідчить, що такий підхід є найбільш показовим, ефективним і об'єктивним щодо визначення рівня підготовленості студентів до практичної діяльності і дозволяє забезпечити формування педагогічного мислення та підготувати студентів до теоретичного обґрунтування практичних дій та інтеграції здобутих у вузі знань.

Місце польових практик у фаховій підготовці учителів біології та географії

Іван КОЧЕРГА,

кандидат хімічних наук, доцент, декан природничо-географічного факультету

У підготовці фахівців з багатьох спеціальностей і спеціалізацій складовою частиною навчального процесу постає проблема знайомства та систематичного дослідження процесів у природі, складових її елементів. Від часу заснування Ніжинської вищої школи змінювались профілі підготовки спеціалістів. І хоча спершу вони не мали яскраво вираженої

природничої спрямованості, проте вже в перші роки існування в навчальному закладі читались курси природничих та географічних дисциплін, формувались мінералогічні колекції, гербарні матеріали, фіксовані біологічні об'єкти.

Проте, лише з часу заснування природничого факультету (1933) в навчальному закладі розпочалась

активна природо-дослідницька робота. Одним із перших її результатів було створення ботанічного саду, який став знаним до початку 40-х років. Він і став основним осередком проведення навчальних практик з біології, а значимим результатом, завдяки фундаторам ботанічного саду В.А. Святогору та К.Т. Клименку, було виведення морозостійких абрикосів та інтродукція інших рослин з формуванням відділу дендрології. Дендрологічна наповненість ботанічного саду на вищому рівні була здійснена професором І.І. Гордієнком у сімдесятих роках.

Минули роки й ботанічний сад (тепер агробіостанція), не втрачаючи раніше надбаного, змінив свої функції, перетворившись не лише у базу польових практик, а й в осередок проведення фенологічних спостережень, дослідження ефективності біологічно-активних речовин, селекційної роботи, останніми роками знайдено цікаві форми співпраці між кафедрами ботаніки, хімії і зоології на базі агробіостанції.

Вольєрний комплекс кафедри зоології на території агробіостанції має розробки щодо виведення у неволі хижих птахів і інтродукцію їх у природу (професор І.В. Марисова, старший викладач О.С. Вобленко). На базі агробіостанції проходить частина польових практик із ботанічних і зоологічних дисциплін протягом усього навчального року. У зимовий період частина досліджень проводиться в приміщенні теплиці.

У повоєнний час з метою наближення та інтеграції біологічних курсів до екологічних особливостей природи на біологічних кафедрах розпочалися системні виїзди в природу. Спершу вони обмежувалися в часі та прив'язувалися до певних ландшафтних зон Чернігівського По-

лісся. Згодом була реалізована ідея щодо створення біологічного стаціонару. Зусиллями кафедр, деканату та навчального закладу ми маємо зараз зручний біологічний стаціонар в селі Ядутах Борзнянського району. Можливості стаціонару дозволяють проводити практики протягом календарного року (маємо опалювальні приміщення), а коли максимальне навантаження припадає на травень-липень, то в стаціонарі може проходити практику більше 100 студентів. Зручність цієї бази полягає в тому, що місцевість має велике озеро, поряд болота, є степові ділянки, а вся база знаходиться в лісі. На невеликій відстані протікає річка Десна і це все зумовлює можливість проведення комплексних польових практик з усіх біологічних дисциплін. Про наповненість й різноманітність видового складу околиць біостаціонару свідчать можливості проведення на його базі республіканського семінару теріологів та міжнародної школи хероптерологів.

Польові практики на біостаціонарі завершуються захистом зібраного колекційного матеріалу — гербарію, ентомологічних та інших колекцій, які потім використовуються в роботі учителя біології школи.

Останнім десятиліттям з метою поглиблення знань про ландшафтні зони, стан рослинного і тваринного світу України кафедрами, незважаючи на фінансові труднощі, здійснюються виїзні маршрутні практики. Окрім фахової досконалості, вони поглиблюють знання студентів про нашу державу, її історію, сировинні ресурси та інше. Ініціатором цього напряму навчальної діяльності є професор І.В. Марисова, значну роботу в цьому проведено співробітниками факультету О.С. Вобленко, Б.Ю. Кедровим, П.М. Шешураком,

навчального року студенти-біологи пройшли за час маршрутних практик деякими регіонами Чернігівщини, відвідали Чорноморський біосферний заповідник, ознайомилися із світом тварин Південного Бугу, за договором про співпрацю четвертокурсники відвідали Нікітський ботанічний сад, виконали в ньому ряд робіт, чим поповнили видовий склад нашої агробіостанції.

Маршрутні практики для кафедр біології мають особливість щорічно змінюватися залежно від потреб, постановки завдань, а іноді і можливостей. Але майже завжди вибору місць польових практик передують експедиції членів кафедр біології спільно з студентами проблемних груп. Поступово, коли вже накопичено фактичний матеріал і знайдено йому місце в навчальних дисциплінах, місця експедицій стають місцем практик. Значне число експедицій здійснили викладачі факультету: К.А. Семеніхіна, І.М. Солдатова, Г.М. Лисенко, Л.О. Лобань, В.Ф. Лашенко та інші.

З відкриттям спеціальності «Географія і біологія» пройшов період адаптації студентів цієї спеціальності щодо виконання програм польових практик як на території агробіостанції, так і на маршрутних виїздах, хоча в дещо меншому обсязі. Значущими для цієї спеціальності є виробничі практики з географічних дисциплін на III—IV курсах. Основна їхня кількість проходить у межах Чернігівського Полісся на III курсі, а студенти IV курсу здійснюють маршрутні виїзди по ґрунтово-кліматичних і територіально-економічних районах України. Такі виїзди і їхня результативність сприяють формуванню уявлень про сучасний економічний стан України і перспективи розвитку сировинної та енергетичної бази, про інші економічні проблеми і шляхи їхнього вирішення. Значних зусиль у здійсненні таких виїздів домагаються викладачі кафедри географії М.О. Барановський, І.В. Сміль, О.В. Барановська, В.В. Сміль та інші.

Засобом зближення майбутніх учителів біології і географії з природою є участь студентів факультету в роботі клубів «Едельвейс» та краєзнавчому клубі «Ірбіс» (керівники професор І.В. Марисова, викладач В.В. Остапчук), які мають свою історію та значні надбання.

Ми вважаємо, що польові практики з біології та географії повинні займати чільне місце в навчальному процесі і докладаємо зусиль щодо вирішення всіх проблем, пов'язаних із їхньою організацією і здійсненням.

ДОПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА В ПЕДУНІВЕРСИТЕТІ

Володимир КОВАЛЕНКО,

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри англійської філології

ня показників успішності значна частина випускників сільських шкіл є конкурентонеспроможними на вступних екзаменах до вузу в порівнянні з випускниками міських шкіл, зокрема ліцеїв, гімназій, коледжів тощо. Складається ситуація, коли до навчального закладу, що готує вчителів, не можуть потрапити діти з села, і отже, село може залишитися без свого, сільського за походженням вчителя, якому знайомі з дитинства сільські проблеми і який кровно зацікавлений у їх вирішенні чи усуненні. Важливо готувати вчителів для села з числа випускників сільських шкіл ще й тому, що міська молодь, як правило, на селі не закріплюється.

У Ніжинському державному педагогічному університеті імені Миколи Гоголя цій проблемі приділяється значна увага: створено обласний педагогічний лицей, цільовий набір у який здійснюється шляхом відбору здібної до педагогічної професії молоді через обласне управління освіти; здійснюється цільовий набір згідно з договорами з органами народної освіти з віддалених районів Чернігівської та ряду інших областей. Університет протягом багатьох років підтримує тісні контакти з провідними гімназіями районних центрів. Так, ми маємо угоди про довготривалу профорієнтаційну співпрацю з гімназіями міст Шостки, Конотопа, Ічні, Прилук, Новгорода-Сіверського та інших, кращі випускники яких за рекомендаціями педагогічних рад шкіл на пільгових умовах приймаються до університету. Вагому роль у цій системі відбору здібної до педагогічної професії молоді відіграє і підготовче відділення університету.

Допрофесійна профорієнтаційна робота, спрямована на відбір до педагогічного вузу молоді зі схильностями до педагогічної професії, має в Ніжинському педагогічному давні традиції. Ще у 1982 р. з ініціативи кафедри педагогіки тут було започатковано для сільської молоді факультет майбутнього педагога як ефективну форму дієвого зв'язку вузу з органами народної освіти і школами з питань відбору і допрофесійної підготовки майбутніх учителів. За період функціонування цього підрозділу підготовки тут навчалося понад чотири тисячі слухачів, більшість з яких стала студентами нашого вузу.

У даний час в університеті на заходах самоокупності існує підготовче відділення денної та заочної форм навчання. Слухачі денної форми навчання мають протягом восьми місяців щотижня 20 годин аудиторних занять з фахових дисциплін, консультації та індивідуальні заняття. Їм надаються рівні можливості зі студентами в користуванні бібліотекою, читальними залами, лабораторіями та гуртожитком університету.

Заочна форма допрофесійної підготовки передбачає по шість годин аудиторних занять з профілюючих дисциплін двічі на місяць у неділю. Тут навчаються переважно учні випускних класів загальноосвітніх шкіл.

Навчальний процес на підготовчому відділенні здійснюється згідно з програмами Міністерства освіти і науки України для середньої школи профілюючими кафедрами університету. Для занять використовується університетська база: лабораторії, кабінети, бібліотека. Зі слухачами працюють досвідчені викладачі вузу: професори, доценти, старші викладачі. Це забезпечує високий науковий і методичний рівень викладання, здійснення диференціації при визначенні змісту навчання для слухачів залежно від їхнього реального розвитку і здібностей, що допомагає їм усунути прогалини в знаннях, належно підготуватися до конкурсних випробувань.

Діяльність підрозділу допрофесійної підготовки постійно перебуває в полі зору ректорату, деканатів та спеціальних кафедр, ефективність роботи підрозділу ретельно аналізується на засіданнях вченої ради університету.

З метою стимулювання мотивації слухачів до сумлінного навчання рішенням приймальної комісії університету виділяється певна кількість місць з держзамовлення для випускників підготовчого відділення. Випускні екзамен з профілюючих дисциплін на підготовчому відділі слухачі, за бажанням, складають предметній екзаменаційній комісії і результати зараховуються як вступні до університету на відповідні спеціальності. Щороку майже 95% випускників денної та близько 60% заочної форм навчання стають студентами університету.

З наданням нашому вузу статусу педагогічного університету значно

Реалізація завдань, поставлених перед школою Законом України «Про освіту» та Національною програмою «Освіта. Україна — XXI століття» можлива лише за умови суттєвого удосконалення педагогічних кадрів. Нова педагогічна парадигма, що базується на особистісно зорієнтованому вихованні і навчанні, вимагає, окрім ґрунтовної фахової підготовки, високого розвитку особистісних якостей учителя, зокрема педагогічного покликання, комунікативних, організаторських та художньо-естетичних здібностей. Отже, не кожен може бути гарним Учителем. Педагогічна професія потребує ретельного та якісного відбору.

Відомо, що інтерес до професії учителя здебільшого формується у молодих людей ще в період їхнього навчання в школі. Завданнями підготовчого відділення Ніжинського педагогічного університету імені Миколи Гоголя і є виявлення серед шкільної молоді тих, хто мріє стати вчителем, та допомога їм зорієнтуватися у виборі педагогічної професії. Оскільки, на жаль, не завжди здібна до педагогічної діяльності молодь має належну теоретичну підготовку, то саме підготовче відділення допомагає їй добре підготуватися до вступу на відповідну спеціальність нашого університету.

Особливої уваги та підтримки у цьому відношенні потребує сільська молодь. Через недостатньо якісну роботу багатьох сільських шкіл, зниження програмних вимог та завищен-

зростає конкурс до вузу, у тому числі і популярність підготовчого відділення. Розширилася і географія слухачів. В останні роки тут навчаються юнаки і дівчата майже з усіх областей України. Цьому великою мірою сприяє широка інформаційно-пропагандистська робота підрозділу протягом року: в кожну середню школу Чернігівської області та відділи народної освіти сусідніх областей щороку надсилаються листи з інформацією про Ніжинський державний педагогічний

університет імені Миколи Гоголя, а також про набір та умови навчання на підготовчому відділенні; у більшості обласних та районних газет публікуються матеріали про ефективність роботи підготовчого відділення щодо вступу до університету слухачів з конкретних регіонів; традиційними на підготовчому відділенні університету стали «Дні відкритих дверей», загальні збори слухачів та їхніх батьків, зустрічі з ректором університету та деканами факультетів, під час яких обго-

ворюються питання вступу до університету, навчання, організації побуту тощо. Слухачі мають можливість ознайомитися з історією та традиціями університету, специфікою навчання на кожному факультеті, відчуті вузівську атмосферу.

Наш досвід свідчить, що такі форми довузівської профорієнтаційної роботи сприяють саме тому, що до педагогічного університету через підготовче відділення приходить молодь, яка свідомо обирає професію вчителя.

Організація навчальної роботи студентів у навчально-методичному центрі

Володимир СУХОВЕЄВ,

кандидат хімічних наук, доцент, керівник Новгород-Сіверського навчально-методичного центру

Так історично сталося, що Ніжину судилося вписати не одну славу сторінку в розвиток освіти в Україні. Гості, які приїжджають до Ніжина, не можуть не звернути увагу, що недалеко від його центру розташовані старовинний архітектурний красень і сучасний чотириповерховий корпус, які потопують в зелені та квітах. Це Ніжинський державний педагогічний університет імені Миколи Гоголя. У його затишних і добре обладнаних аудиторіях та лабораторіях одержують вищу освіту студенти шести факультетів не тільки за денною, а й за заочною формами навчання. Якщо за денною формою навчаються студенти практично з усіх областей України, то на заочній формі чітко простежується регіональність проживання студентів. Ця особливість породжує створення дефіциту вчителів у віддалених від вищих навчальних закладів районах і, навпаки, перенасичення ринку робочої сили з педагогічних спеціальностей в містах, що мають педагогічні навчальні заклади. Для подолання цієї проблеми деякі вузи відкривають в регіонах, де відсутні вищі школи, свої філії та центри.

Успішно вирішує цю проблему і Ніжинський педагогічний університет. Так, у ряді районів Чернігівської області (Новгород-Сіверському, Семінівському, Корюківському, Сосницькому та інших) помітно відчувається дефіцит педагогічних кадрів. З метою розв'язання згаданої проблеми та вдосконалення організації підготовки педагогічних працівників за заочною формою навчання для потреб закладів освіти перелічених районів області, а також для надання ефективної науково-методичної та практичної допомоги органам управління

освітою і педагогічним колективам закладів освіти цих районів у реформуванні та розвитку освітньої галузі на інноваційній основі Ніжинський державний педагогічний університет відкрив у 1999 р. Новгород-Сіверський навчально-методичний центр, як підрозділ університету. Загальне керівництво діяльністю навчально-методичного центру здійснює ректор університету, а оперативне управління — його керівник.

Навчально-методичний центр НДПУ функціонує на базі Новгород-Сіверської гімназії №1 на умовах договору, укладеного між ректором університету й дирекцією гімназії. До нього у 1999—2000 навчальному році було прикріплено 194 студенти першого курсу заочної форми навчання за такими спеціальностями: математика та основи економіки, біологія, українська мова і література, англійська мова, а також історія та основи правознавства.

Навчальна і навчально-методична діяльність даного центру забезпечується деканатами відповідних факультетів і кафедрами університету, а адміністративна та організаційно-методична — керівником та методистами центру.

Новгород-Сіверський навчально-методичний центр НДПУ виконує ряд важливих функцій:

- а) забезпечує навчальний процес у міжсесійний період зі студентами-заочниками, котрі проживають у даному регіоні;
- б) організовує і проводить настановчі та заліково-екзаменаційні сесії зі студентами-заочниками, які працюють і проживають у цій місцевості;
- в) проводить профорієнтаційну та роз'яснювальну роботу серед учнів-

ської молоді та населення регіону з питань навчання в університеті;

г) надає навчально-методичну та практичну допомогу органам управління освітою та закладам освіти регіону з питань організації та вдосконалення навчально-виховного процесу, методичної допомоги та професійного вдосконалення педагогічних працівників;

г) надає освітні послуги молоді та населенню регіону на договірних засадах;

д) забезпечує умови для прийому документів від вступників на заочну форму навчання та проводить вступні випробування;

е) формує фонд наукової, навчальної та методичної літератури, фахової періодики за рахунок бібліотечних фондів університету, а також нових надходжень, придбаних університетом.

Однією з нагальних проблем становлення національної вищої школи є підвищення якості знань та удоско-

налення змісту освіти. Не секрет, що багато навчальних програм вищих навчальних закладів спонукають студентів лише до пасивного накопичення знань. Вимогою ж часу, як підкреслювалось на Всесвітній конференції ЮНЕСКО з вищої освіти, що відбулася в Парижі в жовтні 1998 р., є перехід від програм навчальних до програм освітніх. Тому вищій школі необхідно переносити акцент з репродукції знань на аналіз та вироблення навичок самостійно здобувати ці знання й використовувати їх. Це, в свою чергу, буде сприяти пошуку нових шляхів інтенсифікації навчально-пізнавальної діяльності студентів при підготовці висококваліфікованих спеціалістів з ґрунтовним рівнем професійних знань, умінь і навичок. Одним із шляхів досягнення цієї мети є організація самостійної роботи студента, яка сприяє підвищенню розвитку розумових здібностей, якості одержаних знань, підготовки творчої особистості до майбутньої професії.

Провідним видом діяльності студента у вузі є навчання майбутній професії, тому необхідно постійно шукати можливості підвищення самостійності та активності особистості в цьому процесі.

Організація самостійної навчальної роботи студентів-заочників є головним питанням при підготовці майбутнього вчителя. Для ефективного планування і проведення даного виду робіт необхідно мати концепцію підготовки висококваліфікованого спе-

ціаліста за заочною формою навчання у вузі. Вона має включати всі аспекти діяльності студента на п'ять років навчання в університеті.

Згідно з календарним планом навчальної роботи зі студентами Центру проводяться три сесії по 10 календарних днів (настановча, зимова та літня) та шість консультпунктів (у листопаді, грудні, лютому, березні, квітні, травні).

При організації занять із студентами навчально-методичного центру викладачі університету застосовують такі форми навчальної роботи:

а) для формування знань використовують лекції, семінарські та лабораторно-практичні заняття, консультації, дискусії;

б) для пошуку нових знань організують виконання контрольних завдань і робіт польових практик, лабораторних робіт, а також навчально-дослідну роботу (підготовку щоденника-звіту з польових практик, написання рефератів, розрахунково-графічних робіт, опрацювання адаптованої літератури, відбір нових лексичних одиниць, використання аудіовізуальних засобів тощо);

в) як форми організації контролю за навчальним процесом застосовують тести, колоквіуми, заліки, екзамени, захист контрольних робіт тощо;

г) для закріплення знань та формування умінь і навичок проводять польові практики, лабораторні та практичні роботи, розв'язування задач тощо.

Головною проблемою організації навчальної самостійної роботи студентів може бути незадовільне навчально-методичне забезпечення студентів. Тому при Новгород-Сіверському навчально-методичному центрі була відкрита філія бібліотеки НДПУ для якої закуплено, а також передано з бібліотечного фонду університету відповідну навчальну та навчально-методичну літературу.

Отже, удосконалення організації процесу заочного навчання потребує: розробки концепції підготовки висококваліфікованого спеціаліста за заочною формою навчання та моделі організації заочної освіти у вузі;

максимального використання всіх форм і методів самостійної роботи студентів завдяки впровадженню інтенсивних методик організації творчої діяльності студентів;

удосконалення системи оцінювання знань і творчих здібностей студентів;

впровадження в навчальний процес новітніх засобів навчання з використанням комп'ютерної техніки;

широкого залучення студентів заочної форми навчання до наукової роботи викладачів кафедр;

відкриття мережі навчально-методичних центрів та філій університетів з урахуванням запиту ринку праці для даного регіону;

виділення державою банківських кредитів та позик родинам студентів, що навчаються у вузах на умовах контракту.

Естетичне виховання

Високе мистецтво «Світича»

Леся ДИЧКО,

заступник голови правління Спілки композиторів України, народна артистка України, лауреат Національної премії України ім. Т.Г. Шевченка

Біографія хору «Світич» почалася в 1993 р., коли Людмила Шумська (вихованка Київської консерваторії) та випускниця Львівської консерваторії Людмила Костенко вирішили об'єднати свій хормейстерський та

організаторський досвід для створення аматорського молодіжного хору.

В умовах периферійного міста розпочав шлях становлення самобутньої осередок молодіжного хорового руху, всі форми діяльності якого спрямовані на реалізацію благодійної мети — формування духовності та національної самосвідомості молоді в незалежній Українській державі. Високий професіоналізм, активна громадянська позиція керівників «Світича» Людмили Шумської та Людмили Костенко, їхня копітка праця та наполегливість дали можливість за невеликий проміжок часу зробити колектив, що увійшов до когорти кращих молодіжних хорів України, влився в процес розвитку хорового мистецтва Чернігівщини.

Перше визнання широких кіл музичної громадськості України прийшло до «Світича» на III Всеукраїнському хоровому конкурсі імені М.Леонтовича в 1997 р. Колектив представив складну, технічно насичену програму. Рішення журі було однозначне — «Світич» здобув звання Лауреата і посів перше місце в категорії камерних хорів.

Подальші кроки «Світича» до вершин хорового виконавства позначилися участю в Міжнародних конкурсах та фестивалях в Італії, Німеччині, Польщі, Угорщині, де хор неодмінно отримував Золоті дипломи та посідав призові місця.

Виїзди хору на міжнародні змагання Людмила Шумська та Людмила Костенко вважають не тільки знач-

ним стимулом для творчого зростання колективу, а й важливою патріотичною місією, під час якої молоді виконавці — майбутні вчителі несуть українське хорове мистецтво слухачам з різних країн світу, що сприяє інтеграції культурно-мистецьких надбань української нації в європейський соціум.

Досвід широкого бачення проблем хорової культури зумовив вимогливий підхід керівників до репертуару хору. Бажання втілити шедеври вітчизняної та зарубіжної класики, опанувати твори з сучасною технікою хорового письма сформували значний репертуарний доробок «Світлича», що включає твори А.Веделя, М.Березовського, М.Вериківського, М.Леонтовича, М.Лисенка, К.Стеценка, А.Гнатишина, Є.Станковича, Л.Дичко, В.Степурка, В.Зубицького, Дж. Гершвіна, Р.Шумана, Й.Брамса, Р.Вагнера, П.Чайковського та ін. Особливе місце посідає в концертних програмах хору українська на-

родна пісня в класичних обробках О.Кошиця, М.Леонтовича, С.Людкевича, А.Авдієвського, О.Ракова, в яких завжди проявляється високе інтерпретаторське мистецтво диригентів.

Нині «Світлич» — візитна картка Ніжинського університету, справжня його окраса, репрезентант високого освітнього іміджу гоголівського вузу. Про це свідчать блискучі виступи хору на урядових концертах в Національному Палаці «Україна», в багатьох значних музично-художніх акціях, серед яких фестиваль «Золотоверхий Київ», Перший Всеукраїнський конкурс хорових диригентів, Міжнародний музичний фестиваль «Максим Березовський та музична культура XVIII століття», Міжнародна наукова конференція «Біблія і музика». Яскраві концертні програми хор виконував у Національній опері України, Національній філармонії, в Малому залі НМАУ ім. П.Чайковського та інших престижних концертних за-

лах столиці, що є безумовним свідченням високої виконавської майстерності «Світлича», різноплановості його творчих пошуків. Тому стає зрозумілим той факт, що три великі різноманітні за образністю програми хору «Світлич» записані до фонду Українського радіо, систематично включаються в радіопередачі, а нещодавно остання, створена в 1999 р. у співпраці з М.Дідківським, рекомендована Художньою радою для трансляції на європейському радіо.

На порозі третього тисячоліття «Світлич» та його талановиті диригентки шукають шляхи оновлення репертуару та форм сценічної діяльності, накреслюють маршрути подальших гастрольних подорожей. Усі надбання «Світлича» спрямовані на формування естетичного світогляду вчителя нової епохи — яскравої особистості, спроможної нетрадиційно вирішувати проблеми музичного виховання юного покоління незалежної України.

Погляд в історію

Хроніка подій із життя Ніжинської вищої школи

1805 р., 19 липня. Граф І.А. Безбородько, за порадою князя В.П. Кочубея звернувся до царя, щоб отримати дозвіл на відкриття в Ніжині «училища вищих наук», яке прирівнювалося б до університету. Для його будівництва, крім своїх, він також використав кошти, які заповідав для «богоугодних заведень» його брат князь О.А. Безбородько.

1805 р., 25 липня. Царський сенат прийняв постанову про заснування і будівництво в Ніжині Гімназії вищих наук князя Безбородька.

1806 р., 23 березня. Міністр народної освіти подав на розгляд Головного управління училищ план будівництва Гімназії.

1815 р. Помер граф І.А. Безбородько, справа будівництва Гімназії переходить до його онука Олександра Кушелева-Безбородька.

1815. Граф О.Г. Кушелев-Безбородько подарував Гімназії книгозбірню, близько 1900 томів, що лягла в основу майбутньої наукової бібліотеки.

1817 р., 6 червня. Завершено будівництво Гімназії за проектом академіка архітектури Луїджі Руски, під безпосереднім керівництвом будівничого архітектора Івана де Лукіні.

1820 р., 4 вересня (за старим стилем). Відкрито Гімназію вищих наук кн. Безбородька, що відзначалася особливими правами і привілеями. Її першим директором став відомий вчений Василь Григорович Кукольник, доктор права, філософії і вільних мистецтв (1765—1821), а 19 квітня — попечителем князь Олександр Кушелев-Безбородько.

1821 р. Директором Гімназії призначений Іван Семенович Орлай (1770—1829), вчений-енциклопедист, доктор медицини, філософії, магістр словесних наук.

1826 р., червень. Відбувся перший випуск Гімназії.

1826 р., 28 грудня. Офіційний дозвіл про відкриття в Гімназії театру, який діяв до 1828 р. під керівництвом М.Гоголя.

1830 р., лютий. Відкрито в Гімназії «справу про вільнодумство».

1832 р. Гімназію перепрофільовано в Ніжинський фізико-математичний лицей.

1833 р. Відбувся останній випуск Гімназії вищих наук. За час існування навчального закладу було випущено 105 чол.

1835 р. Директором лицю став відомий вчений, медик, філософ, психолог Християн Адольфович Екеблад (1800—1877).

1840 р., 24 квітня. Видано офіційний указ про реорганізацію Ніжинського фізико-математичного лицю в Ніжинський юридичний лицей князя Безбородька.

1840 р., 24 квітня. Засновано Ніжинську класичну гімназію.

1845 р. Князь О.Г. Кушелев-Безбородько подарував лицеві колекцію картин художників різних шкіл Італії, Франції, Німеччини та інших країн XIV—XIX ст. (усього 175 картин у позолочених рамах), яка лягла в основу картинної галереї, щойно збереглася донині.

1846 р. Ніжин у супроводі Олександра Афанасьєва-Чужбинського відвідав Тарас Шевченко, зустрічає з лицейцями, на згадку про зустріч записав в альбом студентіві Миколі Гербелью першу строфу вірша «Миколі Гоголю».

1856 р. Директором юридичного лицю став Егор Павлович Стеблін-Каминський (1815—?), високоосвічений благородний керівник, який значно поповнив фонди бібліотеки, відкрив кабінет природної історії із 4600 експонатами мінералів і опудал тварин та птахів, а також мюнцкабінет.

1859 р. М.Гербель підготував і видав накладом 600 примірників перший нарис «Лицею князя Безбородько», присвячений пам'яті князя О.Г. Кушелева-Безбородька. Повторне видання вийшло в 1881 р. під назвою «Гімназія вищих наук и лицей князя Безбородько».

1869 р. Посаду директора зайняв Михайло Корнійович Чалий (1816—1907), відомий український письменник, педагог, перший біограф Т.Г. Шевченка.

1873 р., листопад. Вийшло розпорядження про поступове закриття Ніжинського юридичного лицю. За час його існування було здійснено 34 випуски, підготовлено 835 юристів.

1875 р., 14 вересня. Замість Ніжинського юридичного лицю за ініціативою міністра освіти графа Д.А. Толстого відкрито Історико-філологічний інститут кн. Безбородька.

1875 р., 1 січня. Директором Історико-філологічного інституту кн. Безбородька призначено відомого вченого, доктора філології, професора Миколу Олександровича Лавровського (1825—1899).

1877 р. Почали виходити «Известия Історико-філологічного інституту кн. Безбородька в Нежині», які видавалися протягом 45 років.

2-а половина 70-х — початок 80-х років XIX ст. — в інституті сформувалася відома в усьому світі ніжинська славістична школа, до якої належали відомі вчені А.С. Будилович, Р.Ф. Брандт, В.В. Качановський, Г.А. Ільїнський, М.Н. Сперанський.

1882 р. В інституті відкрито історичне відділення, що сприяло формуванню наукової «історичної школи», з якою пов'язані імена істориків М.Я. Арістова, М.М. Бережкова, В.Г. Ляскоронського, П.І. Люперольського, В.К. Піскорського, І.Г. Турцевича та ін.

Ефремович Скворцов (1836—1902), філософ і педагог.

1893 р. Директором інституту призначено Фрідріха Фердинандовича Гельбке (1842—?). Саме в цей час сформувалася кафедра слов'янських мов.

1894 р. В інституті з ініціативи проф. М.М. Бережкова, А.В. Добіаша та ін. було створено Історико-філологічне товариство, яке мало своє наукове періодичне видання «Сборник Историко-филологического общества при Институте кн. Безбородько в Нежине». Головою товариства був спочатку директор Інституту проф. Ф.А. Гельбке, а потім проф. І.Г. Турцевич.

1900 р. Під головуванням професора А.В. Добіаша утворено археологічну комісію, діяльність якої спрямовувалася на вивчення місцевих історичних пам'яток. Ставилося питання і про вивчення в інституті української мови.

1907 р. Директором призначено директора Івана Івановича Іванова — талановиту й ініціативну людину, філософа, історика, літературознавця і мистецтвознавця. Він розробив проєкт перебудови інституту.

1909 р. Урочисто відкрито меморіальну дошку з написом: «Здесь учился Гоголь с мая 1821 по июнь 1828 года», яка й нині прикрашає фасад університету.

1909 р. З ініціативи проф. П.О. Заболотського та М.М. Сперанського створено кімнату-музей Миколи Гоголя.

1910 р. родичі проф. К.Ф. Радченка передали у спадок інститутіві бібліотеку вченого (515 книг).

1911 р. На губернських зборах у Чернігові вирішено порушити клопотання перед Міністерством освіти про перетворення Ніжинського історико-філологічного інституту у вищий педагогічний інститут або «педагогічну академію», а класичної гімназії при інституті — в гімназію загального типу. Спеціально створена (у 1912 р.) комісія відхилила проєкт Чернігівського земства, але визнала необхідність загальної реформи інституту.

1914 р., 25 квітня. Студенти інституту відзначили 100 років від дня народження Т.Шевченка, незважаючи на заборону царизму.

1916 р. Професор П.В. Тихомиров за активної підтримки інших професорів та викладачів відкрив Вищі жіночі історико-філологічні курси.

1918 р. Уперше за майже 100 років існування Ніжинської вищої школи до навчання були допущені жінки. Першою студенткою-жінкою в інституті стала Олена Олександрівна Левковцева.

1918 р. Група професорів на чолі з В.І. Ляскоронським підготувала документ про створення на базі інституту університету традиційного типу. Було розроблено проєкт і статут «Академії ім. Князя Безбородька». Гетьман Павло Скоропадський видав указ про відкриття в Ніжині університету.

1918 р., 27 серпня. Професор В.Г. Ляскоронський дав обітницю на вірність Україні.

1918 р., квітень. Чернігівське губернське земство постановило реформувати Ніжинський історико-філологічний інститут в педагогічний, за зразком московського педагогічного інституту.

1919 р., 26 січня. Ураком освіти В.Л. Затонський підписав розпорядження про передачу навчального закладу на утримання держави. Історико-філологічний інститут завершив своє існування.

1920 р., червень — 1921 р., вересень. Вища школа в Ніжині працювала під назвою «Науково-педагогічний інститут».

1921 р. На базі Науково-педагогічного інституту створено Ніжинський інститут народної освіти.

1922 р., 28 вересня. Утворено кафедри: фізико-математичну, природничу, історії культури, історії, літературну, мовознавчу, теорії і практики соціального виховання, педології.

1923 р. В інституті почала працювати громадсько-літературна студія, яка вважалася філіалом літературної організації «Плуг».

1923 р. В інституті створений історико-краснознавчий музей, який розмістився в приміщенні колишньої інститутської Свято-Олександрівської церкви. Ініціатором та першим керівником музею був проф. О.С. Грузинський.

1924 р. Створено науково-дослідну кафедру історії культури і мови.

1924 р., 1 лютого. Бюро вузу прийняло рішення про українізацію інституту, все діловодство та викладання усіх навчальних предметів переводилося на українську мову. Для надання допомоги співробітникам та викладачам були відкриті курси.

1924 р. За ініціативою проф. Я.М. Колубовського створено педологічний кабінет-лабораторію, де протягом чотирьох років досліджувались обдарованість, емоції дітей, провадилися дослідження з рефлексології.

1924 р. Почали виходити «Наукові записки Ніжинського ІНО», вийшло 10 томів.

1925 р., січень. З ініціативи проф. М.Н. Петровського, М.М. Бережкова, А.Г. Єршова, В.І. Резанова, Е.А. Рихлика засновано Ніжинське наукове краснознавче товариство.

1929 р. Репресії у зв'язку із «справою СВУ». Серед арештованих — Петро Одарченко.

1932 р., 17 жовтня. За розпорядженням Народного комісаріату освіти України навчальний заклад реорганізовано в Педагогічний інститут професійної освіти для підготовки вчителів-предметників. Працювали такі відділення: історико-економічне, мовно-літературне, агробіологічне і фізико-математичне.

1933 р., серпень. В Чернігові відбувся зліт радянських письменників та літгуртківців області, на якому була засуджена робота літературної студії «На штурм» Ніжинського педінституту за те, що «перед її очима в «Записках Ніжинського ІСВ» друкувались ворожі нам націоналістичні статті з літератури, педагогіки та ін.».

1933—34 рр. Нова хвиля репресій в Ніжинському педінституті.

1934 р. Відбувся перший випуск Ніжинського педагогічного інституту. 238 випускників стали вчителями середніх шкіл.

1934 р. Приєднання до інституту Мринського педагогічного технікуму. Розпочалася підготовка вчителів початкових класів.

1934 р. Утворився факультет природознавства.

1935 р. При інституті створено зоологічний музей.

1936 р. На базі педагогічного інституту відкрито Ніжинський учительський педінститут з дворічним терміном навчання.

1937—38 рр. Масові репресії в інституті.

1938 р. Директором інституту призначено кандидата економічних наук, доцента Івана Матвійовича Гречка.

1939 р. Указом Президії Верховної Ради СРСР за значні успіхи в підготовці педагогічних кадрів та в зв'язку із 130-річчям автора «Ревізора» інститутіві присвоєно ім'я Миколи Васильовича Гоголя.

1939 р. Бібліотека поповнилась зібраннями книг проф. В.І. Резанова (610 томів) та М.М. Бережкова (560 томів).

1939 р. Останній випуск робітфаку при інституті. За 18 років його закінчило 1540 робітників і селян.

1941 р. Інститутську бібліотеку поповнила книгозбірня проф. І.Г. Турцевича (913 томів).

1941 р., 13 вересня. Ніжин окупували фашисти, інститут перетворили у госпіталь, у студентському гуртожитку (вул. Богуня) розташувалися фельдкомендатура і жандармерія, знищено меблі, цінні приклади, книги.

1941 р. Під керівництвом студентів Дмитра Чичковського та Михайла Поляченка створено підлітню організацію ОУН, у 1942 р. її керівників фашисти розстріляли.

1942 р., червень. Створено підлітню антифашистську організацію під керівництвом Якова Батюка, до якої увійшли і студенти педінституту. 6 та 7 вересня 1943 р. її учасників фашисти розстріляли.

1943 р. Салери 7-го механізованого корпусу 60-ї армії генерала І.П. Корчагіна розмінували будівлю інституту.

1943 р. Директором інституту призначено доцента Дмитра Івановича Кузнєцова.

1949 р. Відкрито факультет англійської мови, який функціонував до 1959 р.

50-ті роки. Створено музей історії інституту.

1952 р., 1—2 березня. У ніжинському Будинку культури відбувся VII пленум правління Спілки письменників України, присвячений 100-річчю від дня смерті Миколи Гоголя. На ньому виступили: Л.Дмитерко, О.Полторацький, С.Олійник, О.Гончар та ін.

1957 р. Відкрито картинну галерею педінституту.

1960 р. На фасаді педінституту відкрито меморіальні дошки Євгенові Гребінці, Леоніду Глібову, Францішеку Богушевичу, у церемонії відкриття взяли участь українські і білоруські письменники.

1962 р. Поновлено роботу факультету англійської мови.

1964 р. Відкрито музично-педагогічний факультет.

1968 р. Поновлено історичний факультет, який функціонував до 1972 р.

1970 р., 18 серпня. Указом Президії Верховної Ради СРСР інститут нагороджений орденом Трудового Червоного Прапора.

1970 р. Створено спортивно-оздоровчий табір «Лісове озеро».

1974 р. Ректором педінституту призначено кандидата філологічних наук, доцента Федора Степановича Арвата, згодом — професора, академіка Академії педагогічних наук України.

1973 р. Проведено першу міжнародну Гоголівську конференцію, яка надалі проходить періодично. Започатковано систематичне вивчення в Ніжині творчості М.Гоголя.

1982 р. Народний художник СРСР С.Ф. Шишко подарував картинній галереї 36 своїх картин.

1985 р. Створено музей рідкісної книги ім. Григорія Васильківського.

1990 р. Почав виходити науковий збірник «Література та культура Полісся», започаткований проф. Г.В. Самойленком.

1992 р., травень. Створено об'єднання товариства «Просвіта» Ніжинського педінституту.

1992 р., 23 листопада. Засновано газету «Просвіта» — орган об'єднання товариства «Просвіта» Ніжинського педінституту.

1993 р. За ініціативою проф. О.Г. Ковальчука вийшов перший випуск серії «Літера-

тура української діаспори».

1994 р. Засновано хор «Світич» (керівники Людмила Шумська та Людмила Костенко).

1995 р. Ректором педінституту обрано відомого вченого, доктора фізико-математичних наук, професора Василя Павловича Яковця.

1995 р. Створено Гоголівський науково-методичний центр, з 1997 р. він видає збірник «Гоголезнавчі студії» (редактор доцент П.В. Михед).

1996 р. У складі інституту відкрито обласний педагогічний лицей.

1998 р., січень. На фасаді Гоголівського корпусу відкрито меморіальні дошки Юрію Збанацькому та Євгену Гуцалу.

1998 р., 1 лютого. На базі історико-філологічного факультету створено історико-правознавчий та філологічний факультети.

комісія України прийняла рішення про акредитацію Ніжинського педагогічного інституту за найвищим IV рівнем акредитації.

1998 р., 4 вересня. Кабінет Міністрів України прийняв постанову «Про створення Ніжинського державного педагогічного університету імені Миколи Гоголя».

1998 р. Відбувся перший випуск магістрів з восьми спеціальностей — всього 32 особи.

1998 р., 4 листопада. У Міністерстві освіти України зареєстровано Статут Ніжинського державного педагогічного університету імені Миколи Гоголя.

1999 р., 22 червня. Кабінет Міністрів України прийняв Постанову (№1100) про Створення в Ніжинському державному педагогічному університеті ім. Миколи Гоголя Центру Гуманітарної співпраці з українською діаспорою.

М.О. ЛАВРОВСЬКИЙ — ВЧЕНИЙ-ПЕДАГОГ, РЕФОРМАТОР ВИЩОЇ ШКОЛИ В НІЖИНІ

М. Лавровський

Професор Лавровський Микола Олексійович — перший директор Інституту князя Безбородька — відомий у педагогіці як вчений-практик, хоч основний предмет його інтересу — філологія. Але, як слушно зауважує дослідник його педагогічного доробку М.Іванов, «більша частина його наукових праць стосується педагогічних питань» (1, с.3). Саме рідкісне поєднання рис педагога-науковця і організатора уможливило практично зреалізувати напрацювання з проблем оптимізації системи освіти. Так, у січні 1875 р. М.О. Лавровський бере на себе провідну роль у реформуванні Ніжинського лицю в інститут, ставши його першим директором, — керівником, який, за свід-

Ольга КОВАЛЬЧУК,

старший викладач кафедри педагогіки, заступник директора лицю

ченням його сучасника і колеги професора А.В. Добіаша, був носієм ідеї цієї школи.

Погляди на середню та вищу школу М.О. Лавровський викладає в роботі «По вопросу об устройстве гимназии», де визначає шляхи реформування середньої ланки освіти з метою вдосконалення процесу виховання засобами навчання та кращої підготовки молоді до навчання у вищих закладах, що, на його думку, є основним завданням гімназії. Будуючи свою концепцію організації гімназії, він узгоджує її із загальноосвітнім характером цього навчального закладу, наголошуючи на необхідності гармонійного поєднання суттєво необхідних предметів, «совокупность которых вырабатывала бы стройное и гармоническое развитие всех сил и способностей учащихся до способности сознательного самоопределения» (2, с.4).

Здавалося б, такий підхід не був новим. Про загальноосвітній характер гімназії багато і охоче говорилося, але коли справа доходила до реформування навчальних планів, то все улилося в нескінченні суперечки про те, що ж все-таки мусить викладатися, в якому обсязі та яким предметам надавати перевагу. Тим цікавішою на тлі цих полемик виглядає чітка, струнка і обгрунтована програма М.О. Лавровського. Пріоритети її визначаються завданням гімназії — розвивати розумові та моральні сили дитини. Тому на початковому етапі навчання, коли при слаб-

кому розвитку думки учнів особливо необхідне унаочнення знань, аби можна було засвоїти їх при безпосередній участі зовнішніх відчуттів (роздивитись і осмислити), перевага надається предметам природознавчого циклу. «Предметы природы, повсюду встречающие ученика, способны в высшей степени приковать его внимание и возбудить любознательность» (2, с.6).

Беручи до уваги загальноосвітнє значення кожного предмета, автор радить встановити мінімум їх змісту, наголошуючи, що концентрація навчального предмета має полягати не в скороченні змісту і перетворенні в суху, мертву форму, а у виділенні найсуттєвішого для ґрунтового і свідомого засвоєння його учнями.

Так, за концепцією Лавровського, у викладанні історії для молодших класів має домінувати біографічний елемент, а для вищих — виділення найважливіших подій, що формують епоху, з короткою вказівкою на їх зв'язок у загальному ході подій. Критична ж оцінка подій у цьому віці передчасна, на думку вченого, бо породить лише фразерство, легке і зневажливе ставлення до наук і всього серйозного в самостійній праці. Навізнання або псевдознання — таким буде плід цієї псевдонауки.

Найбільшою ж концентрації, як вважав Лавровський, вимагала історія вітчизняної літератури. Систематичний і детальний виклад її не міг мати місця в гімназії. Гонитва за системою та ідеями, недоступними ще

відштовхнути від засвоєння предмета, а «скороспелості суждений и выводов произведет то же полужанье, ложь и фразерство, которые гораздо хуже незнания» (2, с.9). Читання найбільш оригінальних зразків усної народної творчості, небагатьох творів писемної літератури давньої та нової, які найбільше відображають розумовий і моральний стан епохи, з доступним поясненням роду і виду прозових та поетичних творів — ось основний зміст навчальної програми з літератури. Краще ж з решти літератури може стати предметом домашнього читання, що здійснюється під безпосереднім керівництвом педагога.

Щодо рідної мови, то будь-яке теоретичне і граматичне її викладання в гімназії, як зауважує Лавровський, «мучительно и безотраднo» (2, с.10), оскільки діти ще не спроможні сприйняти науковий її виклад. А от за допомогою порівняння з чужою мовою засвоєння форм рідної мови, вважає вчений, може відбутися цілком природно. У зв'язку з цим велику роль відводить він давнім мовам, підкреслюючи загальноосвітню, фундаментальну їх роль: «Для ученика, усвоившего строй хоть бы одного древнего языка, новый язык не может представлять больших затруднений» (2, с.11).

У цих педагогічних міркуваннях професора чітко простежується його «життєнна забота о том, чтобы учащимся предлагалась только сильная, сообразно их возрасту и развитию умственная пища, но вместе с тем и наиболее ценная для правильного умственного развития» (3, с.26). Він мріє об'єднати під одним дахом інститут і гімназію, оскільки вважає, «что наибольшая и самая существенная часть обвинений (в недостатках) которыми действительно страдают наши гимназии, ... происходит от того, что с 1834 года прервана всякая связь между университетами и гимназиями к явному вреду последних» (3, с.12).

Нагода втілити ці ідеї в життя випала вченому, коли він був покликаний відкрити і вести інститут, який готував учителів для середньої школи. Під його керівництвом при Ніжинському інституті було створено гімназію, якій М.О. Лавровський надавав дуже великого значення, вбачаючи її головне завдання, так само, як і інституту, у підготовці майбутніх вчителів: «От успехов гимназии будут зависеть успехи Института» (4, с.20). Ця думка базувалася на таких аргументах: по-перше, кращі її випускники ставали студентами інституту; по-друге, студенти мали прекрасну базу для практики; по-третє, говорячи словами самого Лавровського, «сту-

дент Института должен воевать впереди то лучшее, что может создать гимназия как в умственном, так и в нравственном воспитании; тогда он поймет, к чему его ведут, и будет в своем Институте работать над собою, чтобы сделаться способным тоже создать это лучшее» (4, с.20—21). Наслідком великих зусиль стало те, що гімназія та інститут склали одне органічне ціле. І результати не забарилися, вони були блискучими. За свідченнями А.В. Добіаша, інспектор, який прибув з перевіркою, був присмисно вражений жвавістю розуму учнів, глибоким знанням мов, умінням вільно оперувати матеріалом.

А почав директор свою реформаторську діяльність у Ніжині з добору кадрів, з організації сильного викладацького колективу, бо успіх викладання, на його думку, передусім зумовлювався особистістю вчителя. «Він запросив на роботу в Ніжин відомих вчених: професора римської словесності Р.А. Фохта, який перед тим працював у Петербурзькому історико-філологічному інституті, професора російської словесності А.С. Будиловича, професора загальної історії Варшавського університету П.Ю. Люперольського, видатних славистів Р.Ф. Брандта, П.В. Нікітіна, М.І. Соколова, психолога М.Я. Грота та ін.» (5, с.84). Про те, як ретельно добирався викладацький склад, свідчить хоча б цей уривок з промови М.О. Лавровського у день відкриття інституту: «Знаком с каждым из них лично, а также с предшествовавшей их ученою и педагогическою деятельностью, я смело позволяю себе выразить уверенность, что ими будет сделано для общего дела, к которому они призваны, все, что в пределах человеческих сил» (6, с.19).

Для того, щоб такого класу вчені згодились працювати в провінційному інституті, директору довелося докласти неабияких зусиль, зокрема щодо створення для викладацького складу якнайкращих умов проживання. За його клопотанням було дозволено влаштувати квартири при інституті. Це не тільки дало змогу організувати на досить високому рівні побут колег, їхнє духовне і культурне життя, а й забезпечило постійний контакт наставників та студентів.

Не менш важливі завдання вбачав директор і в створенні гарної бази для навчання. Бібліотека стала предметом постійних його турбот. На час прибуття його в лицей бібліотека налічувала 4034 назви книг у 12152 томах, а через сім років (час перебування М.О. Лавровського на посаді директора інституту) вона вже нараховувала 16475 назв у 38622 томах. За наступні ж 18 років бібліотека збільшилась лише на 5963 назви у 15806 томах. Ці цифри говорять самі

за себе. Цікавими щодо цього є спогади професора А.Добіаша: «Бывало, кончается октябрь месяц, и Н.А. (М.О. Лавровський. — О.К.) уже объявляет в конференции о таком то остатке, могущем быть употребленным на книги; начинается составление списков сочинений всеми преподавателями и самим директором, делается тщательный окончательный выбор и в конце декабря библиотека получает сразу крупное приращение» (6, с.26—27). Привертає увагу в цьому спогаді ще одна деталь: опосередкована характеристика стилю роботи М.О. Лавровського як адміністратора. Так було прийнято, що за час роботи його в інституті не було місця авторитаризмові. Колегіальність, доброзичливість, повага до думки, ініціативи, свободи іншого, висока вимогливість, у першу чергу до себе, — ось стиль роботи цього керівника. «Н.А. всегда держался того взгляда, что каждый должен вносить в дело свое понимание и выступать в нем как личность» (6, с.23).

Маючи широку освіту і велику педагогічну практику, М.О. Лавровський охоче ділився з викладачами своїми знаннями та дидактичним досвідом, допомагаючи колегам вдосконалювати майстерність. Ці бесіди завжди велись відкрито, доброзичливо, на загальному теоретичному ґрунті. Так адміністратора, прямота і задушевність, відкритість і розумна вимогливість допомогли М.О. Лавровському об'єднати, згуртувати по суті різних людей у сильний, монолітний викладацький колектив, якому було під силу розв'язувати складні завдання.

Так само з повагою ставився він і до студентів, повсякчас дбаючи про створення найсприятливіших умов для їхнього навчання та найкращого мікроклімату в стосунках. Педагог постійно цікавився справами своїх підопічних, не пропускаючи жодної нагоди поспілкуватися зі студентами: і під час ранкового обходу інституту, і в години підготовки домашніх завдань, які директор відвідував регулярно, і після відвіданих уроків. Під час таких розмов він давав практичні рекомендації, як краще організувати свою роботу аби подолати труднощі, що виникали в навчанні. І все це робилося спокійно й доброзичливо. «Он как истинно гуманный человек, обращал внимание вверенных его попечению питомцев на все, что могло поднять их в их собственных глазах и вселить в них бодрость и доверие к своим силам» (6, с.35). Такий стиль роботи з вихованцями був педагогічним принципом Лавровського, а не випадковістю. Характерним підтвердженням цього є його акцентуація уваги при аналізі роботи свого попередника на стиль взаємовідносин директора і студентів, який (і це очевидно)

лай с більшим тактом, як истий педагог, относился к воспитательному делу, что воспитанники относились к нему с уважением, доверием и расположением, которые, как известно, всегда обеспечивают нормальный порядок в интернате» (7, с.146).

Постійно тримаючи студента в полі зору, наставник уважно вивчав його, бо саме глибоке знання людини він ставив першою умовою її виховання. А виховання Людини — це була головна мета інституту, яким керував педагог М.О. Лавровський, бо в студентів, за словами Добіаша, він зазвичайно ж шукав майбутнього вчителя, але перш за все гарну людину, оскільки останній зумовлюється перше.

середньою та вищою школою і нині. Тож варто уважніше придивитись до зробленого М.О. Лавровським хоча б тому, що ідеї, втілені ним у життя, дали блискучий результат.

Література

1. *Иванов Н.* Педагогические труды Н.А. Лавровского. — Юрьев, 1900.
2. Цитуємо за роботою А.Добіаша «Николай Алексеевич Лавровский, первый директор Института Князя Безбородко». — Нежин, 1900. У цій роботі А.Добіаш майже повністю наводить — через систему розлогих цитат — статтю М. Лавровського «По вопросу об устройстве гимназии» (далі, цитуючи думки М.Лавровського, вказуємо відповідні сторінки з роботи А.Добіаша).

4. *Добиаш А. Николай Алексеевич Лавровский, первый директор Института Князя Безбородко.* — Нежин, 1900.
5. *Самойленко Г.В., Самойленко О.Г.* Ніжинський державний педагогічний університет імені Миколи Гоголя. — Ніжин, 1999.

6. *Добиаш А. Николай Алексеевич Лавровский, первый директор Института Князя Безбородко.* — Нежин, 1900. — С. 19.
7. *Лавровский Н.А.* Гимназия Высших наук кн. Безбородко в Нежине (1820—1832г.) // Известия историко-филологического Института князя Безбородко в Нежине. — Т.3. — К., 1879.

ВИКЛАДАЧІ ТА ВИПУСКНИКИ НІЖИНСЬКОЇ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Свого часу Михайло Бахтін писав, що в основу художніх форм лягає особливий тип біографічного часу і специфічно вибудований образ людини, яка долає свій життєвий шлях. Це саме ми можемо сказати і про духовну історію Ніжинської вищої школи: яскраву сторінку в неї вписали своїм життям і творчістю ті викладачі й вихованці, котрі, незважаючи на різні малоприятливі для національного будівництва умови й історичні повороти долі, зробили невимірною вагомий внесок у скарбницю, насамперед української і світової культури. Їхні наукові і педагогічні здобутки — документ національної самосвідомості.

Гоголь Микола Васильович (1809—1852) — видатний письменник. З 1821 по 1828 рік навчався в Гімназії вищих наук кн. Безбородька. Тут написав свої перші літературні твори, сатиру «Нечто о городе Нежине, или Дуракам закон не писан», поему «Ганс Кюхельгартен», видавав рукописні альманахи, створив аматорський театр, де був режисером, актором і оформлювачем. У 1909 р. на будинку інституту відкрито меморіальну дошку та створено музей, який існує до цього часу, а на території університету встановлено пам'ятник письменнику. З 1939 р. Ніжинський педагогічний інститут носить ім'я Миколи Гоголя.

Орлай Іван Семенович (1770—1829) — директор Гімназії вищих наук кн. Безбородька в 1821—1826 роках, учений-енциклопедист, педагог, історик, автор праць «Коротка історія про Карпато-Русів» (1804), «Про південно-західну Русію» (1826).

Забіла Віктор Миколайович (1808—1869) — український письменник. Навчався в Гімназії вищих наук кн. Безбородька з 1822 по 1825 рік. На будинку Ніжинського педагогічного університету відкрито меморіальну дошку.

Гребінка Євген Павлович (1812—1848) — український письменник. З 1825 по 1831 рік навчався в Гімназії вищих наук кн. Безбородька. Тут написав переважно більшість своїх байок, які увійшли до книги «Малороссийские присказки», вперше переклав поему О.Пушкіна «Полтава», написав єдину свою п'єсу «Не в свои сани не садись». Про свою юність та гімназію, про Ніжин розповів у «Записках студента», віршованій легенді «Нежин-озеро» та історичній повісті «Нежинский полковник Золотаренко». На будинку Ніжинського педагогічного університету відкрито меморіальну дошку та оформлено іменну аудиторію.

Де Бальмен Яків Петрович (1813—1845) — український письменник, художник, перший ілюстратор рукописного «Кобзаря» Т.Шевченка. З 1830 по 1832 рік навчався в Гімназії вищих наук кн. Безбородька.

Павлов Калітон Степанович (1792—1852) — відомий український художник, випускник Петербурзької Академії мистецтв. З 1820 по 1839 рік викладав малювання в Гімназії вищих наук кн. Безбородька. У Ніжині написав картини «Автопортрет», портрети Б.Лизогуб, Д.Горленка, «Чабан», «Тесляр», «Бондар». Серед учнів — художники-академіки А.Мокрицький, А.Горонович, а також М.Гоголь, Є.Гребінка, Я. де Бальмен та ін.

Афанасьєв-Чужбинський Олександр Степанович (1816—1875) — український письменник, фольклорист. З 1829 по 1835 рік навчався в Гімназії вищих наук кн. Безбородька та Фізико-математичному ліцеї.

Андржейовський Антон Лук'янович (1785—1868) — відомий ботанік, дослідник флори Правобережної України, член-кореспондент Одеського Товариства сільського господарства Південної Росії і член Французького зоологічного товариства. Працював у Ніжинській вищій школі в 1839—1841 роках.

Лашнюков Іван Васильович (1823—1869) — відомий український історик, автор вагомих досліджень з історії Київської Русі, випускник Ніжинського юридичного ліцею (1844—1847) і його професор з 1853 по 1868 рік.

Морачевський Пилип Семенович (1806—1879) — поет, драматург, перший перекладач Біблії українською мовою, автор «Словаря малороссийского языка». Працював у Ніжинському юридичному ліцеї інспектором з 1849 по 1859 рік.

Тулов Михайло Андрійович (1814 — ?) — професор словесності, магістр філософії, працював у Ніжинському юридичному ліцеї з 1840 по 1853 рік. Автор праць «О романе», «Руководство к познанию родов, видов и форм поэзии» (1853).

Чалий Михайло Корнійович (1816—1907) — український письменник, педагог, перший біограф Т.Г. Шевченка, директор Ніжинського юридичного ліцею (1870—

1875). Він є автором нарисів про відомого художника І.М. Сошенка, який працював учителем малювання з 1839 по 1846 рік у Ніжині в повітовому училищі.

Глібов Леонід Іванович (1827—1893) — відомий український письменник, навчався в Ніжинському юридичному лицейі з 1849 по 1855 рік, написав тут понад тридцять байок, а також ліричних творів. У Ніжині Л.Глібов проживав під час заслання в 1861—1867 рр., писав тут байки, публіцистичні та ліричні твори, п'єси. Декілька віршів присвятив Ніжині. У 1880 р. брав участь у святкуванні 60-річчя Ніжинської вищої школи, а в 1881 р. — на відкритті в Ніжині першого в світі пам'ятника М.Гоголю. На будинку університету відкрито меморіальну дошку та створено іменну аудиторію.

Богушевич Франтішек Казимирович (1840—1900) — основоположник нової білоруської реалістичної літератури. У 1868 р. закінчив Ніжинський юридичний лицей. Під впливом «Кобзаря» Т.Шевченка писав вірші українською мовою, а також білоруською. Автор збірок «Дудка білоруська» (1891), «Смик білоруський» (1894). Понад 15 років проживав на Чернігівщині, працював у Ніжинському, Борзнянському та інших окружних судах. На будинку Ніжинського педагогічного університету відкрито меморіальну дошку.

Гербель Микола Васильович (1827—1883) — відомий російський поет, перекладач, видавець, бібліограф. У 1844—1847 роках навчався в Ніжинському юридичному лицейі. Багато уваги приділяв популяризації Ніжинської вищої школи. Випустив книги «Лицей князя Безбородко» (1859) та «Гимназия высших наук и лицей князя Безбородко» (1889). Перекладач і видавець творів Т.Шевченка. Підтримував і видавав твори випускників Ніжинської вищої школи М.Прокоповича, М.Гоголя, О.Афанасьєва-Чужбинського, Н.Кукольника та ін.

Лазаревський Микола Олександрович (1825—1899) — перший директор історико-філологічного інституту (1875—1882), професор, доктор філології, академік, педагог, автор праць про освіту в Київській Русі, а також книги «Гимназия высших наук кн. Безбородко», вперше дослідив життя і творчість М.Гоголя ніжинського періоду. Ініціатор видання «Известия Историко-филологического института кн. Безбородко в Нежине».

Ніжинська філологічна школа, її активними учасниками були академіки М.О. Лавровський, П.В. Нікітін, М.Н. Сперанський, члени-кореспонденти Академії Наук А.С. Будилевич, Р.Ф. Брандт, Г.А. Ільїнський, В.І. Резанов, професори В.В. Качановський, М.І. Соколов, І.І. Іванов, К.Ф. Радченко та ін., які стали засновниками декількох наукових напрямів (лінгвістична палеонтологія слов'ян, слов'янська акцентологія, праслов'янська мова і її граматики).

Сперанський Михайло Нестерович (1863—1933) — професор Ніжинського історико-філологічного інституту з 1895 по 1906 рік. Автор праць з давньоруської і слов'янської літератур, фольклору. У статтях «Заметки истории «Енеїди» И.П. Котляревского», «Малорусская песня в древних русских печатных песенниках» порушував питання російсько-українських літературних та культурних взаємин. Він уперше дослідив творчість І.Г. Кульжинського («Один из учителей Н.В. Гоголя»), описав рукописи М.Гоголя, які зберігалися в бібліотеці інституту та написав чотири статті про його творчість.

Бережков Михайло Миколайович (1850—1935) — професор історії Ніжинського історико-філологічного інституту та Інституту народної освіти з 1882 р. Автор праць із історії Криму та краєзнавства «Город Нежин в начале XIX века по описанию московских путешественников», «А.Ф. Шафонский и его труд «Черниговского на-

местничества топографическое описание: Заметки к истории Черниговской губернии и Малороссии вообще».

Ляскоронський Василь Григорович (1859/60—1927) — професор історії. Працював у Ніжинському історико-філологічному інституті з 1909 по 1921 рік. Вивчав історію Київської Русі, бував на розкопках курганів. Автор праць «История Переяславской земли с древнейших времен и до половины XIII ст.», «Киевский Вышгород в удельно-вечевое время», «Северские князья и половцы перед нашествием на Русь монголов» та ін.

Грузинський Олександр Сергійович (1881—1954) — відомий український філолог і палеограф. З 1918 р. працював професором Ніжинського історико-філологічного інституту та Інституту народної освіти, деканом факультету соціального виховання, завідувачем відділу науково-дослідної кафедри. Організатор і ректор Народного університету ім. Т.Шевченка при Ніжинському ІНО, перший керівник музею при Ніжинському Ународосі, завідувач музею М.Гоголя в інституті. Декілька праць присвятив творчості Т.Шевченка («Тарас Шевченко в його відношенні до Ніжина і Ніжинщини», 1920) та М.Гоголя («Основи Гоголевского мистицизма», 1915; «Мнимий портрет Гоголя-студента», 1918).

Резанов Володимир Іванович (1867—1936) — випускник Ніжинського історико-філологічного інституту, професор словесності (1899—1936), керівник науково-дослідної кафедри (1922—1930), де готувались спеціалісти для вищих навчальних закладів, член-кореспондент АН СРСР (з 1923 р.). Автор фундаментальних праць з історії української драматургії періоду феодалізму.

Рихлик Євген Антонович (1888—1937) — професор кафедри українського мовознавства та письменства Інституту народної освіти з 1926 по 1930 рік, член Етнографічної комісії ВУАН, активний громадський діяч, завідував секцією української мови та письменства науково-дослідної кафедри. Чех за національністю, знав усі слов'янські мови, мріяв перетворити Ніжин в один із центрів славистики в Україні. Автор праць «З нової літератури про «польсько-українську школу», «Про деякі польські переклади українських народних дум», «Сава Чалий і Сава Цалинський у польській літературі», «Українські мотиви в поезії Юлія Словацького», «Науково-дослідна робота серед нацменів Радянської України», «Ольбрак і робітничий рух Чехо-Словаччини». 14 грудня 1930 р. був заарештований. Помер у таборі на Півночі. 1958 р. реабілітований посмертно.

Петровський Микола Неонович (1894—1951) — випускник Ніжинського історико-філологічного інституту (1919). З 1924 по 1933 рік працював викладачем та професором Інституту народної освіти, досліджував історію доби Гетьманщини. Автор понад ста наукових праць з історії України. Ніжинський період був найплодотивішим у його науковому житті. Член-кореспондент АН України.

Даденков Микола Федорович (1885—1955) — випускник Ніжинського історико-філологічного інституту, професор, завідував кафедрою педагогіки з 1928 по 1941 рік, автор фундаментальних праць з теорії та історії педагогіки. Серед помітних праць статті про А.С. Макаренка, Ніжинську вищу школу як яскраве явище освіти в Україні в XIX ст. та ін.

Одарченко Петро Васильович (1903), з 1923 по 1927 — студент, з 1927 по 1929 — аспірант і викладач Ніжинського ІНО, нині відомий літературознавець, фольклорист, мовознавець, член Спілки письменників в екзилі «Слово», дійсний член Української Вільної Академії Наук та Наукового Товариства ім. Т.Шевченка в Америці, автор книг «Світова слава Шевченка» (1964), «Леся Українка» (1994), «Тарас Шевченко та українська літерату-

публіцист, автор книг «Селянські рухи на Україні після 1861 року» (1928), «Нариси з історії Чернігівської Троїцько-Іллінської друкарні в першій половині XIX ст.» (1928), «З побуту українських монахів другої половини XVIII ст.» (1930), «Україна й Крим в історичних взаєминах» (1946), «СРСР як федерація» (1946) та ін.

Калиновський Анатолій (1901—1988), літ. псевдоніми Анатоль Галан, Іван Евентуальний, Андрій Чечко, закінчив Ніжинський педагогічний інститут 1939 р., автор близько 30-ти поетичних і прозових книг, зокрема збірок оповідань «Пахощі» (1956), «Володар страх» (1956), повістей «Між двома смертями» (1964), «Пригоди Рубенса» (1958) та ін., помер у США.

Ярешко Іван Максимович (1907—1999), змінив прізвище на Іван Кошелівець, з 1926 по 1930 рік — студент, з 1930 р. — викладач Ніжинського ІНО, відомий літературознавець, дійсний член ВУАН і Наукового Товариства ім. Т. Шевченка в Європі, багаторічний редактор журналу «Сучасність», професор Українського Вільного Університету, перекладач, автор книг «Нариси з теорії літератури» (1954), «Сучасна література в УРСР» (1964), «Микола Скрипник» (1972), «Олександр Довженко» (1980), «Літературний процес дещо з віддалі» (1991) та ін., похований у Мюнхені.

Дорошенко Ольга Нилівна (1913—1998), літературний псевдонім Ольга Мах, 1938 р. закінчила Ніжинський педагогічний інститут, дружина знищеного в таборах ніжинського професора Вадима Дорошенка, викладала українську мову на робітфаци, відома письменниця, авторка книги спогадів про репресії в Ніжинському педінституті «З часів сжовщини» (1954), повістей і романів «Бог вогню. У 3-х книгах» (1955—1956), «Чудасій» (1956), «Жайра» (1957), «Проти переконань» (1959), «Куди йшла стежка» (1954), перевидана в Україні повість «Каміння під косою» (Київ, 1995), у 1958 р. висувалася на Нобелівську премію, у вересні 1993 р. побувала в Ніжині, зустрічалася з викладачами і студентами, померла в Торонто.

Полтава Леонід (1921—1990), справжнє прізвище Парфомович, закінчив Ніжинський педагогічний інститут 1940 р. під прізвищем Леонід Романенко, поет, прозаїк, перекладач, автор близько 50-ти книг, серед них «За мурами Берліну» (1946), «Жовті каруселі» (1948), «Римські сонети» (1950), «Енеїда модерна» (1953), «Українські балади» (1953), повісті «Чи зійде завтра сонце» (1955), «Подорож і пригоди Миклухо-Маклая» (1955), роману «1907» (1970), помер у США.

Великохатко Федір Данилович (1894—1987), визначний природознавець, фахівець в ділянці іхтіології та орнітології, педагог, з 1930 р. професор Ніжинського ІНО, завідував кафедрою зоології та загальної біології природничого факультету, автор монографій «Риби Дніпра та Бугу» (1936), «Лящ Дніпра та Бугу» (1937) та ін., емігрував до Бразилії, де і помер.

Бондаревський Олександр Миколайович (1914—1998), випускник робітфаку 1934 р., Ніжинського педагогічного інституту (1937), історик і журналіст, професор, засновник Українського Національного Державного Союзу, один із фундаторів Державного Центру Української Народної Республіки в екзилі, голова Фондації Симона Петлюри у Великій Британії, автор низки статей з історії визвольних змагань українського народу в еміграційних виданнях.

Позичанюк Йосип (1913—1944), псевдоніми Шугай, Шаблюк, письменник, патріот, один із діячів ОУН, з 1943 р. — політичний референт Головного Командування УПА, член Української Головної Визвольної Ради, голова Осередку інформації і пропаганди, редактор часописів «Бюро інформації Головної Визвольної Ради», «Самостійність», «Повстанець». Автор низки оповідань, що друкувалися у підпільних і емігрантських виданнях, серед них такі відомі, як «Гуляйпільські хлопці», «В житті», «Зелений шум», «Чемпіон», «Роса», «Іскра» та ін.

У 1931—1933 рр. навчався на мовно-літературному факультеті Ніжинського педінституту.

Миронець Іван Дмитрович (1900—1937), відомий літературознавець, автор праць з теорії літератури, книги «Творчість В. Стефаніка» (1929), статей про Т. Шевченка, М. Коцюбинського, редактор творів Михайла Коцюбинського.

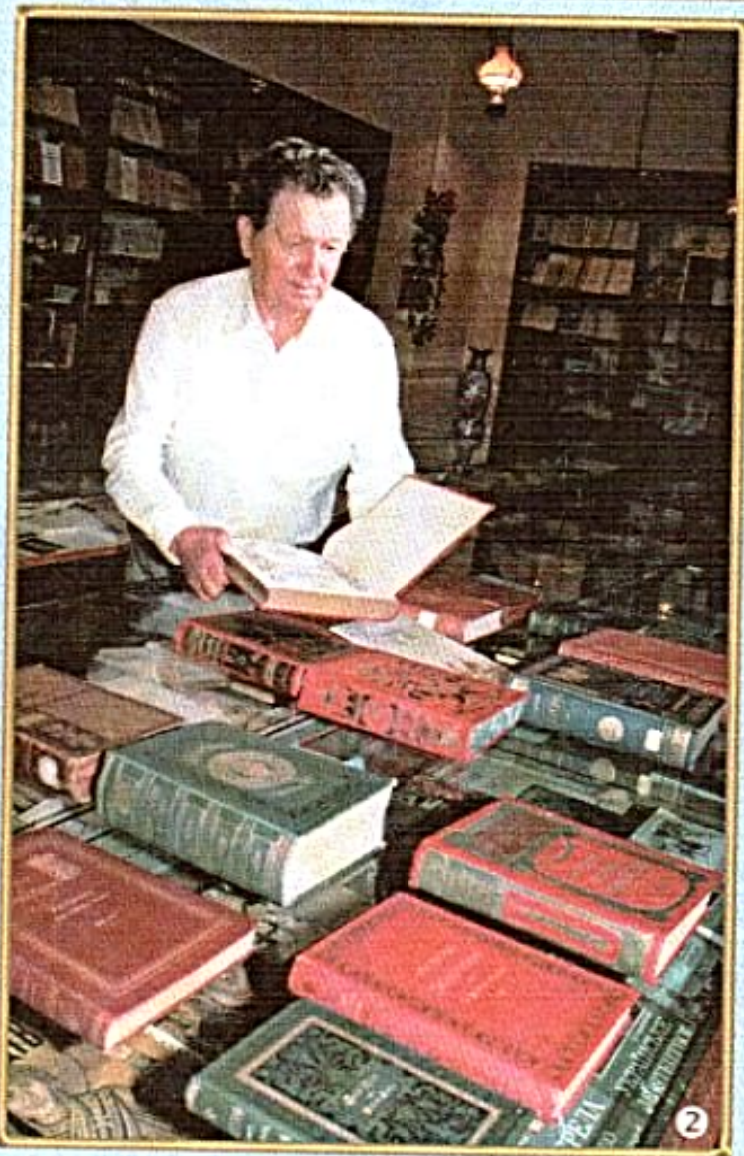
У 1921—1925 р. — студент Ніжинського ІНО, в 1925—1926 р. — аспірант Науково-дослідної кафедри історії культури та мови.

1937 р. арештований, тоді ж, мабуть, розстріляний.

Ненадкевич Євген Олександрович (1882—1966), відомий український шевченкознавець і педагог, автор книг «Творчість Т. Г. Шевченка після заслання. 1847—1858» (1956), «З творчої лабораторії Т. Г. Шевченка» (1959), ряду статей про Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесю Українку, Ольгу Кобилянську, Михайла Коцюбинського, Василя Стефаніка та ін.

З 1926 р. аспірант, з 1930 р. і до арешту 1934 р. — професор Ніжинського ІНО.

На фото: 1. Новий корпус Ніжинського педуніверситету. 2. У музеї рідкісної книги його завідувач, кандидат історичних наук, доцент Іван Костенко. 3. Пам'ятник учительці на території педуніверситету.